

magazin istoric

Apare din
aprilie 1967

APRILIE 2026

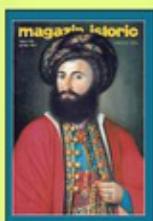
magazin istoric

Anul LX – serie nouă – nr. 4 (709)
aprilie 2026

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric@gmail.com; mistoric1967@yahoo.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Constantin Cantacuzino (1793 – 1877) a fost numit în septembrie 1848 caimacam al Țării Românești, după înfrângerea Revoluției de la 1848. I-a sprijinit pe românii din Transilvania, prizonieri de represiunea austriacă după înfrângerea mișcării revoluționare. În iunie 1849 a fost destituit. S-a retras din viața publică. Tablou atribuit pictorului sârb Pavel Djurkovic (1772 – 1830)

2 Statuie romană de marmură din secolul II reprezentând-o pe Muza Clio, patroana istoriei. Se păstrează în colecțiile Muzeului Vaticanului

3 Vase decorative produse în atelierul „Frații Tompa”, secol XX (foto: Cristian Oeffner Oprea) și ceramică din expoziția deschisă la Muzeul Municipiului București

4 Încoronarea regelui Henry III (1216 – 1272), miniatură dintr-un manuscris anonim de secol XIII

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

**Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)**

**Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA**

Consiliul științific:
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEL,

IOAN BOLOVAN
membru corespondent
al Academiei Române

**Redactor-șef
Dorin Matei**

**Consilier editorial
Florentina Dolghin**

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

**Corectura
Mădălina Geambașu**

**Machetare
Monica Șerban**

**Difuzare
Gheorghiță Puia Anghel**

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin,
camerale M364 și M366, cutia poștală 45, cod
050711, sector 5, Telefon: 021 312 68 77,
0755 290 606

SUMAR

aprilie

2026

4 Să plivim buruienile

V. CHIRU

5 Muza Clio între profesionalism și amatorism

I.-A. POP

INVITAȚIE LA BIBLIOTECA ACADEMIEI

9 Primul sfert de veac – sub aură regală

M. BUTURUGĂ

14 Prietenul american al fostului rege Carol II

C. PĂIUȘAN,
D.-C. OBREJA

18 Povestea unui Institut pentru domnișoare

M. IONIȚĂ

21 Spirit ager și limbă neiertătoare *Bufoni la Curțile nobiliare transilvane*

A. FEHÉR

26 În oglinda aliatului

*Socoteli
nu tocmai nemțești*

L. SCHWERIN

v. KROSIGK,
C.M. FLORIAN

30 „Nu uita să mă iubești“

L. BRAD CHISACOF

33 Recurs la istorie, într-o lume în metamorfozare *Școli de gândire în politica externă a României*

M.E. IONESCU

38 Atașati militari între coperte de dosare

C. NIȚULESCU

44 O ziaristă americană iute de picior *Nellie Bly*

F. DOLGHIN

CHIPURI UITATE

49 Omul care a căzut din cer

A. DARIE

54 Exproprieri
și împrăștiări
în Transilvania
după Marea Unire
B. ȘENDREA

57 Un negustor
al morții
Basil Zaharoff
**T. STĂNESCU-
STANCIU**

**A FOST ODATĂ
CA NICIODATĂ**

62 Ochiul casei
către lume
G. ROȘU

65 O istorie pe lună

66 Soarta
tezaurului identitar
după revenirea
de la Moscova
I. SCHIPOR

**POVEȘTILE
BUCUREȘTIULUI**

71 Oale și ulcele
din colecția Dr. Minovici
**S. IORDACHE,
M. MANOLACHE,
I. BANU**

76 Trei martire
evreice din Evul Mediu
A. SHAFRIR

**AȘA VĂ PLACE
ISTORIA?**

80 Seducătoarea
Mary Carr
D. MIHALCEA

88 Un pasionat
de cer
Camille Flammarion
M. STAVINSCHI

**HOOVER
INSTITUTION**

93 Corespondență
din exil

RUBRICI

43 Clio anunță
*Congresul Național
al Istoricilor Români*
R. DIPRATU

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

85 În România,
acum 100 de ani

25; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

BURUIENI OTRĂVITE

VASILE CHIRU

Nu. Nu trebuie ca în cugetele noastre să se așeze această credință. Starcea obișnuită e viața cinstită, nu hoția. Hoții sunt cei puțini, nu cei mulți. În țara asta binecuvântată de Dumnezeu, de-au apărut după ploaia de sânge a războiului buruieni otrăvite, să le plivim din ogorul nostru cinstit, fie ele buruieni crescute în ghiveciuri sub geamuri de case mari, fie ele din mătrăguna câmpiilor întinse.

Să nu îndulcim înțelesul vorbei. Tâlharul ce fură din hrana soldatului, să se procopsească, nu face fraudă, ci tâlhărie.

Cel pus de țară să cumpere și mărește prețul ca să-și umple buzunarul e un criminal.

Cel ce împarte dreptatea pe bani și hatâr e un bandit.

Cel ce-și vinde puterea slujbei în care se află e un netrebnic.

Cel ce fură banul statului, banul nostru al tuturor, nu săvârșește fraudă, ci trădare de patrie.

Oricât de sus ar fi ei în dregătoriile statului, oricât de jos în slujbele ce și le vând, de ai noștri ori străini, nu e tărnic pe care noi să nu o putem înfrânge, nu e pedestal făurit din granitul necinstei să nu-l dărâmăm, nu e putere pe lume care să ne poată opri avântul. Legile sunt cu noi, fiindcă cinstea întregului nostru neam este cu noi.

Să nu ne oprească sfiala de a nu chema la răspundere în fața sfintei dreptăți tâlharii, oriunde i-am găsi, de a nu ne strica bunul renume față de streinii ce ne-au plătit cunoștințe, ce ne-au cumpărat dregătorii, ce au împărțit pe din două cu ei socotelele încărcate ale furnizorilor, streinii ce-și îngăduie credința că totul se cumpără la noi îi cunosc și îi știu de când au jefuit în cârdășia lor. [...]

Cum, murind sutele de mii de viteji pentru împlinirea visului înfrățirii noastre au luat cu ei în mormântul lor și dincolo și dincoace de

Carpați, toată virtutea neamului nostru?

Cum, nu au rămas cu viață decât numai netrebnicii și cei răi?

Nu, nu se poate.

Zguduirea adâncă a războiului a scos la iveală în toate îndeletnicirile vieții noastre și mulți oameni răi ce vicmuiau în umbră.

Pe hoiturile vitejilor ce ne-au mărit țara, s-au așezat mulți corbi, pe rănilor încă deschise de război, colcăe mușta. [...]

Să nu ne temem, între fruntașii țării rămași cinstiți avem sprijinul tot, justiția și armata țării ne cheazășuește încercarea.

(Fraudele, fragmente, în *Cultura Poporului*, nr. 8, 1921)

CUM SE FACE ȘI CUM SE SCRIE ISTORIA SPECIALIȘTI ȘI AMATORI

Academician IOAN-AUREL POP

Orice om are un simț al trecutului colectiv, adică percepe trecutul alor săi, dar asta nu înseamnă că îl și cunoaște. Perceperea vieții trecute a grupului, adică acea convingere că și comunitățile au amintiri, nu asigură cunoașterea acestor amintiri colective. Trecutul, însemnând de fapt viață sau, mai exact, experiența de viață a oamenilor, este foarte tentant, are mulți fani care ar vrea să-l cunoască. Ce poate să fie mai frumos și mai folositor decât să știi cum a fost viața înaintașilor tăi, să tragi învățăminte din ea, să încerci evitarea greșelilor și repetarea succeselor? Lucrul nu este foarte greu pentru cei dornici, pentru cei curioși, pentru cei iscoditori. Aceștia citesc o seamă de cărți de istorie, multe articole, văd filme, unii învață (mai degrabă învățau) pe de rost cronologii și dinastii, se arată plini de zel în cunoașterea datelor trecutului și în repetarea lor în fața membrilor familiei, a prietenilor și colegilor, ba se și contrazic cu unii dintre aceștia. Nu este nimic rău în asta, dimpotrivă.

Răul vine atunci când acești iubitori de istorie vor să corecteze ceea ce au spus istoricii, dar fără să aibă instrumentarul necesar. Cei care descifrează trecutul în acest fel fac, de regulă, cele mai mari erori. Este o mare deosebire între cunoașterea reală a trecutului, după metodele disciplinei numite istorie, și perceperea sa fantezistă, în funcție de imaginația personală sau a altora. Cu alte cuvinte, perceperea (fantezistă a) trecutului nu se confundă cu forma sa (obiectivă) de cunoaștere.

A.D. Xenopol

Singura ființă care percepe timpul, care are conștiința trecerii sale este omul. De aceea, oamenii au încercat să organizeze timpul, chiar dacă nu l-au putut niciodată stăpâni și nici înțelege pe deplin. Astfel, a fost formulată, cu scopul ușurării receptării timpului, împărțirea acestuia în trecut, prezent și viitor. S-a stabilit că istoria – ca o formă de cunoaștere a vieții – trebuie să se ocupe de trecut. Aparent, lucrul ar fi foarte simplu, fiindcă ceea ce a fost rămâne așa cum a fost, nu se mai poate schimba. Prezentul este încă în mișcare, iar viitorul este întotdeauna nesigur, pe când trecutul a fost și a rămas așa.

Singurul impediment în cunoașterea trecutului este, totuși, unul capital: ceea ce a fost nu se poate reconstitui niciodată întocmai și, cu toate că avem impresia că știm bine ceea ce a fost, viața aceea a oamenilor de odinioară ne scapă printre degete. Nimic din ceea ce a fost nu se mai întoarce, ca să putem avea în fața ochilor fresca lumilor revolute.

Alexandru D. Xenopol a găsit, prin mijlocirea filosofiei istoriei, explicația: istoria este o știință de succesiune, în timp ce majoritatea celorlalte științe sunt științe de repetiție. Astfel, dacă nu înțeleg o teoremă la matematică sau compoziția unei molecule la chimie, repet de atâtea ori demonstrația, respectiv experiența de laborator până când mă conving că este așa; dar dacă nu înțeleg desfășurarea unei bătălii din timpul Războiului de 100 de Ani sau dacă nu știu structura de la 1475 a Sfatului Domnesc al Moldovei lui Ștefan cel Mare, nu pot repeta nimic, pentru că istoria nu se repetă. Și, atunci, care ar fi soluția cunoașterii istorice?

Ea este simplă și se știe cam de 2.500 de ani: „ancheta” sau „cercetarea”, adică încercarea de reconstituire a ceea ce a fost cu ajutorul izvoarelor istorice, care pot fi scrise sau nescrise, îngropate în pământ sau adăpostite în arhive, muzee, biblioteci. Cele scrise sunt documentare (elaborate fără scop istoric) și narative (făcute ca să rămână urmașilor) etc. Împărțirea poate continua, fiindcă izvoarele sunt foarte variate. Ele sunt materialul de lucru al istoricului, necesar reconstituirii vieții din trecut.

De ce nu reușesc multe dintre aceste reconstituiri? Din multe motive. Mai întâi, trebuie știut că niciodată istoricul nu are la îndemână toate izvoarele necesare, ci dispune doar de unele izvoare și, ca într-un joc de puzzle, el trebuie să umple golurile rămase cu ipoteze. În al doilea rând, unii istorici nu știu că ei trebuie să reconstituie prezentul oamenilor care au trăit în trecut și nu trecutul așa

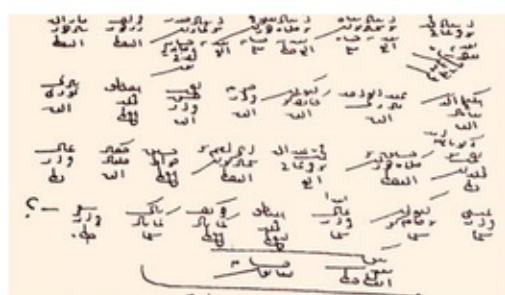

Document în latină...

cum îl văd ei atunci când scriu, în prezentul lor. În al treilea rând, intervin educația, ideile politice ale fiecăruia, prejudecățile, sentimentele de atașament sau de respingere a temei studiate etc. Cu toate acestea, istoricii au regulile lor consacrate și, cu multă pricepere, stăruință, cu eforturi și sacrificii, reușesc să reconstituie trecutul, în funcție de criteriul adevărului, atât cât este omeneste posibil. Viața trecută trebuie reconstituită „așa cum a fost” (scria istoricul german Leopold von Ranke), și nu cum ne-am închipui fiecare dintre noi.

Imaginația îl ajută mult pe istoric, dar nu în felul în care aceasta îl ajută pe artist. Altminteri, dacă nu ne cenzurăm imaginația prin ceea ce spun strict izvoarele, nu mai facem istorie,

... și document turco-osman, în stilul siyakat, utilizat pentru actele financiare

ci eseu istoric, discurs politic, roman istoric, scenarii de film, muzică pe teme de istorie, artă plastică cu subiecte istorice. Autorul care vrea să fie istoric, dar nu urmărește criteriul adevărului, încetează să mai fie un profesionist, iese din câmpul disciplinei trecutului și devine eseist, jurnalist, politician, scriitor, scenarist, artist plastic etc. A dori să fii istoric și să nu îți scama de izvoare (sau să le falsifici) este ca și cum ai vrea să fii chimist fără să faci deloc experiențe de laborator. Așadar, istoria se face, ca orice știință/disciplină/formă de cunoaștere, cu reguli precise, care, ignorate, se răzbuună și distrug cercetarea, o pervertesc. Dar, pentru că istoria nu studiază o „felie” de viață, cum fac științele particulare (fizica, biologia, chimia și celelalte), ci toată viața oamenilor de odinioară (cu toate aspectele sale, după principiul „sunt om și cred că nimic din ceea ce este omenesc nu-mi este străin”), mulți semeni ai noștri sunt tentați să considere că ea se poate dezvălui de la sine, că nu este „mare filosofie” să știi exact ce a fost odinioară. În matematică, fizică, biologie, chimie, pare mai greu, pe când în istorie totul pare că se revelează de la sine. De aceea, există și mulți amatori (iubitori de trecut) în istorie. Unii dintre aceștia nu sunt doar

Leopold von Ranke

iubitori, ci pretind, amăgindu-se, că sunt autentici cunoscători (specialiști) ai trecutului.

Deosebirea dintre un specialist în istorie și un amator/un iubitor de istorie: în timp ce amatorul poate studia trecutul doar la suprafață, fiindcă nu are capacitatea de a ajunge niciodată la izvoare (nu cunoaște limbile izvoarelor, nu cunoaște metodele istoriei/științele auxiliare: paleografie, epigrafie, diplomatică, numismatică, heraldică, genealogie, cronologie, vexilologie, arhivistică, muzeologie, bibliologie, codicologie etc.), specialistul pornește studiul tocmai

pe temeiul izvoarelor, pentru că studiază trei ani la nivel de licență, doi la nivel de masterat și patru – cinci ani la nivel de doctorat. Deprimerea paleografiei latine presupune, de exemplu, cam cinci ani de eforturi, de lecturi, de studiu al prescurtărilor, al semnelor speciale, plus cunoașterea limbii latine clasice și medievale. Un dascăl al meu îmi spunea că, dacă am descifrat bine zece

... și o frescă de la Pompei

documente latine medievale, pot recunoaște că am descifrat unul, dacă am descifrat o sută, pot vorbi de zece, dacă am înțeles o mică dintre ele, abia pot zice că știu cam o sută și așa mai departe. Efortul de perfecționare nu încetează niciodată.

Documentele acestea vechi se află în arhive și în biblioteci istorice. Ele se descoperă și se studiază după reguli precise. Se crede că există în țară și în lume cam un milion și jumătate de documente în limba latină despre Țările Române (aici includem și Transilvania, care era, sub aspect etnic, majoritar românească), emise cam de la anul 1000 până la

*Două reprezentări ale muzei Clio;
în viziunea pictorului francez
Pierre Mignard (1612 – 1695)...*

Francis Fukuyama

1842 (când limba latină a fost abolită ca limbă oficială a Transilvaniei). Dintre acestea istoricii cunosc 10%. Restul aşteaptă (inventariate sau nu) în rafturi, ca să fie studiate. Ştiind toate acestea, oricine îşi poate da seama cam în ce măsură cunoaştem „istoria cea adevărată”, în ce măsură avem detalii despre felul cum au trăit înaintaşii noştri. Fireşte, cu cât ne îndepărtăm de prezent, cu atât cunoaşterea noastră este mai precară, nu numai fiindcă izvoarele sunt mai greu de descifrat, dar pentru că ele sunt tot mai puţine şi pentru că, datând de demult, au fost periclitate de incendii, inundaţii, cutremure şi de alte catastrofe umane şi naturale. Au dispărut o mare parte dintre ele. Las la o parte faptul că grija pentru conservarea documentelor în locuri speciale numite arhive este de dată relativ recentă.

Amatorii nu se preocupă însă de izvoare. Ei citesc, de regulă, ceea ce au scris, de-a lungul timpului, specialiştii. Cu alte cuvinte, cunosc istoria nu după cercetările lor, ci după cercetările altora. Din păcate, amatorismul se manifestă uneori şi în rândul unora dintre specialiştii, adică al unor istorici de meserie, care au învăţat temeinic cum se poate reconstitui trecutul, dar care, din varii motive, nu-l mai studiază în funcţie de mesajele izvoarelor. Pe de o parte, unii nu reuşesc să ajungă niciodată la izvoare, fiindcă accesul la surse presupune o pregătire superioară, dificilă, insistentă, continuă, pe care aceştia nu o au; pe de altă parte, alţii ar putea să ajungă mai uşor la mărturiile despre trecut

– mai ales la cele din epocile mai recente, elaborate necriptat şi în limbi accesibile –, dar preferă să nu o facă. Motivele pentru care unii dintre specialiştii nu mai merg la surse se leagă de anumite concepţii filosofice. De exemplu, ideea lui Francis Fukuyama despre „sfârşitul istoriei” le deschide unora apetitul pentru speculaţii gratuite, în condiţiile în care lumea nu s-ar mai afla la zenit, ci la amurg sau la apus. În altă cuprindere, tratarea post-modernă a realităţii contemporane le este de ajuns adeptilor post-adevărului pentru repudierea reconstituirii veridice a frescelor trecutului. În lipsă de pregătire consistentă, mulţi au început să practice deconstructivismul, dezghiocând tot ceea ce au scris înaintaşii, reaşezând faptele şi procesele trecutului după fantezia lor.

Revenind şi rezumând pot spune că, în timp ce un amator are capacitatea să recepteze cu înţelegere trecutul, el nu-l poate cerceta, nu poate să facă „anchetă” (în greaca lui Herodot, cuvântul „istoric” însemna şi „anchetă”) despre el şi în legătură cu el, pe când istoricul de meserie este chemat să facă tocmai cercetare, să descifreze, să scoată la lumină ceea ce nu mai era cunoscut, să compare şi să spună care este adevărul. Altfel spus, amatorul repetă ceea ce au spus alţii, pe când specialistul spune lucruri noi. Fireşte, ceea ce spun eu aici este schematic. O dată la câteva sute de ani se naşte şi câte un amator de geniu, care învaţă singur (fără instituţii specializate şi fără profesori), autodidact excepţional, cum a fost Heinrich Schliemann, descoperitorul, în secolul al XIX-lea, al Troici lui Homer. Dar şi el, neştiind arheologie la nivel de specialist, a distrus cu săpătura lui vreo şapte straturi de locuire, operaţiune prin care s-au pierdut pentru totdeauna informaţii preţioase, unice pentru studiul civilizaţiilor care s-au succedat acolo, pe coasta Asiei Mici.

Heinrich Schliemann

(Va urma)

PRIMUL JUBILEU AL ACADEMIEI ROMÂNE 1 APRILIE 1891

MARIA BUTURUGĂ

Academia Română a sărbătorit jubileul de 25 de ani de la înființare în prezența regelui Carol I, a reginei Elisabeta și a principelui Ferdinand, în Sala Senatului Universității București. La evenimentul fastuos s-a putut participa doar cu invitații speciale, cu înmânarea cărora a fost însărcinat Ioan Bianu, directorul Bibliotecii Academiei Române.

Publicațiile care au menționat evenimentul la momentul desfășurării pot fi consultate în sălile de lectură ale Bibliotecii Academiei Române. De altfel, nici nu sunt multe textele din presa vremii care au semnalat primul jubileu al Academiei. Un eveniment de o asemenea anvergură trebuie căutat mai întâi în publicațiile oficiale, unde este adus la cunoștința publicului larg prin Monitorul Oficial, la rubrica Cronică. Jubileul este menționat și în revista orădeană Familia, de apariția căreia se îngrijea Iosif Vulcan, preocupat de a răspândi cultura românească în Transilvania. Prin îngrijirea sa au apărut o telegramă și o cronică sentimentală în această publicație, realizându-se astfel informarea românilor de dincoace și de dincolo de Carpați.

Relatarea lui Iosif Vulcan
din Familia,
începutul lunii mai 1891

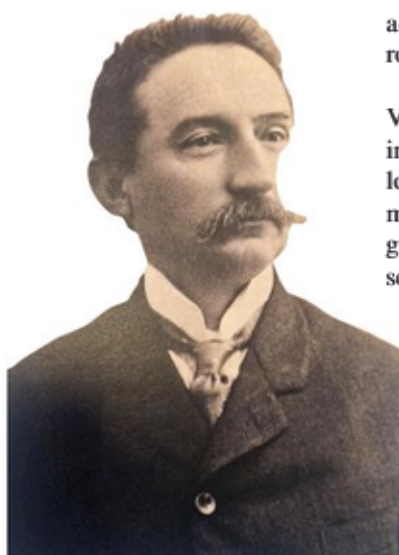
Primul jubileu al Academiei Române a fost sărbătorit cu fast, în ședință solemnă, în ziua de 1 aprilie a anului 1891. Momentul a fost astfel ales întrucât la 1 aprilie 1866 se întrunise pentru prima dată Societatea Literară Română care, din anul 1879, a adoptat titulatura de Academia Română.

În discursul rostit, regele Carol a spus: „Națiunea întreagă

și eu, îndeosebi, vom urmări cu inima și cu mintea lucrările domniilor voastre“. A mărturisit cel mai viu interes pentru tânăra societate academică ce „sub ochii noștri a crescut, s-a dezvoltat și a ajuns a fi o însemnată instituție de cultură, având înrăuririle cele mai binefăcătoare asupra limbii și literaturii noastre“.

NICIUN ZIAR NU ȘI-A AMINTIT

Regele a rememorat și hotărârea lui Constantin Alexandru Rosetti, care ceruse convocarea grabnică a unei societăți literare, având mai întâi de toate scopul de a se ocupa de limba română și literatura ei. A amintit cum acest mare patriot,

Ioan Bianu

ocupând și funcția de ministru al Instrucțiunii Publice, susținea în referatul său că „prin schimbarea literelor vechi fără pregătire destulă și prin transformarea repede a sistemului nostru politic, s-a adus în limba română o mare perturbație, care, nepunându-i-se capăt la timp, ar putea chiar să aibă rele influențe asupra însuși spiritului național”. A invocat, cu optimism, drept exemplu lupta de pe teritoriul lingvisticii românești: „Din norocire, această teamă a putut fi înlăturată prin silințele societății literare, cu toate că, la început, piedicele erau mari și luptele destul de arzătoare, mai ales din cauza neînțelegerii ivite asupra stabilirii ortografiei, neînțelegere provocată prin diferitele vederi între susținătorii etimologismului și aceia ai fonetismului.” Astfel de lupte, în spațiul cultural românesc, au dus la concretizarea grafiei românești, la punerea bazelor gramaticii spre final de secol XIX, într-un moment în care

acestea reprezentau liantul românilor de pretutindeni.

Și scriitorul ardelean Iosif Vulcan, înainte de a-și prezenta impresiile legate de șirul faptelor de la jubileu, își amintea, cu mare emoție, despre ședința inaugurală a Academiei Române, scriind la începutul cronicii sale din revista *Familia*: „A fost o sărbătoare măreață, care a stârnit palpitări ferbinți în toată inima românească. Frunzăresc cu lăcomie zările și publicațiunile de atunci; citesc cu emoțiune despre entuziasmul cu care au fost întimpinați la București membrii sosiți din străinătate; iar sufletul mi se înduioșează când îmi ridic

privirea la tabloul deasupra mesei mele de scris, ce conține portretele membrilor de atunci. Din 16 inși, cari au fost de față la inaugurare, nouă au încetat din viață! [Ion] Eliade[-Rădulescu], [Timotei] Cipariu, [Vasile] Alecsandri, [August Treboniu] Laurian, columnele culturii noastre naționale, și alți fruntași nu mai sunt.”

Iosif Vulcan observa că, la 1 aprilie 1891, „la București

Iosif Vulcan

nu s-a găsit niciun ziar care să se fi ridicat din învâlmășeala luptelor de partid, care să-și fi adus aminte că Academia este un institut național și să fi scris un singur-singurel articolăș din incidentul jubileului ei [...]. A doua zi căutam curios prin zărele bucureștene vr-un raport despre această serbare jubilară;

Relatarea din
Monitorul Oficial

dar nu găsim decât mișcări electorale. A treia zi aflai ici-colo câte o notiță scurtă. Și abia la patru zile vinia să spună câte unul, după *Monitorul Oficial*, ce s-a petrecut.”

Aflăm din *Monitorul Oficial*, din primul număr pe luna aprilie a anului 1891, că ședința solemnă a fost prezidată de rege, președinte de onoare și protector al Academiei. Au participat regina și principele moștenitor, precum și miniștrii, însoțiți de consoartele lor, membrii Înaltei Curți de Casație și Justiție, ai Înaltei Curți de Conturi, membrii „ordinari, onorari și corespondenți” ai Academiei, însoțiți de consoartele lor, dar și un numeros public, umplându-se astfel sala și tribunale.

Regina Elisabeta

FASCINAT DE REGINĂ

Atmosfera solemnă a fost asigurată de orchestra și corul Conservatorului de Muzică, condus de Eduard Wachmann, ce „intonară «Imnul Ginții Latine», care „fu ascultat de întreg auditoriu, stând în picioare”.

Evenimentul a fost deschis de cuvântarea regelui Carol, care a observat „coincidența fericită” de a se pune temeliile Academiei „tocmai în anul suirii mele pe Tronul României. [...] Cu vie mulțumire îmi aduc aminte de ziua când am venit pentru întâia dată în mijlocul societății literare, cunoscând încă puțin limba română, și când bătrânul Heliade, salutându-mă cu urări călduroase, exprimă nădejdea că mă voi îngriji de hrana sufletească a românilor”.

Regele a recunoscut că „rezultatele dobândite în un pătrar de veac pot dar fi privite cu vie mulțumire. Frumoasa limbă română, în al cărei geniu m-am silit a pătrunde și pe care am îmbrățișat-o cu atâta căldură și dragoste, s-a întărit pe temelie trainică și a reînviat în vechia sa strălucire; însă, cu toate

perturbațiile, dânsa n-ar fi putut niciodată să fie primejduită, având rădăcini prea adânci și un reazăm prea puternic în cărțile bisericesci, în cronici și în poezia populară. Literatura bisericească, cu toate înrăuirile slavone și grecesci, este un izvor bogat al limbei vechi, păstrând unitatea în scriere și vorbire, și a fost astfel adevărata legătură între toți românii din diferitele țări”, continuând cu exemple din cărțile vechi, de poezie populară, povești și legende românești.

În încheierea cuvântului regal, nu puteau să lipsească urările: „Academia să strălucească totdeauna prin lucrările sale, să încălzească toate inimile românești și ușile sale să fie deschise pentru întâlniri pacifice și lupte științifice, un teren pe care toți românii să poată întinde o mână frățască.” Astfel, renumele Academiei urma să aibă un necesar răsunet peste hotarele țării, ca să atragă în Capitala României „pe bărbații însemnați care să se încredințeze că vechile Principate dunărene s-au transformat

C.A. Rosetti

în un centru de civilizație și de propășire și au devenit prin vitejia armatei – ce a uimit lumea prin avântul său și tăria sa – un stat puternic și neatârnat, stabilit pe temelii așa de tari, încât nicio zguduire nu-l mai poate zdruncina”. Și, pentru că acest stat puternic și neatârnat avea nevoie de un viitor conducător pe măsură, regele găsi prilejul potrivit să îl prezinte publicului pe principele Ferdinand, ca pe un susținător de încredere al Academiei: „Sunt adânc convins că iubitul meu nepot, moștenitorul Coroanei, face deja parte din Academie, care membru onorar va ști, în ziua când va fi chemat de Pronie a împlini înalta sa misiune, să mențină tradițiunile noastre și să dea tot sprijinul său pentru prosperarea acestui însemnat așezământ de cultură al patriei noastre.” S-a consemnat în *Monitorul Oficial* că această cuvântare a regelui a fost ascultată „cu o vie și respectoasă atențiune”.

Iosif Vulcan, în cronică sa sentimentală de la începutul lunii mai 1891, și-a notat impresiile despre regele care „citește discursul său de deschidere cu voce naltă; pronunțarea este străină, uneori greoaie; dar textul se înțelege bine. Mi s-a spus că regele însuși și-a compus discursul și că dânsul citește mult românește”. Un text aproape identic cu cel din *Monitorul Oficial*, cuprinzând întreg discursul regal precum și toate celelalte cuvântări, fusese publicat în numărul de la începutul lunii aprilie 1891 al revistei *Familia*, trimis telegrafic de la București.

În continuarea evenimentului, secretarul general al Academiei, Dimitrie A. Sturdza, a dat citire raportului de activitate

Eduard Wachmann

al Academiei pentru cei 25 de ani, încheind optimist: „Să dea Atotputernicul Dumnezeu ca a 50-a aniversară a regatului și a Academiei să aibă a înregistra în anele națiunii progrese nouă și fapte mărețe.” Dacă *Monitorul Oficial* a redat, în patru paragrafe, finalul raportului prezentat de secretarul general al Academiei, în schimb, Iosif Vulcan l-a ignorat cu totul în cronică sa sentimentală, fascinat de atitudinea și cuvintele reginei.

O SĂRBĂTOARE CULTURALĂ ÎNSEMNATĂ

În programul evenimentului, momentul așteptat cu interes de auditoriu a avut-o protagonistă pe regină, „care citi cu o măiestrie neasemănătoare o poezie intitulată *Sola*, în care majestatea sa cântă a dacilor vitejie și a lor stingere”. *Monitorul Oficial* a consemnat că „abia răsunară ultimele cuvinte ale reginei și ele fură acoperite de aplauze entuziastice ale tuturor asistenților, adânc mișcați de frumoasa operă poetică a

ilustrei Carmen Sylva”.

Iosif Vulcan a menționat că regina, „cu fața rumenă, cu părul suriu, cu surâsul vecinic pe buze și cu ochii ascunși sub niște ochilari, este o aparință interesantă. De astă dată avea o toaletă de peluche heliotrop, talia garnisită cu mărgelile, pălăria Capot din aceeași culoare. Și când începu să citească noua sa compoziție poetică *Sola*, vocea-i dulce, pronunțarea corectă, accentul curat românesc frapă plăcut pe toți; iar predarea ce se nălța la nivelul unei declamațiuni bine nuanțate ne prezintă pe geniala scriitoare, pe mult admirata Carmen Sylva, acoperită pretutindeni, dar mai cu seamă aici, de aplauze”.

În cele din urmă, i-a fost dat cuvântul lui Mihail Kogălniceanu, care a primit astfel ocazia unui ultim discurs politic public, cu doar câteva luni înainte de a încheia o viață de mai mult de șapte decenii. El a vorbit despre hotărârile politice istorice pe care el însuși le sprijinise activ, incluzând desființarea robiei țăganilor și

Principele Ferdinand

a privilegiilor de clasă, precum și împroprietărirea țăranilor, o expunere începută cu „în timpul lui Vodă-Cuza...”. A încheiat astfel: „Sunt acum 25 de ani, România a fost nașul majestății voastre. Sunt acum 25 de ani, majestatea voastră a fost nașul Academiei Române. În jubileul de astăzi România, majestatea voastră și Academia Română sunt trei idei căsătorite cari-și serbează cununia de argint.”

Pentru Iosif Vulcan „a fost sublim și momentul când octogenarul [septuagenar, de fapt – n.r.] academician, dl Kogălniceanu, încheiându-și lectura despre desrobirea țăranilor, s-a întors către regele și regina, adresându-le cuvintele pline de farmec”, spunând: „cea mai frumoasă inspirație poetică a reginei a fost aceea de-a trimite la înmormântarea lui Alecsandri nouă dorobanți din Vaslui și un sergent”.

Cronicarul orădean a mascat cu patos și umor nedumerirea sa față de indiferența ziarelor bucureștene: „Niciodată nu m-am dus la București cu atâta dor, ca-n luna trecută; căci nici odată n-avusem să asist la o sărbătoare culturală atât de însemnată.”

Iosif Vulcan povestește ce l-a impresionat în zilele acelea. „Acolo mă duceam și eu. Soșii în preziua serbării. Eșind, prima mea îngrijire fu să-mi iau informațiuni privitoare la serbarea jubileului. Fiind duminică, biroul Academiei era închis; prin ziare degeaba le căutam, căci acelea nu cuprindeau decât mișcări electorale și abia jertfiau patru – cinci șire laconice unui eveniment cultural atât de important; [...] în țările de la Apus, cu prilejul unui astfel de jubileu, ziarele

Dimitrie A. Sturdza

s-ar fi-ntrecut să publice cât mai multe informațiuni; iar în ziua serbării toate ar fi scris articoli de fond, atrăgând luarea aminte a publicului la acest eveniment cultural și apretând activitatea instituțiunii care jubilează. Informațiile dorite le-a aflat nu din ziare, ci de la academicianul Vasile Maniu.

ÎN ONOAREA ACADEMIEI

Cât despre eveniment în sine, Iosif Vulcan a consemnat: „Serbarea a fost impozantă. Sala Senatului a avut un adevărat colorit jubilar. Tot ce Bucureștii au elită, au ținut să se prezinte. Cu tot numărul restrâns al biletelor, până și băncile rezervate pentru membrii Academiei au fost cuprinse de dame din societatea înaltă. A rămas surprins de mulțimea decorațiilor purtate de civili, deși nu trecuseră nici două decenii „de când s-au înființat în România decorațiunile, și astăzi abia mai este un om, de Doamne, care să nu aibă una“.

În articol a fost menționată și implicarea lui Ioan Bianu în organizarea evenimentului jubilar: „Cu toate că ziaristica nu s-a făcut datoria, lumea bucureșceană a luat act de această sărbătoare. Dl. Ioan Bianu, tânărul bibliotecar al Academiei și totodată unul din scriitorii noștri cei mai inteligenți, are probele cele mai necontestabile în privința asta. S-a luat adecă măsuri, ca în sala adunării numai cu bilete să se poată intra. Biletele erau la dispoziția dlui Bianu. Doară în toată viața sa n-a primit atâtea scrisori dragălașe ca atunci, căci toată lumea elegantă voia să-și capete bilete de intrare la serbarea unde Carmen Sylva avea să-și citească lucrarea cea mai nouă.“

Ambele publicații, *Monitorul Oficial* și revista *Familia*, au relatat cu lux de amănunte întâlnirea mai restrânsă, din seara aceleiași zile, care a avut loc la Curte, unde s-a dat o masă în onoarea Academiei Române, la care au fost invitați toți membrii ordinari, onorari

George Barițiu

și corespondenți, în total 70 de persoane. Toastul ținut de rege a pornit de la cei 25 de ani de când Academia „s-a ridicat ca prevestitoare a domniei mele, care a avut fericirea de a întemeia Regatul Român. De la început s-a dat tinerei noastre societăți a Academiei o deosebită importanță, chiământ ca membri pe mulți bărbați de stat care au lucrat și luptat pentru unirea Principatelor Române și care au fost sfetnicii mei credincioși“.

Iosif Vulcan s-a concentrat tot asupra reginei: „Îndeosebi afabilă a fost regina. Unul din membri a felicitat-o pentru corecta și frumoasa pronunțare a limbei române în ședința jubilară, când a citit sau, mai bine, a declamat poema *Sola*. Regele – răspuns majestatea sa – știe mai bine românește decât mine, dar dacă pronunțarea mea e mai corectă, cauza este că eu mă ocup mult cu muzica. De astadată regina avea o toaletă de damasc ivoir, cu trenă lungă, talia decoltată era poetic drapată; toată toaleta presărată cu stele de briliante, avea un aspect strălucit-feeric.“ Și tot de aici aflăm că „dintre toasturi, mai mare efect a făcut al dlui George Barițiu. Cu figura sa plină de respect și cu vocea sa simpatice, a înduișat toate inimele și a produs augustei scriitoare impresiunea cea mai mișcătoare“.

Acestea au fost contextul și atmosfera în care Academia Română a sărbătorit jubileul său de 25 de ani de la înființare, în prezența familiei regale a României, printr-un eveniment fastuos, ale cărui cronici le putem citi și astăzi în publicațiile din colecțiile Bibliotecii Academiei Române. ■

CAROL AL II-LEA ȘI DIPLOMATUL AMERICAN GEORGE S. MESSERSMITH

Dr. CRISTINA PĂIUȘAN,
DANIEL-COSMIN OBREJA

Regele Carol al II-lea a rămas în istoria României prin scandaluri de corupție și de alcov, dar și prin dezvoltarea culturală și economică a României în anii domniei sale (1930 – 1940). Politica sa autoritară, influența camarilei care a generat corupție, lipsa unei viziuni politico-diplomatice și proasta înzestrare a Armatei au dus la evenimentele din teribilul an 1940. Pierderea Basarabiei, Bucovinei și ținutului Herța (iunie 1940) în favoarea Uniunii Sovietice, apoi Arbitrajul de la Viena (30 august 1940) gândit de Hitler pentru a-și apropia un aliat, Ungaria, și a anihila rezistența românească, au distrus România Întregită.

Renunțarea silită la tron în favoarea fiului său, din 6 septembrie 1940, l-a transformat într-un fost monarh ce călătorea, alături de Elena Lupescu și familia Urdăreanu, prin Europa, America Centrală și de Sud. Traseul european al exilatului a fost presărat cu refuzuri și permisiuni de trecere, nu de stabilire.

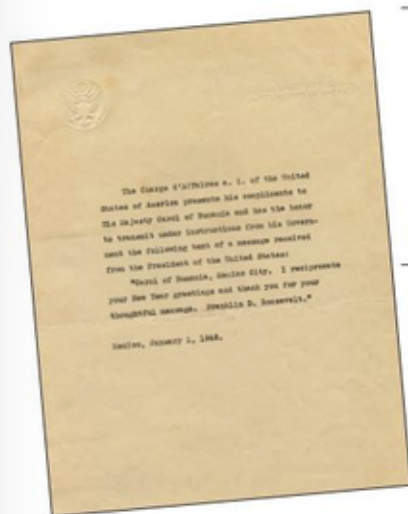
În septembrie 1940, trenul regal a plecat spre Apus, prima destinație fiind Elveția, unde i-a fost acordat drept de azil timp de o lună. Franța i-a acordat doar drept de tranzit, iar Spania de ședere temporară. Portugalia, dat fiind legăturile familiale cu regalitatea portugheză, îi permitea stabilirea definitivă, dar cu interdicția de a activa politic. A ajuns în Portugalia în martie 1941.

Fostul rege a încercat să se implice politic, dar inițiativele sale și ale apropiaților au fost primite

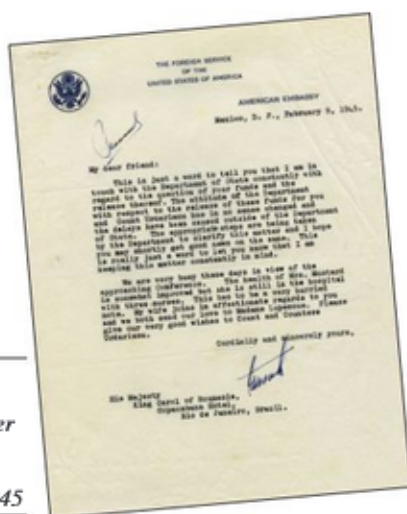
Fostul rege Carol și Elena Lupescu

cu iritare și refuz. Regele George al VI-lea, vărul său, l-a descurajat și nu i-a acordat permisiunea de a se stabili în Canada. După o scurtă perioadă petrecută în Cuba în primăvara anului 1941, Carol și Elena s-au stabilit în Mexic, în iulie 1941. Au locuit pe teritoriul mexican până în 1944, când s-au

*Mesajul
de răspuns
din partea
președintelui
Roosevelt
trimis
de însărcinatul
cu afaceri
american
din Mexico City*

*Scrisoarea
trimisă de
George Strausser
Messersmith
lui Carol,
la 9 februarie 1945*

mutat în Brazilia, unde au rămas până în anul 1947.

Relațiile fostului rege cu diplomația europeană și cea americană au fost cultivate, în încercarea de a-și găsi un rol politico-diplomatic, vital pentru o persoană orgolioasă, expulzată din țara sa. Ce l-a legat pe regele detronat al României de George S. Messersmith, diplomat american ajuns celebru prin acțiuni îndrăznețe? O prietenie constantă și interese comune.

George Strausser Messersmith (1883 – 1960) și-a început cariera în anii Marelui Război, când a spart un cod german secret la Curaçao, în Indiile de Vest Olandeze, unde era consul. Realizarea sa a dus la prinderea multor inamici. După război, a fost trimis în Olanda, în calitate de consul, între anii 1919 – 1928. A urmat Berlinul, unde a fost viceconsul până în anul 1934. A ajuns celebru pentru decizia sa de a-i acorda viza de emigrare în S.U.A. lui Albert Einstein, în anul 1932, și pentru rapoartele sale în care prezenta modul cum se dezvoltă nazismul și ideile rasiale în Germania. Din Germania a plecat în Austria în calitate de ambasador în perioada 1934 – 1937, după care a ocupat la Washington postul de adjunct al secretarului de Stat (1937 – 1940), cu misiunea de a reorganiza Departamentul de Stat. În anul 1941, a fost numit ambasador în Cuba, unde l-a cunoscut pe fostul suveran al României.

Cele nouă epistole trimise lui Carol în perioada decembrie 1941 – octombrie 1946, păstrate în colecția Daniel-Cosmin Obreja, demonstrează că diplomatul american și fostul rege erau într-o relație amicală și că americanul s-a implicat activ în

sprijinirea lui Carol pentru a se întoarce în Europa.

Care au fost împrejurările care i-au apropiat? Cum i-a cunoscut pe Elena Lupescu și pe Ernest și Monique Urdăreanu? La elegantul Hotel „Național”, unde Carol și suita au locuit în lunile șederii în Cuba, la seratele date de președintele Cubei, generalul Fulgencio E. Batista, pe care diplomatul american, dar și fostul rege și suita lui le frecventau.

S-au reîntâlnit în Mexic, unde americanul a devenit ambasador, iar fostul suveran s-a stabilit pentru aproape patru ani, 1941 – 1944.

Correspondența păstrată începe la 3 decembrie 1941, când George S. Messersmith, proaspăt numit ambasador al S.U.A. în Mexic, îi scria pe un ton amical fostului suveran român. „Dragul meu prieten, apreciez mult, alături de doamna Messersmith, telegrama dumneavoastră cu privire la numirea mea în Mexico City. Nu mai e nevoie să vă spun că privim cu speranță nouă muncă și noua viață și că e o satisfacție în plus să știm că vom avea ocazia să ne întâlnim din nou acolo. Planurile mele din prezent sunt incerte și nu pot spune sigur când vom sosi în Mexico City; nu văd cum ar fi posibil să ajungem acolo până în ianuarie. Nu știu, în acest moment, care sunt planurile noastre. Am fost extrem de ocupat cu tot felul de lucruri. Doamna Messersmith mi se alătură în urările mele de bine pentru dumneavoastră și doamna Lupescu și pentru contele Urdărianu.”

Carol îl felicitase cu prilejul Anului Nou 1942 pe președintele american Franklin D. Roosevelt, iar însărcinatul cu afaceri american din Mexico

City, îndeplinind o uzanță diplomatică, îi transmitea din partea președintelui: „Carol de România, Mexico City. Vă întorc urările de Anul Nou și vă mulțumesc pentru mesajul dvs. plin de atenție, Franklin D. Roosevelt”.

În februarie 1942, Sumner Welles, subsecretar la Departamentul de Stat, îi transmitea fostului suveran român că este indezirabil în S.U.A. și că încercările sale de a coordona organizații românești care luptau pentru eliberarea României de sub ocupația germană nu sunt bine privite, nici susținute de diplomația și spionajul american.

Aitudinea americană nu s-a schimbat pe toată perioada războiului și după, iar intenția rușilor de a-l folosi pe fostul rege a fost oprită tot de americani în vara anului 1944. A fost tratat cu suspiciune și neîncredere, taxându-i-se lipsa de moralitate, inconsecvența, cinismul și vanitatea.

Relația dintre fostul rege al României și ambasadorul american a fost prezentată de presa mondenă americană încă din anul 1942, ridicând mari semne de întrebare. *Daily News* din Los Angeles publica la 24 octombrie 1942, la rubrica de știri, informații primite dintr-o scrisoare anonimă care a atras atenția Departamentului de Stat, în care se spunea că „ambasadorul Messersmith joacă bridge cu regele Carol al României și madame Lupescu”, dovadă a apropierei dintre cei doi. Știrea a fost preluată în multe jurnale americane.

În *Însemnările zilnice* ale lui Carol al II-lea sunt notate câteva întâlniri cu George Messersmith din anul 1943, când ambii se aflau în Mexic. Era menționată aniversarea a 60 de ani ai ambasadorului american (3 octombrie 1943), dar și alte întâlniri mondene, prilej cu care Carol încerca să negocieze cu reprezentantul Uniunii Sovietice, după ce fusese refuzat de anglo-saxoni (*Magazin istoric*, nr. 7/2007). Aceste negocieri cu reprezentantul sovietic erau făcute discret, încercând să nu-l pună într-o situație dificilă pe prietenul său american.

Prietenia dintre Messersmith și Carol a devenit subiectul unor articole din presa americană, diplomatul fiind

*George Strausser Messersmith
pe coperta revistei Time ...*

ironizat și blamat pentru slăbiciunea sa pentru un rege aventurier și pentru amanta sa. În revista *Time* din 5 aprilie 1943, era publicată o fotografie a lui Carol cu Messersmith la un spectacol dat de un comediant cu o marionetă, care-l numise pe român „Horse face”, față de cal, așa cum era numit în unele cercuri din Mexico City.

Corespondența a continuat și după plecarea lui Carol din Mexic în Brazilia, în 1944, relațiile prietenești dintre versatul diplomat și deziluzionatul ex-rege păstrându-se, în ciuda

*... și alături de Carol,
la spectacolul cu marionetă*

reacțiilor oficiale americane și a încercărilor lui Carol de a negocia cu rușii.

Hanford Daily Sentinel din California publica la 1 ianuarie 1944 o știre din care aflăm că „regele Carol are dificultăți în a-și scoate dolarii din S.U.A. El i-a cerut ajutor ambasadorului S.U.A. Messersmith pentru deblocare”, subliniind legătura problematică dintre un reprezentant oficial al S.U.A. și un rege detronat și favorurile cerute de cel din urmă.

În epistola din 9 februarie 1945, trimisă de american la Hotelul „Copacabana” din Rio de Janeiro, se discuta problema fondurilor lui Carol și ale lui Urdăreanu și eliberarea acestora de către Departamentul de Stat. Messersmith era ocupat cu pregătirea Conferinței de la San Francisco (la care s-a creat Organizația Națiunilor Unite, 25 aprilie – 26 iunie 1945), fiind un sprijinitor al ideilor președintelui Roosevelt, pe care-l cunoștea bine din anii 1937 – 1940, când fusese adjunct al secretarului de Stat, însoțindu-l pe președinte la multe întâlniri diplomatice.

La 17 aprilie 1945, diplomatul îi mulțumea pentru condoleanțele primite la moartea lui Roosevelt (12 aprilie 1945), de care era foarte legat. „Nu trebuie să vă spun ce șoc profund a fost pentru Marion [soția diplomatului – *n.n.*] și pentru mine. [...] Nu voi încerca să vă exprim sentimentele mele, deoarece, după cum veți aprecia din strânsa mea prietenie și asociere cu președintele, știu ce figură măreață și înțelegătoare a fost cu adevărat și ce înseamnă trecerea sa în neființă pentru țara mea și cred pentru Națiunile Unite și pentru întreaga lume. Este o pierdere ireparabilă. Președintele Truman este un om foarte neînțeles, dar poate este de interes pentru dumneavoastră să știți că eu cred că este un om cu o judecată sănătoasă, acțiune bună și o mai bună înțelegere a relațiilor internaționale decât a fost creditat înăuntrul și în afara Statelor Unite, unde este puțin cunoscut. Am fost unul dintre cei care au fost foarte fericiți când a candidat ca vicepreședinte al președintelui Roosevelt.”

Pe lângă prezentarea noului președinte american, Messersmith îi povestește despre soție și prietenii comuni și-i dă o veste bună: Trezoreria americană făcea pași pentru deblocarea fondurilor fostului rege.

La 20 aprilie 1945, diplomatul american își anunță prietenul că ar vrea să plece în concediu acasă în S.U.A. pentru ca soția sa să-și viziteze

mama și că încă nu și-a revenit după moartea președintelui, dar îl alina faptul că principiile pentru care a luptat vor rămâne în istorie. Era extrem de optimist în legătură cu Conferința de la San Francisco și perpetuarea ideilor lui Roosevelt. „Nu subestimez dificultățile cu care se confruntă statele la întâlnire. Realizez că atitudinea Rusiei a fost lipsită de înțelegere și dificilă. Realizez că atitudinea Franței este departe de a fi așa de folositoare precum colaborarea noastră ar fi sperat-o. De multe ori este lipsită de înțelegere. Pe de altă parte, cred că situația de respect față de atitudinea franceză s-a schimbat în ultimele săptămâni și că în general atitudinea de la San Francisco va fi de mai bună colaborare decât am anticipat. Marea majoritate a statelor care se vor întâlni la San Francisco sunt responsabile și realizează nevoia apariției unei organizații echitabile și care să lucreze pentru securitate și pace. Tocmai a trebuit să luptăm într-un mare război și să folosim arma forței. Cred că influența moralei asupra națiunilor ce se întâlnesc într-o stare de spirit bună la San Francisco va fi atât de mare, încât va influența și pe cea a națiunilor mai puțin binevoitoare. [...] Cred că chiar și Rusia, când se va confrunta cu atitudinea restului lumii, va lua o pauză de gândire și poate, dacă îi vom da timp de gândire, vom obține atitudini mai rezonabile decât ne așteptăm de la ea; cred că poporul rus, la fel ca și popoarele din restul țărilor lumii, tânjește mai mult după pace, decât după teritorii și putere.” Istoria ne-a demonstrat că diplomatul american s-a înșelat, poporul rus fiind condus de Stalin, care dorea putere și teritorii.

Discutând problema statelor din Europa Centrală, Messersmith scria: „Așa cum văd eu, nu vor exista guverne civile aliate în Europa Centrală în lunile următoare. Vor fi toate sub control militar. Nu este loc pentru mine acolo, până când va începe tranziția de la militari la civili. Sunt unul dintre cei care cred cu tărie că în primă fază este nevoie de control militar, iar cât timp va dura această perioadă nu pot estima. Nu vă pot spune cât de mult apreciez interesanta dumneavoastră scrisoare.”

Carol își exprimase sincerele condoleanțe printr-o epistolă trimisă primei doamne, Eleanor Roosevelt și, la 5 mai 1945, primea mulțumirile fostei prime doamne, prin intermediul Ambasadei S.U.A. la Rio de Janeiro.

(Va urma)

INSTITUTUL DE DOMNIȘOARE AL SOCIETĂȚII ORTODOXE NATIONALE A FEMEILOR ROMÂNE

Dr. MIOARA IONIȚĂ

Cu doar două zile înainte de trecerea sa în lumea celor drepti, la 8 octombrie 1944, Alexandrina Cantacuzino, președinta Societății Ortodoxe, primea un transport de mobilă și câteva lăzi „cu lucruri de ale Societății Ortodoxe”, pe calea ferată, de la Ocna Sibiului, pentru care achita suma de 80.000 de lei.

Alexandrina Cantacuzino

Expeditoarea era Sofia Meteș, președinta filialei din Sibiu a S.O.N.F.R. Obiectele abia sosită au fost transportate parte la Institutul Ortodox, parte la Externatul „Zoe Romniceanu” din Calea Moșilor nr. 148, unde Alexandrina Cantacuzino și locuia după ce bombardamentele germane din 23 – 24 august 1944 îi avariaseră grav locuința din Calea Victoriei nr. 224 (Palatul Cantacuzino). După moartea sa, survenită la 10 octombrie 1944, încăperile în care locuise și în care se aflau obiectele cu pricina au fost sigilate.

Despre mobila sosită de la Ocna Sibiului nu se știe amănunte, dar în lăzile din metal cu siguranță erau documentele Societății Ortodoxe. Lăzile fuseseră comandate de Alexandrina Cantacuzino la 28 ianuarie 1944 – patru lăzi din tablă cu dimensiunile de 1 m lungime, 50 cm lățime și tot atâta adâncime. Dacă principesa Cantacuzino n-ar fi avut grijă să protejeze aceste acte, temându-se că arhiva societății ar fi putut fi distrusă în timpul evenimentelor precipitate din București anul 1944, cei interesați nu ar fi avut ce să cerceteze astăzi la Arhivele Naționale, iar cele de mai jos n-ar fi putut fi scrise.

Invitat la inaugurarea Institutului de Domnișoare înființat de Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române, ce urma să aibă loc la 22 noiembrie 1912, episcopul de Caransebeș, viitorul Mitropolit Primat și din 1925 primul Patriarh al

României, Miron Cristea, avea numai cuvinte de laudă pentru această importantă și atât de necesară realizare a numitei societăți. Înalțul prelat ținea să remarce importanța noii instituții de învățământ particular și confesional: „Căci un popor mic – ca

cel românesc – numai printr-o încăpățânată alipire de credința strămoșilor, de limba națională, de neam și de toate tradițiile și obiceiurile părintești să se poată susține, mai ales în ziua de azi, când influențele străine de tot soiul se lătesc atât de repede și cu insistență.“ În finalul scrisorii de mulțumire pentru invitația primită, Miron Cristea ținea să precizeze: „Cultura femeilor unei țări și a unui neam are o înfrăurire hotărâtoare asupra viitorului acelui neam, [...] căci mamele bune [...] cresc pe bărbai mari ai neamurilor.“

Începutul acestui act de cultură nu a fost unul ușor mai ales din cauza lipsei banilor necesari, în primul rând, pentru achiziționarea unei clădiri potrivite pentru a găzdui acest așezământ. Deși au fost puse la bătaie toate fondurile proprii ale societății, ele nu erau suficiente. A fost nevoie și de organizarea, la 10 martie 1911, a unei loterii a Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, autorizată de Ministerul de Interne, la care biletul avea valoarea de 1 leu, după modelul subscripției publice pentru Ateneu, din 1888. S-a apelat apoi, din nou, la donații venite din partea unor persoane particulare sau din partea unor instituții, între care băncile și Primăria Capitalei s-au aflat în fruntea listei. Printr-o adresă din 22 ianuarie 1912, Comitetul Central al Societății Ortodoxe, în frunte cu președinta ei, Anastasia Gr. Filipescu, solicita primarului Bucureștilor, Dimitrie Dobrescu, o subvenție „pentru a contribui la realizarea scopului urmărit de Societatea Ortodoxă Națională, scop care nu poate lăsa în nepăsare pe niciun român“. Banii urma să fie folosiți pentru începerea, în primăvara lui 1912, a amenajării clădirii deja achiziționate în anul precedent în strada Principatele Unite nr. 63 (astăzi sediul Colegiului Național de Arte

Biletul pentru loteria
Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române

„Dinu Lipatti“) și în care urma să funcționeze, nu mai târziu de toamnă, „institutul model de fete, [...] având în vedere că în țară sunt mai multe institute străine [a se citi catolice – n.a.] decât românești“, în timp ce în institutul proiectat, „ficele noastre să fie crescute în sentimentul adevărat românesc, atât din punctul de vedere religios, cât și din cel patriotic“. La 25 ianuarie 1912, Anastasia Gr. Filipescu se adresează din nou primarului Capitalei solicitându-i eliberarea „de urgență a permisiunii pentru clădirea unei aripi la Cassa Societății din strada Principatele Unite nr. 63, ale cărei planuri [întocmite de arhitectul Dimitrie Hârjeu – n.a.] vi le-am înaintat, dorind să începem clădirea la 1 martie a.c., ca să putem deschide școala la 1 septembrie 1912“.

Printr-o adresă a Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, datată 9 februarie 1912 și semnată de C. Meissner pentru ministrul Spiru Haret și de arhitectul-șef Paul Smărăndescu, Societatea Ortodoxă este încunoștințată că, în urma primirii avizului Serviciului de arhitectură, i se aprobă „planurile prezentate privitoare la construcția unei aripi“, lucrarea trebuind a fi executată în conformitate cu aceste planuri. În sfârșit, prin autorizația de construcție nr. 19 emisă la 17 februarie 1912 de Primăria Bucureștilor, Societății i se aprobă începerea lucrărilor la proprietatea sa de la adresa menționată, respectiv „transformarea clădirii existente precum și adaus din nou casă parter și etaj, precum și camera portarului, de zid, acoperite cu metal“.

La cererea primarului Dobrescu, Consiliul Comunal hotărăște scutirea de taxe comunale (1.282 lei) și de taxa apei de construcție (168 lei) „pentru transformările la imobilul Societății [...], precum și pentru construcția unei aripi ce va servi ca școală și internat“.

Dintre ofertele primite din partea unor firme de construcții existente în București, președinta

Sediul Institutului

Anastasia Filipescu și casiera Societății Ortodoxe, Zoe Romniceanu, au ales-o pe cea a lui Cesare Fantoli, arhitect și inginer constructor. Prin contractul încheiat la 10 ianuarie 1912, Cesare Fantoli se angaja ca, pentru suma de 129.173,18 lei, sumă acceptată de Societate, să realizeze lucrarea antamată, în cele mai bune condiții de execuție și în cel mai scurt timp cu putință.

Dovadă că lucrurile au evoluat într-un mod favorabil este faptul că, doi ani mai târziu, în mai 1914, Cesare Fantoli încheia cu Societatea Ortodoxă un nou contract, în care se angaja ca, până la 1/14 octombrie acel an, pentru suma de 220.000 lei, să construiască „aripa cea nouă cu care se mărește institutul

proprietatea Societății din București str. Principalilor Unite no. 63“, conform planurilor și devizului semnate de ambele părți și aprobate de Direcția lucrărilor tehnice din Primăria Capitalei, condusă de arhitectul Dimitrie Hârjeu. Constructorului i se oprea o garanție de 2.000 de lei ce urma a-i fi restituită după terminarea lucrărilor. În contract era prevăzută și posibilitatea ca, în cazul unor situații neprevăzute, precum izbucnirea unui război sau a mobilizării generale, lucrarea să fie suspendată „pentru tot timpul anormal“.

Printr-o adresă din 2 iulie 1914, Societatea Ortodoxă îi cere lui Cesare Fantoli ca, de urgență, să facă „o despărțitură de scânduri, care să separe lucrările noi de clădirea veche și astfel lucrătorii să înceteze de a mai trece prin culoarele și ieșirile elevilor“. Pe de altă parte, la 28 iunie/11 iulie 1914, Cesare Fantoli anunța Societatea că a ajuns cu lucrările la așezarea acoperișului pe noua aripă a clădirii și adresa comanditarului rugăminte „a ne aduce aminte de bunul obicei de a dăruii lucrătorilor obiecte de îmbrăcăminte“, așa cum se procedase și în 1912, căci „binecuvântările lucrătorilor aduc proprietarilor noroc și izbândă bună“.

Clădirea Institutului și Internatului Ortodox a beneficiat încă din 1912 de instalație electrică modernă, de instalație de scurgere și de băi, dar încălzirea se făcea cu lemne. Abia la 27 mai 1914 Alexandrina Gr. Cantacuzino, în calitate de membră

Zoe Romniceanu

a Comitetului Central al Societății, în cadrul căruia răspundea de organizarea învățământului, a perfectat o comandă către firma „Bossel și Wilke Ingineri“ pentru furnizarea și montarea instalației de încălzire centrală cu aburi, importată de la „Societatea pe acțiuni Schaeffer et Walcher Berlin“, prin reprezentantul lor din București, după ce fuseseră primite o serie de detalii tehnice privind plasarea și alimentarea cazanului, distribuția conductelor, plasarea caloriferelor, dimensiunea și înălțarea coșului. Ca o garanție pentru seriozitatea firmei, aceasta menționează numele câtorva dintre clienții cărora le-a instalat încălzirea cu apă caldă sau aburi: Carol Göbl, dr. George Nanu, Hotel „Împăratul Traian“,

Societatea Româno-Germană pentru valorificarea materialelor ș.a. Temperatura asigurată promisă în clădirile Institutului-Internat de firma respectivă, în cazul unei temperaturi exterioare de -25° C, era de 20°, cu excepția holurilor și scărilor, unde ea s-ar fi ridicat doar la 15° – 18°. Factura generală se ridica la suma de 18.987,50 lei, din care doar 600 lei, reprezentând costul caloriferelor și montarea lor, au fost achitați în august 1914, restul banilor fiind plătiți firmei „Bossel și Wilke Ingineri“ în iunie 1916.

Trebuie spus că instituția de învățământ, având atât ciclul primar, cât și pe cel secundar, beneficia nu numai de săli de clasă și de dormitoare pentru elevii interne, dar și de laboratoare de fizico-chimice și de științele naturii, o sală mare de bibliotecă, infirmerie în două camere, sală de mese, sală de desen, sală de recreație, săli pentru lecțiile de pian, sală pentru lucru manual și croitorie, sală de sport, în afara terenurilor pentru practicarea diferitelor sporturi în aer liber, cancelaria profesorilor, locuința directoarei, locuință pentru profesoarele care stau în institut, bucătărie, spălătorie, cămară, două beciuri, camere pentru pedagogice, camera menajerei, camere și latrină pentru servitori, o cameră de izolare la poarta de intrare, sală de serbări prevăzută cu scenă.

(Va urma)

BUFONII DE CURTE ÎN SERVICIUL NOBILIMII TRANSILVĂNESE

ANDREA FEHÉR

Bufonul de Curte reprezintă un fenomen universal, fiind prezent în numeroase culturi și epoci istorice. Încă din Antichitate, omenirea a cunoscut personaje menite să stârnească râsul și, totodată, să rostească adevăruri incomode prin intermediul umorului. În Evul Mediu, aceste figuri au dobândit o funcție aparte: dincolo de rolul lor amuzant, li s-a acordat libertatea de a critica societatea, epoca și, uneori, chiar autoritatea religioasă – o libertate rar întâlnită în rândul altor curteni. În această tradiție se înscriu și bufonii de Curte din Transilvania, documentați începând cu secolul al XVI-lea, odată cu formarea principatului. Deși apar rar, ei revin constant în cronică, memorii, registre de socoteală și, ocazional, în diplome princiare. În documentele maghiare sunt numiți cel mai adesea bolond (nebun), dar și jádzdi (om jucăuș), markalf (marcolf), bohóc (clown) sau puja și törpe (pitic).

Bufon, xilografie
de Heinrich Vogtherr cel Tânăr, circa 1540

Prima mențiune a unui bufon în Transilvania îl vizează pe nobilul György Truppay, aflat în serviciul cardinalului George Martinuzzi (Fráter; 1482 – 1551), arhiepiscop de Esztergom și tutorele principelui Ioan Sigismund Zápolya (1540 – 1571). Rănit la cap și rămas cu tulburări psihice, Truppay și-a încheiat cariera militară, devenind bufonul de Curte la reședința cardinalului din Vințu de Jos (Alba). O cro-

nică contemporană menționează că Martinuzzi îl numea „frate” și îl ținea mereu aproape. Truppay nu era un bufon tipic, ci mai curând un om cu o soartă nefecită, tolerat din milă și pentru a aduce un strop de veselie. În acea epocă, deficiențele fizice sau mentale erau adesea privite ca prilej de amuzament – un fapt greu de înțeles astăzi, dar firesc în contextul mentalităților medievale și premoderne.

Nu știm dacă tânărul Ioan Sigismund Zápolya își amintea de bufonul Truppay, dar ajuns la maturitate, a avut și el un bufon de Curte la Alba Iulia – un polonez pe nume Bal Horos. Acesta, conform poetului Jan Gruszczyński, era „bine informat și bun muzician, care însă primea uneori bătaie când juca comedie”. Tradiția bufonilor străini a continuat și mai târziu. În 1597, cronicarul István

Szamosközy nota printre italienii aflați în slujba lui Sigismund Báthory (1572 – 1613) un bufon numit Sicilia, „care primea și un salariu frumos”. Cronicarii maghiari priveau cu dispreț cheltuielile făcute pentru „italienii inutili”, considerați vinovați pentru decadența Curții, – dar tocmai aceasta arată cât de strâns legate erau Curțile transilvănene de cultura europeană a epocii.

SPIRIT AGER ȘI UMOR FIN

Deși István Szamosközy critica sumele uriașe cheltuite pentru nebuni, niciun cronicar nu a părut deranjat când următorul principe, Ștefan Bocskai (1557 – 1606), a înnobilit câțiva bufoni. În 1606, frații István, Márton și János Kys – care probabil sufereau de nanism, așa cum sugerează și numele lor – au primit titluri nobiliare. Dintre ei, Márton, descris ca vioi și isteț, a ajuns în slujba lui István Csáki, consilierul intim al principelui, fiind apreciat pentru firea sa „hilară”. Fratele său, István, fusese descoperit în timp ce lucra la

Bufon din secolul XV, reproducere de secol XIX a unei miniaturi medievale

cocina de porci de Margit Hagymásky, soția principelui, care l-a adus la Curte. După moartea ei, piticul a intrat în serviciul lui Bocskai, devenind nu doar bufon, ci și gardă de corp – o funcție mai degrabă simbolică. Pe stema sa, el apărea îmbrăcat ca un nobil, cu o mantie verde și pantaloni stacojii, ținând o mătură și un crin, iar la gât purtând o cheie prinsă cu o panglică de mătase. Obiectele sugerează, la rândul lor, rolul său de paznic al apartamentelor princiere, dar și loialitatea și sinceritatea cu care și-a servit stăpânul.

Nu doar principele Ștefan Bocskai a oferit privilegii bufonilor, ci și succesorul său, Sigismund Rákóczi (1544 – 1608). În 1607, acesta l-a scutit de serviciul militar și de taxe pe Gergely Telek, servitorul foarte talentat al cancelarului János Petki, pentru a-i distra pe „domnii epuizați de ocupațiile lor foarte dificile” cu glumele sale ingenioase. Singura condiție era ca acest „talent esopian” să-l însoțească mereu pe cancelar și

pe consilieri, purtând un topor în formă de seceră și fiind „gata de plecare” oricând era nevoie de el. Semnificația toporului a rămas un mister – singurele „arme” ale lui Telek par să fi fost, de fapt, spiritul ager și umorul fin.

Deși nu avem descrieri detaliate ale bufonilor de curte, știm că, pe lângă istețime și imaginație, aceștia se distingueau adesea și printr-un aspect neobișnuit, uneori chiar printr-o urâtenie accentuată. Un exemplu este Mihály, bufonul principelui Gabriel Bethlen (1580 – 1629), provenit de altfel dintr-o familie nobilă influentă. În *Autobiografia* sa, viitorul principe Ioan

Ioan Sigismund Zápolya

Kemény (1607 – 1662) îl descria drept „un om jucăuș, dar cu o figură oribil de urâtă și de statură mică”, având doar un metru și jumătate. Tot el povestește cum, la nunta a doua a principelui, Mihály s-a certat cu un alt bufon, Cserkesz. Cearta s-a transformat într-un spectacol hazliu, câștigat de Cserkesz, care l-a lovit pe Mihály atât de tare în nas, încât „a devenit și mai urât după aceea”, ceea ce-l făcea și mai potrivit pentru rolul său de bufon la Curte.

Cardinalul George Martinuzzi

Sigismund Rákóczi

Principii din familia Rákóczi se bucurau și ei de compania bufonilor. Gazsi, slujitorul principelui Gheorghe Rákóczi I (1593 – 1648), era cunoscut pentru obraznicia și umorul direct. Cronicarul János Szalárdi îl descria drept „foarte șchiop de ambele picioare, infirm, dar cu o limbă neiertătoare”. Gazsi fusese cândva în slujba unui nobil din Ungaria, Ádám Forgách, adversar al lui Rákóczi în Războiul de 30 de Ani, însă a părăsit Curtea acestuia pentru a se alătura principelui transilvănean. Un alt bufon, pe nume Géczi, a rămas în memoria principatului datorită unei profeții sumbre. El a prezis dezastrul campaniei polone a principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea (1621 – 1660). Pentru îndrăzneala sa, Géczi a fost aproape spânzurat, fiind salvat în ultima clipă de viitorul principe Ioan Kemény. Soarta avea însă să-i dea dreptate: expediția s-a sfârșit catastrofal, iar Géczi, luat prizonier în „Țara Tătarilor” alături de alți nobili ardeleni, nu s-a mai întors niciodată. Tot de principele Gheorghe Rákóczi

al II-lea se leagă și una dintre puținele diplome păstrate acordate unui bufon. În 1657, la Gherla, principele a emis un act de donație în favoarea bufonului Purcsul Locsperdi și a copiilor săi. Purcsul fusese slujitorul și bufonul consilierului secret Acațiu Barcsay (1619 – 1661), viitor principe al Transilvaniei. Numele său pitoresc spune multe: „Purcsul” pare să provină din cuvântul românesc „porc”, iar „Locsperdi” se poate traduce prin „vorbăreț” – o trimitere, probabil, la umorul său grosier și limbajul colorat, tipic bufonilor de curte.

UN ANIMATOR TEMUT ȘI ADMIRAT

Numele principelui Ioan Kemény a fost amintit deja de două ori: el ne-a lăsat o descriere vie a bufonului lui Gabriel Bethlen și, potrivit unei cronici săsești, a salvat viața bufonului lui Gheorghe Rákóczi al II-lea. Despre propriii săi bufoni nu avem însă nicio informație. În schimb, adversarul său, principele Mihai Apafi I (1632 – 1690), pare să fi avut o slăbiciune pentru

compania lor. Avea chiar un favorit „pe care îl hrănea personal” și care, într-o împrejurare neașteptată, a salvat viața judeului regal sibian Andreas Fleischer. Bufonul a lăsat să se înțeleagă, printr-o întrebare aparent inocentă adresată la micul dejun, că judele regal urma să fie arestat,

Ioan Kemény

dezvăluind astfel în fața curtenilor planul pregătit împotriva sa, la care principele avea să renunțe ulterior, la insistențele principesei Anna Bornemissza, care exercita o influență majoră asupra soțului ei. Multe dintre anecdotele păstrate despre acești curteni ne sugerează de fapt că sub masca umorului, bufonii dovedeau uneori o istețime capabilă să schimbe decizii și destine.

În lumea bufonilor transilvăni, István Vida a fost cel mai faimos – un personaj despre care vorbesc aproape toate cronicile și memoriile vremii. Însă cel care l-a consacrat definitiv a fost János Kolumbán, autorul volumului *Fățetele lui György Vida*, o carte extrem de populară, reeditată de cinci ori între 1759 și 1793. Kolumbán i-a schimbat

Gabriel Bethlen

numele eroului din „István“ în „György“, dar a încercat să „redea faptele reale“. Totuși, succesul cărții i-a adus și neplăceri: familia Teleki s-a simțit ofensată de pasajele care sugerau libertăți prea mari luate de Vida în preajma ilustrului Mihály Teleki (1634–1690), unul dintre cei mai influenți politicieni ai Curții lui Mihai Apafi I. Pentru a calma disputa, Kolumbán le-a permis membrilor familiei să revizuiască a doua ediție a volumului. Ironia sorții face ca Vida să-și fi început cariera tocmai datorită lui Mihály Teleki. Provenit dintr-o familie nobilă și lipsit de orice infirmitate fizică, el a lucrat inițial la cancelarie și a practicat pentru scurt timp avocatura. Nu prin procese câștigate, ci prin umorul și spiritul său liber a atras atenția nobilimii, inclusiv pe cea a lui Teleki, care l-a introdus în cercurile nobiliare. Acolo, Vida a devenit rapid un animator temut și admirat, „făcând farse cu toată lumea, fără să-i pese că era bătut sau închis pentru asta“. Din fericire pentru Mihály Teleki, nu toți bufonii săi i-au adus neplăceri. Cărțile de socoteală din anii 1674–1676 menționau alți doi slujitori veseli ai Curții, András și Saul. Documentele nu spun nimic despre glumele lor, ci doar despre cheltuielile făcute pentru îmbrăcăminte. Aparent, spre deosebire de costumațiile viu colorate din iconografia occidentală, hainele bufonilor ardeleni par să fi fost mai sobre, adaptate rangului și îndatoririlor lor.

PROST ÎN FAȚĂ, PROST ÎN SPATE

Majoritatea informațiilor despre bufonii de Curte transil-

Acațiu Barcsay

văneni provin din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, ca și cum odată cu sfârșitul principatului ar fi dispărut și această funcție din viața Curții. La începutul secolului al XVIII-lea mai întâlnim în memorialistică doar o singură mențiune: un *marcolf* pe nume Piszli, din anturajul guvernatorului Gheorghe Bánffy (1661–1708), care încânta oaspeții cu jocurile sale în 1702, la Gherla, la nunta fiicei lui Bánffy cu Ádám Székely.

Dacă Miklós Jósika (1794–1865) nu ar fi păstrat câteva anecdote despre acești comedienți, am fi putut crede că bufonul

Miklós Jósika

(Sursa:

<https://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index2025.html>)

de Curte a dispărut complet din Transilvania, așa cum s-a întâmplat în restul Europei, odată cu sosirea Epocii Luminilor. Primul capitol al *Memoriilor* lui Miklós Jósika, dedicat copilăriei sale, amintea mai mulți bufoni care mai slujeau încă în gospodăriile nobiliare transilvănene la începutul secolului al XIX-lea. Dintre ei, baronul a fost cel mai impresionat de Tronf, bufonul român al lui Antal Haller. Acesta purta un „costum autentic de arlechin, cu dungi negre și galbene, completat de o căciulă cu clopoței“ – o apariție desprinsă parcă din vechile tablouri renascentiste. Tronf era însă mai mult decât un simplu animator: un bufon cult, pasionat de lectură și admirator fervent al lui Napoleon. În timpul relatărilor sale despre împărat, obișnuia să exclame cu entuziasm: „ce mai voinic!“ Devotamentul său era răsplătit cu afecțiune – Antal Haller îl purta adesea cu el în trăsură, pe post de valet și companion de drum.

Unii bufoni aveau stăpâni care la rândul lor aveau un simț al umorului dezvoltat. Dániel Horváth Petrichevich i-a dăruit unuia dintre bufonii săi o curea de piele brodată cu inscripția: „prost în față, prost în spate“. Bufonul, al cărui nume nu s-a păstrat, se așeza între doi domni și repeta cu voce tare vorbele de pe centură, spre amuzamentul general. Tot în gospodăria Petrichevich a slujit și singura femeie bufon din Transilvania cunoscută până astăzi – o pitică deosebit de sensibilă, potrivit mărturiei baronului. Un alt pitic celebru, Kozma, cel mai mic pe care Miklós Jósika pretinde că l-a văzut vreodată, se afla în slujba lui Leopold Bornemissza

*Bufon
într-o reprezentare
datată 1522,
Biserica fortificată
din Biertan
(arhiva autoarei)*

și era renumit pentru firea sa amoroasă. Jósika face o distincție clară între pitici (*puja, törpe*) – păstrați mai degrabă ca o curiozitate, fără atribuții – și bufoni, care aveau un rol precis: acela de a aduce amuzament. Printre aceștia se număra și Buci, un țigan vestit pentru numărul său comic, care consta în a se certa cu el însuși, pentru ca apoi să se arunce afară din ca-

meră. Jósika amintește și de alți bufoni din Cluj, invitați adesea în casele nobililor pentru a da reprezentații. Pe de altă parte, el notează și existența unui bufon „mizerabil”, ce petrecea ore în șir pe malul Someșului, aruncând bucăți de lemn în apă și strigând: „să fie pește!” – o imagine tristă, dar grăitoare pentru soarta celor rămași la marginea lumii Curților. Astfel, scrierile

lui Jósika surprind clar diferența dintre bufonii ocazionali, marginali, și cei profesioniști, integrați în viața nobilimii și apreciați pentru arta lor comică.

Poveștile păstrate în *Memoarele* lui Miklós Jósika arată că, deși odinioară indispensabili la Curțile princiare, bufonii mai existau încă în unele gospodării nobiliare până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Ei par să fi fost asociați mai ales cu nobili excentrici, care apreciau glumele, farsa și libertatea spiritului comic. Această excentricitate ar putea explica, măcar în parte, o descoperire surprinzătoare: potrivit istoricului de artă József Bíró, în anul 1906 exista încă un bufon de Curte în Transilvania, la castelul Bethlen din Bahnea (județul Mureș) – o ultimă umbră a unei lumi dispărute, în care râsul făcea parte din ordinea firească a Curții. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 10 mai 2026, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an la revista **Magazin istoric**, ediția tipărită.

– Cine l-a lovit în nas pe bufonul Mihály
la a doua nuntă a principelui Gabriel Bethlen?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din februarie 2026 este:

„Ana Toșă-Turdeanu“

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de **domnul Mihai Tisa**, din **Bistrița**, jud. **Bistrița-Năsăud**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2026.

Nu luăm în considerare răspunsurile trimise pe Facebook și pe e-mail fără numele celui care trimite și care nu indică adresa.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sector 5, București

E-mailul nostru: **mistoric@gmail.com**

RAPORTURILE ECONOMICE ROMÂNNO-GERMANE VĂZUTE DE MINISTRUL DE FINANȚE AL REICHULUI

LUTZ GRAF SCHWERIN VON KROSIGK

Contele Lutz (Ludwig) Graf Schwerin von Krosigk a fost, practic, ultimul cancelar al celui de Al Treilea Reich, după Hitler (12 ani și 3 luni) și Goebbels (două zile). S-a născut în 1887, la Rathmannsdorf, în Saxonia, într-o familie nobiliară de religie evanghelică, mama sa fiind născută contesă de Schwerin. Educat la Școala Mănăstirii Rossleben, a studiat ulterior Dreptul la Lausanne, Oxford și Halle. După ce a luptat în Primul Război Mondial (fiind decorat cu „Crucea de Fier”, clasele I și II, și „Distincția pentru Răniți”), a intrat în serviciul public prusac, în Silezia Superioară.

În 1920 a fost admis în Ministerul de Finanțe al Germaniei. Din 1923, a fost responsabilul general cu bugetul în cadrul Departamentului Bugetului, iar în anii următori a participat ca expert la diverse conferințe internaționale. În 1928 a devenit director al Departamentului Bugetului. În 1931, a preluat și Departamentul Reparațiilor de pe urma Primului Război Mondial.

La 2 iunie 1932, cancelarul Franz von Papen l-a numit ministru al Finanțelor, calitate în care von Krosigk a participat, două săptămâni mai târziu, la Conferința Reparațiilor de la Lausanne, având ca obiectiv anularea datoriilor de război ale Germaniei. A rămas ministru al Finanțelor sub cancelarii Kurt von Schleicher și Adolf Hitler, până la sfârșitul celui de Al Treilea Reich, în 1945. Odată cu cea din urmă ședință în plen a Cabinetului Hitler, din 5 februarie 1938, dată după care miniștrii nu au mai comunicat cu Führerul decât individual, ca simpli executanți de ordine, von Krosigk s-a concentrat pe munca administrativă. Nu a fost niciodată membru al vreunui partid politic. În ultimele zile ale celui de Al Treilea Reich, Lutz Graf Schwerin von Krosigk a fost confirmat de Adolf Hitler, în testamentul său politic,

ca ministru de Finanțe. La 1 mai, succesorul desemnat de Hitler în funcția de președinte, amiralul Karl Dönitz, care a preluat conducerea după sinuciderea cancelarului desemnat de Hitler, Joseph Goebbels, l-a numit pe von Krosigk ministru de Externe al Reichului și „ministru principal“ (echivalent al cancelarului, în condițiile tulburi ale momentului). În această calitate, von Krosigk a fost însărcinat cu formarea și gestionarea unui Guvern interimar. El a fost cel care, la 7 mai 1945, a transmis poporului german și lumii, prin postul de radio Reichssender Flensburg, știrea capitulării necondiționate a Reichului, ce urma să intre în vigoare a doua zi, începând cu ora 23.01.

*Primul Cabinet al cancelarului Hitler;
al treilea din stânga, în picioare,
Schwerin von Krosigk*

Arestat la 23 mai 1945, împreună cu întregul Guvern Dönitz, este deținut până în anul 1949, când a fost condamnat la zece ani de închisoare, în cadrul penultimului din seria celor 13 procese de la Nürnberg, cel denumit „Wilhelmstrassen-Prozess“, destinat foștilor factori de decizie din Ministerul de Externe al Reichului, precum și din alte ministere. A fost grațiat în anul 1951, după care s-a dedicat scrisului și bisericii. A publicat numeroase volume de memorialistică, economie și istorie a industriei germane. Moare la Essen, la 4 martie 1977, în anul în care îi apărea volumul *Memoiren*, sinteză din care reproducem majoritatea mărturiilor de față. O precizare se impune: v. Krosigk și-a redactat și publicat memoriile în mai multe variante, cu scene care se repetă, completându-se reciproc cu detalii importante, existând și unele nepotriviri privind data, nerelevante pentru calitatea informației în ansamblu.

Referirea la România în memoriile lui Lutz Graf Schwerin von Krosigk e deosebit de relevantă sub aspectul politicii economice și raporturilor financiare dintre cele două țări pe durata alianței în războiul antisovietic. Mărturia sa contrazice teoria conform căreia România ar fi fost exploatată de Germania în anii războiului, autorul ținând să arate, cu argumente concrete, că lucrurile stăteau invers. Termenul pe care fostul ministru de Finanțe german îl folosește pentru a defini starea de lucruri și atitudinea românească în raporturile comerciale româno-germane este: „dem deutschen Verbündeten das Fell über die Ohren ziehen“, care în traducere literală înseamnă „a trage aliatului german pielea peste urechi“, respectiv a-l jupui. Este o dovadă a importanței pe care o prezenta pentru Germania petrolul românesc.

Claudiu Mihail FLORIAN

Fragment din volumul Staatsbankrott (Faliment de stat), Editura Musterschmidt, Göttingen, 1974

In drumul către o vizită de stat în Bulgaria, în vara lui 1941, am poposit la București câteva ore și am fost invitat la prânz de premierul Mihai Antonescu, un tiz al marelui lui. Participanți au fost ministrul de Finanțe, un general al cărui nume l-am uitat [general Nicolae Scarlat Stoenescu – C.M.F.], al cărui monoclu uriaș, care-i acoperea jumătate de obraz, l-am găsit cu atât mai de neuitat, apoi președintele Băncii de Emisiune, trimisul german von Killinger și atașatul militar. Killinger era unul dintre cei cinci lideri SA pe care Ribbentrop îi făcuse trimiși extraordinari. Curios să văd cum învățase să se miște pe parchetul diplomatic, ascultam cu jumătate de ureche – în timp ce generalul meu cu monoclu îmi descria grijile sale legate de impozite – discuția pe care von Killinger o purta cu premierul, la celălalt capăt al mesei. Când, la întrebarea trimisului, dacă [Mihai] Antonescu ar vorbi germana, acesta a spus poticnit: „Un pik, nu vorbit, doar înțeles”, Killinger a răs către atașatul militar, care ședea în fața lui: „Uite că a afirmat mereu că n-ar ști germana, și acum înțelege foarte bine. Așa un pișicher!” [În original e folosit termenul francez *filou* – C.M.F.] Vorba asta a atras un fulger de ură din ochii întunecați ai românului și atașatul militar a tresărit! Însă Killinger era stăpân pe situație, l-a bătut pe Antonescu pe umăr și a exclamat: „Mais un bon filou, un bon filou.” Diplomat până în vârful unghiilor.

Fragment din volumul Memoiren, Editura Seewald, Stuttgart, 1977

În seara dinaintea prezentării [ținută în Parlamentul de la Budapesta – C.M.F.], ministrul de Finanțe a oferit, la cel mai mare hotel, o masă festivă, la care au participat vreo 90 de oameni. A fost o expunere de podoabe cum în puține alte societăți din Europa se putea vedea. Masa, unde la sfârșit s-au servit căpșuni cu foarte multă frișcă, era tipică pentru atitudinea ungară. Nu doreau să lase războiul să le influențeze calitatea vieții. Până în anul 1944 s-a trăit ca în vremurile păcii desăvârșite. Când criza de combustibil atinsese deja o cotă amenințătoare, magnații încă mai soseau la marile vânători cu avioane proprii. Ungurii

Generalul Nicolae Scarlat Stoenescu, un ministru de Finanțe care nu voia să înțeleagă ce îi cerea omologul german

acceptau cu plăcere extinderea teritorială, pe care soarta părea că le-o aruncase în poală prin intermediul germanilor, însă nu voiau să lupte pentru ea. [...]

În anul 1942, în cadrul unei călătorii la Sofia, unde trebuia să țin o conferință, la invitația colegului meu bulgar Bojilov, am ajuns la București. Am avut acolo un popas de două ceasuri, am fost invitat de prim-ministrul Mihail (sic!) Antonescu, omonimul marelui Ion Antonescu, la dejun și am fost dus de ministrul român de Finanțe, un general cu un monoclu uriaș, la Giurgiu,

la Dunăre, de unde trebuia să fiu transportat cu vaporul în Bulgaria.

Nici Mihail și nici generalul de la Finanțe nu-mi inspirau încredere. Acesta nu putea fi într-atât de greu de cap pe cât părea că vrea să lase impresia pe parcursul conversației noastre. Din timp în timp uita și dovedea că e un ins foarte abil.

Peste tot trebuia să combatem inflația. Însă în eforturile de a păstra intactă și moneda românească, la români n-am găsit susținere. Ar fi existat o mulțime de mijloace de stăvilire a inflației

Mihai Antonescu coboară scările în urma lui Ion Antonescu

Clodius...

sau chiar de preîntâmpinare a ei, printr-o politică energică a prețurilor și impozitelor. Însă oamenii de stat români nu aveau nici cel mai mic chef să recurgă la măsuri nepopulare. Purtătorul meu de monoclu nu pricepea cu niciun chip ce voiam să spun.

Era mult mai comod să-l jupoi pe aliatul german, dacă acesta tolera așa ceva. În mod curios, acesta tolera. În vreme ce conducerea germană nu ezita să se poarte, față de alte țări, dur și fără menajamente, în anumite domenii dădea dovadă de o slăbiciune și o toleranță de-a dreptul de neînțeles. Astfel, dat fiind că nu țineam cont de devalorizarea monetei românești, trebuia să cumpărăm petrol și grâne în România la prețuri care erau de câteva ori mai mari decât prețurile din vreme de pace, pe când ei, pentru mașini agricole și alte asemenea, ne plăteau ca și mai înainte, doar prețurile din vreme de pace. Pentru un anumit quantum de produse industriale, pe care le exportam în România, primeam drept contraserviciu doar circa o treime din produsele românești pe care le-am fi obținut în schimbul lor în vremuri de pace. Era pur și simplu grotesc. În felul ăsta sporea permanent suma pe care n-o puteam acoperi prin livrări de produse și pe care, prin urmare, o datoram românilor. Această „datorie de clearing“ a crescut până la nivelul miliardelor de mărci, în timp ce, la o evaluare întocmai a prețurilor, n-am fi fost datori cu absolut nimic, ci am fi avut probabil chiar o creanță. Invocând această „uriașă îndatorare“ a Germaniei, Mihail a cerut plăți în aur și a redus livrările de petrol și alimente. La noi însă n-a bătut nimeni cu pumnul în masă, nu ne era îngăduit nici măcar să lămurim starea de lucruri și să

... și ministrul Economiei, Walther Funk (dreapta), nu se oboseau să îl contrazică pe Hitler

cerem o echivalare a prețurilor.

Motivul era: Hitler nu înțelegea aceste lucruri și ele nu-l interesau. Dacă mareșalul Antonescu se plângea față de el o dată mai mult despre greutatea la acordurile de livrare, fie ceda imediat, fie dădea ordin ca în cadrul negocierilor să se facă concesii românilor. Atunci trimisul Clodius, care conducea aceste negocieri în Ministerul de Externe, avea mâinile legate. El oricum prefera să călătorească, decât să se certe pe acasă cu oameni nepricepuți. Ribbentrop nu se gândea nici el să intervină pe lângă Hitler. Și din partea ministerului Economiei, unde referenții, până sus la Funk [Walther Funk – ministrul Economiei și președintele Reichsbank – C.M.F.], își frângeau mâinile; Hitler nu accepta nicio prelegere. Partea cealaltă a exploatat din plin slăbiciunea noastră și, cu siguranță, a răs cu poftă de ea.

La micul dejun la București l-am întâlnit din nou pe Killinger, trimis al Germaniei la București, pe care îl văzusem ultima oară cu ani în urmă, în iunie 1934. La 30 iunie 1934 [în timpul „Noptii cuțitelor lungi“ – eliminarea indezirabililor din elita național-socialistă – C.M.F.] umbla zvonul că gauleiterul saxon Mutschmann, un tip deosebit de dezagreabil, ar fi dat ordin ca von Killinger, cu care nu se avea bine, să fie omorât. Îl cunoscusem pe von Killinger în treacăt, la o conferință în fața industriașilor, la Dresda. După conferință, avusesem câteva discuții mai lungi și interesante cu lideri saxoni din economic. În ziua de după pretinsa încercare de

puci am fost chemat la raport în fața lui Göring. În anticameră am întâlnit un domn care m-a salutat ca pe o veche cunoștință și care s-a apucat imediat să stea de vorbă cu mine despre situația economică din Saxonia. Nu bănuiam cine este, am intuit însă că e cu siguranță unul dintre industriașii cu care mă conversasem atât de bine la Dresda. Într-o pauză a convorbirii l-am întrebat dacă e adevărat că von Killinger ar fi fost omorât. A răs, nu, asta ar fi o mare exagerare. Era chiar el. Însă nu lipsise mult s-o pățească. Prim-ministru al Saxoniei n-a rămas decât până în 1936. Pe urmă a trecut la Externe, unde, din 1941 până în 1944, a fost trimis extraordinar la București. ■

DIUȘIA DIN ARHIVE

LIA BRAD CHISACOF

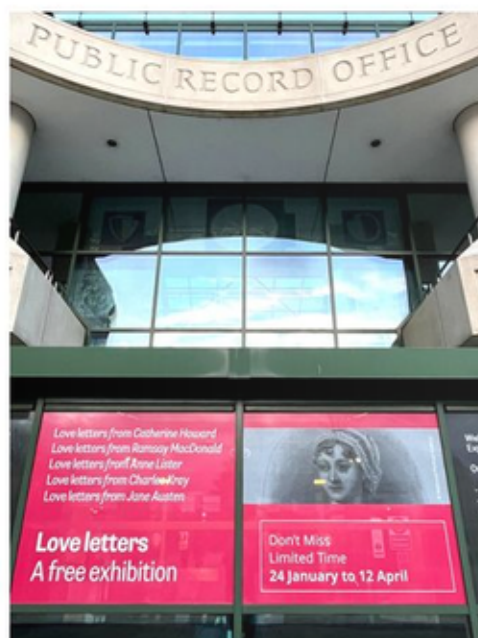
Fără doar și poate expozițiile legate de biblioteci și arhive sunt o practică ce ajută în primul rând ca niște comori să nu rămână complet ascunse ori de tot uitate.

În complicata istorie românească de dinainte de 1990, în care subtile gesturi temerare scoteau la lumină o istorie mai completă decât cea oficială, a existat spre pildă o astfel de expoziție în sala atunci rezervată acestui tip de manifestări a Bibliotecii Academiei Române. Expoziția era dedicată lui Vasile Alecsandri, iar printre expozate se strecura o piesă din corespondența lui cu Carmen Sylva. Deliciu absolut (poate scuza „ideologică”) venea de la aceea că franceza regalului personaj literar corespondent scăpăta ușor.

Această logică a subtilităților ce se lasă căutate e foarte potrivită, credem, pentru expoziția de curând deschisă la Arhivele Naționale Britanice de la Kew, intitulată „Love letters” (Scrisori de dragoste).

E vorba despre scrisori de dragoste din fondurile acestei imense arhive, deschisă publicului încă din 1838 și care cuprinde mai ales serioase documente ale statului. Ceva pe cât de neobișnuit pe atât de accidental, în consecință cu atât mai incitant. Organizată într-o logică pro-activă, expoziția are expuneri textile enunțând fiecare secțiune, care este apoi ilustrată cu materiale expuse fie vertical, fie în vitrine clasice. Nu putem să uităm că perioada în care este deschisă publicului (24 ianuarie – 12 aprilie a.c.) a cuprins și ziua Sfântului Valentin...

Începând vizita, realizăm că avem a face cu sobre licențe, deși în introducere organizatorii ne dau un fel de rețetă pentru o clasică scrisoare de dragoste. Convenția o dorește scrisă de mână și trimisă de la un iubit aflat departe la celălalt. Prin scrisori de dragoste (dragoste luată mai mult în sensul de afecțiune, *agape*, nu totdeauna *eros*) se înțeleg însă, cum aflăm din același panou intro-

ductiv, testamente, petiții, chiar cereri de naturalizare, scrisori sau pur și simplu mesaje implicite schimbate între oameni legați unii de ceilalți într-o notă pozitivă. Mesajelor li se demonstrează prin expozate intensitatea afectivă, dar și vechimea, diversitatea, tragismul, subtilitatea exprimării.

Organizatorii și-au făcut datoria să menționeze la intrarea în expoziție că Arhivele Naționale Britanice conțin un număr necunoscut de mesaje de dragoste. „A le citi azi poate fi un gest de indiscreție, un gest incomod, pentru că autorii lor nu au intenționat sau nu și-au imaginat că ele vor fi vreodată expuse atenției publice. Sunt totodată o dovadă puternică a unei iubiri ce nu putea fi

Aspect din expoziție

exprimată pentru că implica un pericol, era greu de mărturisit sau a fost bagatelizată de istorie. Survine implicita implicare a statului în aceste povești de dragoste ca martor, cenzor sau depozitar fără voce prin instituția arhivistică.

Relativ restrâns, numărul de compartimente ale acestei manifestări se compensează cu multitudinea de materiale ce presupun un timp lung de lectură. Însumate, secțiunile ei par a fi o succintă descriere a creșterii, descreșterii și efectelor afecțiunii.

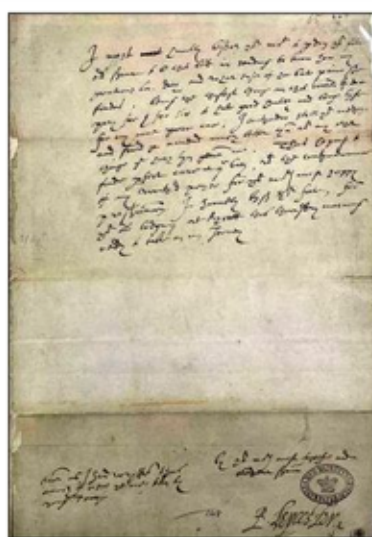
Prima este „Friendship” (Prietenie), dragostea care nu e neapărat romantică, trăind prin prietenie și prin comuniune. Scrisorile scrise din inimă între prieteni, dar și mărturiile oficiale de susținere a unor documente de naturalizare spre pildă pot fi cu bine percepute ca expresii ale dragostei și apropierii. Prietenia trece granițe, întărește încrederea de sine și ajută comunitatea. Ideea e exemplificată prin memoriul de susținere a cererii de naturalizare a lui Ira Aldrige, actor, dramaturg și director de teatru care s-a remarcat pentru rolurile sale shakespeariene în 1863.

Urmează „Looking for love” (Căutând iubirea) cu legenda care în rezumat dă cheia căutării tovarășiei celorlalți, cu alte cuvinte a căldurii sentimentului de apartenență, cu toată gama de variațiuni: legături lungi cât toată viața, scurte întâlniri.

A treia este „Sacrifice” (Sacrificiul). Minunăția acelei depline solidarități care este iubirea cere sacrificii, are prețul său ce poate fi un întreg regat sau imperiu sau pur și simplu, vai, lipsa de la datorie. De aici nu avea cum să lipsească episodul regelui Edward VIII, care a abdicat în 1936 ca să poată să trăiască alături de femeia iubită, Wallace Simpson (*Magazin istoric*, nr. 3/2026).

A patra secțiune e „Dangerous love” (Dragostea cu pericole), dragostea ce poate stârni suspiciuni, după cum poate să implice violență, închisoare sau chiar moarte. În 1540 adolescenta Catherine Howard venea la Curtea lui Henric VIII, pe atunci în vârstă de 49 de ani, și se căsătoreau. Ea și iubitul ei secret aveau să sfârșească pe eșafod. La 1870 două prietene își scriau scrisori. Au fost arestate și după un proces ce a durat șase zile au fost achitate.

Dragostea se arată sub multe forme, reiese din a cincea secțiune, numită „Family” (Familia). Există dragostea prietenească, dragostea dintre doi oameni sau dragostea din familie. Dragostea poate fi periculoasă, poate schimba caractere, poate dura

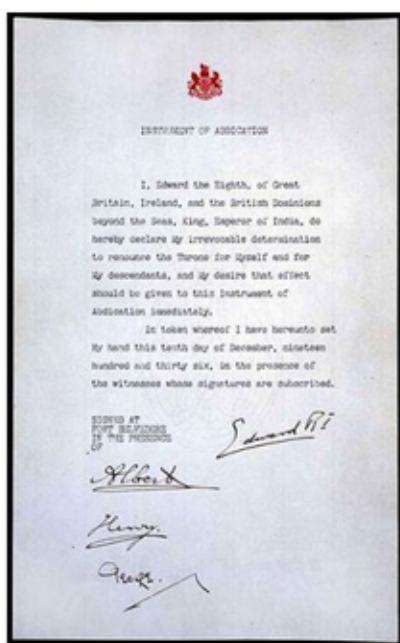

Ultima scrisoare trimisă de favoritul reginei Elisabeta I, Robert Dudley, conte de Leicester, înainte de moartea lui neașteptată

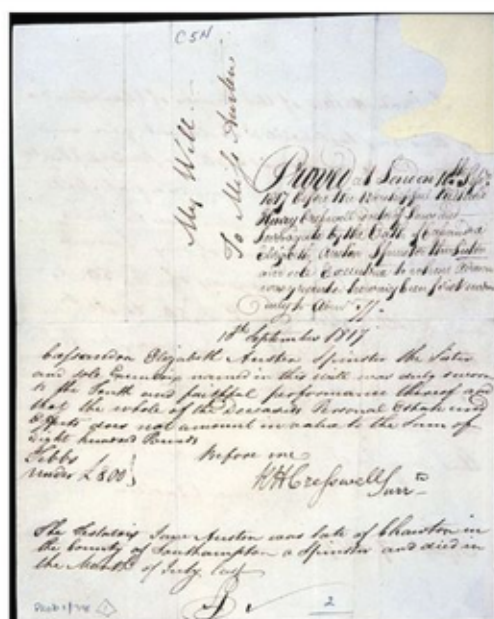
sau fi trecătoare. Prilej pentru organizatorii expoziției aici descrisă să expună scrisori ce ilustrează faptul că acest simțământ e universal la propriu, învinge conflictele și împacă generațiile. Un loc important îl ocupă aici dragostea dintre regina Victoria a Angliei și soțul său, prințul Albert, săvârșit tânăr din viață, la 42 de ani. La doar câteva săptămâni de la înmormântarea lui în 1862, regina a comandat un monument în amintirea sa. Una dintre cele 26 de schițe ale acestui monument al dragostei neconsolate (există cu bine și poate fi văzut peste drum de Sala Victoria și Albert), conceput în stil gotic, înalt de 54 m, împodobit cu mozaic, aurit și cu inserții de pietre semi-prețioase, se păstrează în arhive pentru că în 1872, când monumentul a fost inaugurat, o garanție regală a transferat responsabilitatea îngrijirii lui Comitetului Monumentului Național al prințului consort, la Oficiul Lucrărilor (Publice).

Ilustrată prin scrisoarea unui marinar de pe un pescador de balene și a unui tânăr londonez din anii '30 e secțiunea „Heartache” (Dragostea ce presupune durere).

Nu trece fără urmări afecțiunea. Secțiunea ilustrativă se cheamă „Legacy” (Moștenire). Organizatorii expoziției au hotărât să caute în vasta colecție de testamente a Arhivelor Naționale Britanice dorințele din urmă ale celor care își mărturisesc discrete sentimente. Jane Austen, căreia editorul nu îi prea plătise corect romanele, azi percepute

Scrisoarea de abdicare a regelui Edward VIII

Testamentul scriitoarei Jane Austen

pe drept cuvânt drept capodopere, lăsa pe patul de moarte tot ce avea și ce urma să i se cuvină surorii sale Cassandra, care i-a supraviețuit câteva decenii.

În fine, în secțiunea „Reputation“ (Reputația) este vorba mai ales de dragostea erotică ce pune la încercare inimile și periclitează fericirea. O căsătorie sau o legătură pot însemna pierderea prețioasei independențe personale ori, vai, a averii.

La sfârșitul acestui ingenios periplu există un panou în care vizitatorii sunt invitați să lase câte un mesaj. Este probabil un îndemn la reconsiderarea bunelor sentimente umane, la teaurizarea lor, dar și, în bună tradiție pragmatică a unei culturi campioane la scris, o invitație la continuarea practicii de a scrie răvașe exultând iubire.

Mesajul ultim al expoziției, poate cel care apare la intrare într-un motto – *Do not bother to*

answer this letter, but do not forget to love me (Nu te obosești să-mi răspunzi la scrisoare, nu uita însă să mă iubești) – sau poate pur și simplu o pledoarie pentru apropierea duioasă între oameni, e completat copios cu poezii (una din 1457 scrisă pe dosul unei schițe de raport oficial) și desene.

Expoziția nu se desparte de vizitatori fără a menționa cu litere mărunte că ideile și termenii conținuți în mărturiile expuse reflectă atitudini și un limbaj caracteristice pentru cei care le-au scris și pentru momentul în care au fost scrise. Unele ar putea fi considerate ofensatorii. Altă precauție: aborigenilor și celor din Strâmtoarea Torres – unde există un protocol strict ce interzice să fie înfățișate chipurile sau să se menționeze numele celor morți – li se aduce la cunoștință că expoziția conține nume ale unor decedați. ■

**Radio
România
București fm** [98,3 FM]

ALBUM ISTORIC

În acest număr vă prezentăm câteva imagini mai puțin utilizate din arhiva revistei.

Frații George și Alexandru Cretzeanu

Regii Ferdinand și George VI al Angliei, la București

Teatrul Liric din Piața Valter Mărăcineanu

*Nicolae Iorga la punerea pietrei de temelie
a Palatului Ligii Culturale*

Mihail Sadoveanu cu un localnic, în Delta Dunării

Ursari pe străzile Bucureștiului

După prăbușirea tribunei de la Stadionul A.N.E.F., 8 iunie 1936

1 Mai 1938, la iarbă verde

Sub impactul evenimentelor internaționale, vă propunem un salt în timp la vremurile noastre. Apoi vom reveni la firul evoluției istorice (Magazin istoric, nr. 4 – 12/2023; 1 – 12/2024; 1 – 12/2025; 1 – 3/2026).

SCOLI DE GÂNDIRE ÎN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI

Dr. MIHAIL E. IONESCU

Se repetă constant că azi ne aflăm în perioada turbulentă a schimbării ordinii globale, multiple întrebări fiind ridicate cu privire la viitoarea organizare a sistemului internațional de state. Potrivit paradigmei în domeniu din ultimii 200 de ani, desprinsă din experiențe istorice distilate potrivit anarhiei sistemice, specifice organizării de tip Westfalia (tratatul din 1648), încetățenită de studiile de specialitate, schimbarea are loc printr-un război general, numit hegemonic, așa cum au fost în secolul trecut cele două războaie mondiale. De aceea azi se face atât de des referire la posibilitatea celui de al „Treilea Război Mondial“, întrucât influența moștenirii istorice este încă predominantă în mentalitatea globală. Este adevărat că, odată cu globalizarea, fenomen declanșat încă din secolul XIX, dar accelerat după Primul Război Mondial, s-a observat că, mai ales datorită schimbărilor tehnologice intervenite, modelul tradițional – l-am putea denumi, după numele influentului diplomat austriac participant la Congresul de la Viena din 1815, tip Metternich – definitoriu pentru organizarea sistemului până în 1914, care punea accentul pe forța militară brută a centrului Europei pentru a păstra echilibrul sistemic, a fost oarecum depășit. În 1918 – 1919, organizarea gestiunii globale a urmat însă aceeași paradigmă, modernizată prin difuziunea statului național; au apărut atunci câteva zeci de state, unele independente, altele sub mandat imperial, Europa păstrându-și centralitatea sistemică, S.U.A. fiind în izolaționism autoasumat, iar Rusia bolșevică în afara sistemului.

Războiul hegemonic și schimbarea ordinii globale în sistemul westfalian.

Neconcordanța de ansamblu a realităților sistemice (globalizarea în creștere) cu paradigma moștenită este explicația cea mai la îndemână pentru intervalul scurt în care „securitatea colectivă” (inovația aplicată la Versailles sistemului din 1815) s-a prăbușit treptat, după nici două decenii, generând declanșarea unui alt război mondial. Odată cu intrarea în era nucleară, practic din 1945, se observă că impactul tehnologic a început să prevaleze asupra gândirii în domeniu, cu tentative de depășire a sacralității luptei pentru stăpânirea Eurasiei (precumpănind deci calculul geografic) sau a competiției sistemice și ideologice între formele de organizare imperială – capitalism/liberalism, comunism/socialism –, fiind de semnalat depășiri accentuate ale mai vechii paradigme sistemice vieneze. Dincolo de geografie și preceptele geopolitice statonice de britanicul H. Mackinder, considerat unul dintre părinții fondatori ai geopoliticii și geostrategiei moderne, în 1904 privind *heartland*-ul sistemic, sau de cele ideologice (teoretizate de diplomatul american G. Kennan, în „telegrama lungă” din 1946 – *Magazin istoric*, nr. 6/2005 –, anume tendința de dominație mondială a comunismului și opoziția liberalismului) și-a făcut loc rapid dezbateră – indusă de dominanța tehnologiei de distrugere nucleară, dar și de aventura umană în spațiul cosmic – unor pro-

iecte ale compromisului geopolitic. Fie cel al înțelegerii prin cooperare (ziaristul și politologul W. Lippmann îl combate pe G. Kennan în privința atitudinii față de comunism), fie al „destinderii”, așadar al convergenței sistemelor ideologice opuse, comunist și liberal (francezul Maurice Duverger în anii '70), chiar parțial reflectat prin Actul de la Helsinki din 1975, încercându-se depășirea Războiului Rece. În momentul când avansul tehnologic a făcut desuetă descurajarea nucleară prin *represalii masive* (orașele reciproc prizoniere loviturilor nucleare adverse), odată cu perfecționarea sistemelor de apărare anti-rachetă (1983 – 1985), s-a

Halford John Mackinder

prefigurat „războiul stelelor” proiectat de Administrația Reagan. Evoluția economică și social-politică a generat, ca și în alte domenii (ecologic, încălzirea globală etc.), spaima „limitelor creșterii” (Clubul de la Roma, din anii 1970), dar și eschatologia sfârșitului lumii, prin evoluție necontrolată a tehnologiei inventate de om. A putut fi identificat un loc liber masiv pentru a da substanță tezei dezvoltării pașnice a omenirii și amortizării competiției sistemice. Practic, s-a produs încetarea Războiului Rece în 1987 – 1990 și depășirea sindromului geografic al Eurasiei și celui ideologic prin codificarea negociată a securității euroatlantice, de la Vladivostok la Vancouver, în care organizația

Walter Lippmann

O.S.C.E. și comandamentul de la Bruxelles al NATO (unde rezida un Consiliu Rusia – NATO) erau stindardele unei noi ere. Marcată de sindromul „sfârșitului istoriei“, evident ireal, și de frenezia dividendelor păcii, evoluția nu a fost deloc lină, competiția sistemică nedispărând, ci luând forma „războiului împotriva terorismului“ – care a născut și demoni ai trecutului mai îndepărtat, până la era cruciadelor – sau a „intervenționismului liberal“ ca sigiliu al expansiunii democrației, cel mai puțin rău sistem cunoscut până acum.

Întrebarea crucială azi este: cum vom organiza ordinea viitorului? Cum stăm astăzi, în pragul instalării unei noi ordini globale odată cu asediul recepționat de „Pax Americana“ prin ascensiunea rapidă și necruțătoare a Chinei, dar și a Sudului global, devenit numeric partea însemnată a organizațiilor internaționale de gestiune sistemică? Ne vom periclita existența ca specie printr-un război hegemonic pentru întâietate sistemică, evident nuclear, sau va deveni perenă împărțirea globului între marile puteri, conform rețetei Ialta – Potsdam din 1945? Sau altfel?

Au apărut până acum nu puține proiecte ale viitorului sistemic, în care cuvintele cheie sunt multipolarism și/sau multilateralism, „concert de putere“ cu sigle ca G-2, G-5, induse de clasamentele evaluării de forță sistemică, prin agregarea unor factori multipli sau referindu-se la unul singur, precum cel demografic (gestionarea

prin „miliardarii“ India și China, așadar un duopol global). Nu lipsesc nici cele cu adâncă existență în timp, de la geneza biblică până azi, cu referire la apocaliptica bătălie între Magog și Gog, în care sunt menționate deopotrivă ca protagoniști Israelul și Persia dintre actorii de azi, dar și un destin prefigurat de unii lideri de opinie ca sfârșitul aidoma „apocalipsei după Ioan“ a Noului Testament. Trebuie înșiruite aici și prevalența criteriului de organizare economică și socială în condițiile robotizării accelerate, dar și dispariția statului național prin înlocuirea lui cu mari entități definite structural pe principii de competiție economică (mari trusturi și companii), ori criteriul ierarhic de conducere, pe fondul crizei democrației fiind propulsată monarhia. Așadar, organizarea pe sistemul suveran – vasal al Evului Mediu european, dacă nu se merge mai adânc în istorie, precum

incursiuni în Epoca Bronzului și a *Historiilor* lui Herodot, așa cum face româno-americanul Cosmin Alamaru, într-un *best-seller* din 2018, sau alți colaboratori ai revistei americane *on-line*, adânc conservatoare (potrivit unor clasificări) *Palladium Magazine*.

Recente evenimente ne arată că lucrurile se așază pe o albie iarăși moștenită, a conflictelor premergătoare tradiționalului „război hegemonic“, de schimbare a ordinii globale, dar care pare a fi o primă etapă, ce poate și lipsi, pentru ca apoi decizia umană să dea forma finală unei noi ordini. Listăm între aceste evenimente câteva care sunt la ordinea zilei, cu impact asupra celor aici discutate.

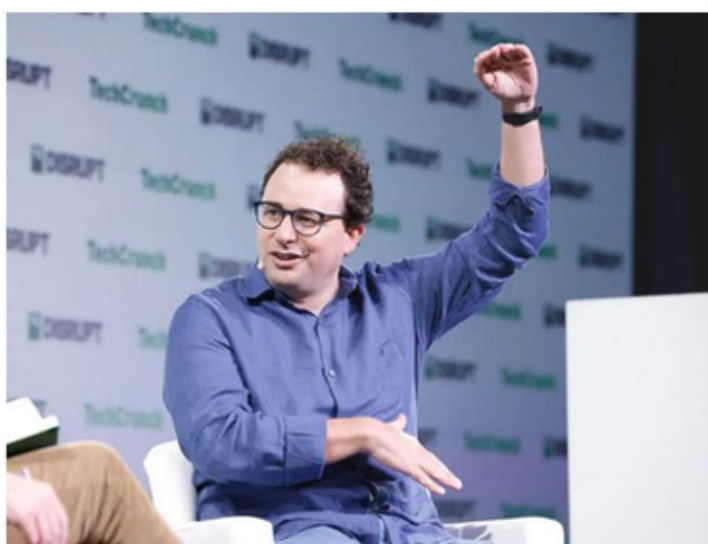
La începutul acestui an (3 ianuarie 2026), S.U.A. au întreprins o spectaculoasă și fără precedent istoric operație militară în Venezuela. Urmând unei ample mobilizări de forțe maritime și aeriene în apropierea acestei țări, care anunța o eventuală invazie, a avut loc acțiunea militară de extragere a președintelui acestei țări din adăpostul ultrapăzit, inclusiv de forțe străine special dislocate. Partea americană a reușit capturarea acestuia fără nicio pierdere, din partea apărătorilor fiind înregistrate câteva zeci de morți. Ceea ce a uimit și uluiește încă a fost precizia planificării operației, identificarea și aplicarea fără greș a fazelor acesteia și concretizarea lor, elemente care analizate vădesc o capacitate de organizare/planificare militară de

Maurice Duverger

excepție aplicate pentru atingerea scopului în condiții de siguranță maximă. Adică fără nicio pierdere umană sau pagubă materială importantă (distrugerii de echipamente militare clasice, nave, aparate de zbor etc.). Operația din Venezuela avea loc pe un fundal global în care era în curs războiul Rusiei în Ucraina, precum și consecutiv unei bombardări a Iranului în iunie 2025, așadar exemple de conflicte premergătoare unui „război hegemonic” sau unui „târg” al sferelor de influență, iarăși cu precedente istorice.

Imediat după acest succes militar în Venezuela, presa internațională a menționat dezvoltarea în S.U.A. a unui conflict juridic între Pentagon și o companie de cercetare în domeniul inteligenței artificiale, IA (Anthropic, listată la bursă cu 380 miliarde dolari), în care aceasta solicita informații privind respectarea prevederilor unui contract încheiat anterior, clauzele de interes fiind numite expres și devenite litigiu juridic. Aceste clauze priveau utilizarea aplicației „Claude”, aferentă complexului de IA Gpt-4 furnizată instituției militare în acțiunea din Venezuela, fiind listate expres „controlul de masă” uman și eventuala operare ca „armament autonom”. Aproape imediat s-a vădit că problema ridicată de Anthropic era mult mai prozaică, anume stabilirea în amănunt a celor două clauze din contract (potrivit viziunii companiei) în vederea unei alte utilizări. Presa a făcut imediat trimitere la acțiunea militară din Venezuela, mai ales ca urmare a reacției prompte și nervoase a conducerii militare americane. Pentagonul a făcut imediat

Dario Amodei

publică poziția sa că, odată ce contractul încheiat este cu plata pentru produsul furnizat ca urmare a comenzii făcute, este de neînțeles solicitarea Anthropic. La insistența companiei, Pentagonul a anunțat că nu mai colaborează cu Anthropic, înlocuind-o cu altă firmă (Open AI), și că o va desemna, conform unei prevederi juridice americane de o asprime foarte mare, „risc de întrerupere a circuitului de aprovizionare a domeniului militar”. Aceasta presupune nu doar faptul deja menționat că Anthropic nu mai colaborează cu Pentagonul, dar că inclusiv relația sa cu alte companii legate de acțiunea forțelor militare americane este prohibită și pedepsită (o condamnare la faliment?). Pentru presă reacția disproporționată a Pentagonului la o solicitare aparent obișnuită a fost semnalul aprofundării cercetărilor în spatele întregii afaceri. Șeful companiei Anthropic, Dario Amodei, a persistat în solicitările

sale, după cum și Pentagonul și-a menținut poziția asumată.

„Controlul de masă” și „armament autonom” cu aplicația Anthropic/Claude. Pe Dario Amodei și poziția sa îi recomandăm două texte, publicate unul anul trecut, iar celălalt chiar în ianuarie 2026, din care extragem câteva dintre punctele sale de vedere, ce formulează și propuneri pentru viitorul domeniului IA. În textul din ianuarie 2026, intitulat *Adolescenta IA*, el afirma din chiar subtitlul utilizat: *Confronting and Overcoming the Risks of Powerful AI*, așadar cum putem ca umanitate să ne acomodăm viitorului în prezența unui „IA puternic” (depășind riscurile induse de acesta speciei umane). De la început întâlnim afirmația că, pentru autor, IA este o amenințare căreia trebuie să-i găsim antidotul necesar, fără a renunța la serviciile inegalabile ale acesteia.

Ce înseamnă, potrivit acestui autor, „IA puternic”? El scrie

că în „termeni de pură inteligență” aceasta este superioară oricărui laureat al Premiului Nobel din orice domeniu (biologie, programare, matematică, inginerie, literatură (texte), cărți, poate să execute în aceste arii „orice chestiuni, vădind o îndemânare care depășește cea mai capabilă ființă umană din lume”. Mai mult, „poate angaja în toate aceste domenii orice fel de acțiuni, contacte sau operații”, inclusiv „prin acțiuni pe internet, primind și dictând acțiuni oamenilor”. Un „IA puternic” nu are o întrupare fizică, ci este o prezență pe ecranul computerului, dar poate controla „toate instrumentele fizice, roboții sau echipamentele de laborator conectate computerului”. De asemenea, poate „absorbi informație și genera acțiuni de 10/100 de ori mai rapid decât o ființă umană”. Pe scurt, un „IA puternic” este „o țară de genii într-un centru de date”. Potrivit lui Dario Amodi, care scria în 2025 că acest „IA puternic” „ar putea fi la doar unu – doi ani distanță, deși ar putea fi și considerabil mai departe”, în textul din acest an (ianuarie 2026) reconsidera, biziundu-se pe progresul înregistrat în ultimul an în cercetare, și considera că „există o șansă amplă ca apriția lui să fie foarte aproape”.

Care este însă explicația insistenței lui D. Amodi asupra celor două clauze invocate față de Pentagon și care au determinat opoziția acestuia?

Textul scris de el în ianuarie 2026 oferă această explicație din definiția celor două sintagme utilizate, anume „controlul mulțimilor” și „armamentul autonom”. În ce privește cea

dintâi clauză, Amodi arată că acei care dețin un mare centru de date, deci capabil de „IA puternic”, antrenând modele precum aplicația „Claude”, adică companii de genul Anthropic, au „contact zilnic cu zeci sau sute de milioane de utilizatori și au posibilitatea de a influența asupra acestora”. În cazul unor state autoritare, asemenea centre de date mari/companii sunt posibil naționalizate și probabil utilizate în interesul guvernării. În cazul unei companii dintr-un stat democratic, ar putea utiliza ilegal asemenea produse de IA „pentru a spăla creierele bazei masive de utilizatori”. Fără să insiste asupra echivalenței posibile între marile companii de IA, posesoare de „mari centre de date”, și statele cu regim autoritar deopotrivă în posesia unor astfel de instrumente, el subliniază că „publicul ar trebui să fie atent la riscul pe care îl reprezintă acest lucru” și „că guvernarea companiilor de inteligență artificială merită multă atenție”.

În ceea ce privește „armamentul autonom”, iată integral înțelegerea fondatorului Anthropic: „*armament autonom este echivalent cu un „roi de drone înarmate și complet automatizate”, controlate global de un „IA puternic”, care devin „o armată imbatabilă, capabilă atât să învingă orice armată din lume, cât și să suprimă disidența dintr-o țară, urmărind fiecare cetățean*”.

O remarcă înainte de a intra în impactul acestei performanțe tehnologice a umanității asupra configurării ordinii globale de mâine, care e legată de ceea ce a fost și este încă baza echilibrului nuclear în sistemul internațional

gestionat din 1945 până azi, așadar peste 80 de ani, fără un război hegemonic. Șeful Anthropic se referă și el la această problemă din unghiul influenței pe care o poate avea IA asupra conceptului „descurajării nucleare”, piatra unghiulară azi în menținerea păcii generalizate în sistemul internațional de state. Desigur, această chestiune reclamă o stăruință mai amplă asupra acestui dosar, dar este suficient să spunem că dezvoltarea IA are un efect inhibitor asupra influenței practice a acestui concept în ansamblul relațiilor internaționale. D. Amodi remarcă în textul din ianuarie 2026 că „unii ar putea avea încredere în descurajarea nucleară, mai ales în ce privește armamentul utilizat în acțiuni militare. [...] Îngrijorarea mea este că nu am siguranța completă că putem avea încredere în descurajarea nucleară împotriva unei țări de genii dintr-un centru de date: este posibil ca o «IA puternică» să elaboreze modalități de a detecta și ataca submarine nucleare, să lanseze operațiuni de influență asupra operatorilor armelor nucleare sau, cu capacități cibernetice proprii, să lanseze un atac cibernetic contra sistemului de sateliți” folosiți de inamic. Și mai adaugă: „Este, desigur, și un argument pentru optimizarea descurajării nucleare, încât să o facă mai eficace împotriva unei «IA puternice», iar democrațiile înarmate nuclear trebuie să facă acest lucru.” Nu este atât un îndemn la amplificarea arsenalelor nucleare ale statelor democratice, cât la deținerea superiorității în domeniul centrelor de date cu „IA puternice”.

(Va urma)

ATAȘAȚI MILITARI AI ROMÂNIEI ÎN ATENȚIA SECURITĂȚII

CIPRIAN NIȚULESCU

În perioada regimului comunist, protecția contrainformativă a armatei române nu era asigurată de organisme din Ministerul Apărării Naționale, ci de Direcția de contrainformații militare (C.I.) a Securității. Dosarele acestora – cel puțin o parte a acestora – se află astăzi în păstrarea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. Între ele se numără și câteva dosare deschise pe numele unor atașați militari.

Gheorghe Siea, născut în 1928, în comuna Dulcești, județul Neamț, era fiul lui Vasile și al Anicăi. Făcuse studii la Cernăuți (1936 – 1940, 1941 – 1944) și la Liceul teoretic de băieți „Gh. Lazăr” din Sibiu (1944 – 1948), unde a fost și pedagog în 1948 – 1949. După stagiul militar (1949 – 1951) a devenit sublocotenent într-o brigadă de infanterie moto, urmând apoi Academia Militară, secția Arme întrunite (1953 – 1956). În anii 1959 – 1964 a activat ca lector de tactică la școli de ofițeri superiori din Sf. Gheorghe și Făgăraș. Încadrat în Direcția Informații din Marele Stat Major în septembrie 1964, ca ajutor șef birou la Secția I, a fost ulterior atașat militar al României în Austria în anii 1969 – 1974, cu gradul de locotenent-colonel.

În iunie 1972 U.M. 0920

(Direcția de Informații Externe; D.I.E.) semna și că Gh. Siea plecase și se întorsese de la un exercițiu al trupelor austriece la Klagenfurt cu mașina atașatului militar elvețian, Fridolin Blumer, fiind atenționat de Centrala Direcției de Informații a Armatei (D.I.A.). Reîntors în Centrală, a ocupat după 1974 funcția de șef sector la Secția atașați militari. În ianuarie 1982 era șef birou Țări capitaliste din Secția Legături Externe (S.L.E.), când Direcția Contraintformații militare i-a deschis dosar de urmărire informativă (D.U.I.), cu un plan amplu de măsuri (închis în

august 1989, când era ghid O.N.T.). Fusesse trecut în rezervă în februarie 1987, după ce la 28 decembrie 1981,

Locotenent-colonel Gheorghe Siea

la o activitate desfășurată la reședința atașatului militar american, a fost abordat de atașatul militar vest-german Klaus Carstens, cu care a discutat 15 – 20 de minute, deși alți doi colegi din S.L.E. plecaseră din incintă.

Mircea Caloianu (născut în 1926, în comuna Broșteni, județul Vrancea) era fiul lui Nicolae (plugar cu 0,25 ha arabil) și al Mariei. În 1948 a fost încadrat la Flotila 4 Aeriană de Transport București pentru efectuarea stagiului militar. La 1 februarie 1949 a plecat la Școala de subofițeri naviganți din Tecuci. În octombrie 1950 a fost brevetat pilot de război pe avioane bimotoare și repartizat la Regimentul 8 Aviație București. În martie 1951 a fost avansat sublocotenent. A fost atașat militar al României în Egipt în anii 1971 – 1982, cu extinderea acreditării în Sudan și Yemen.

În aprilie 1952, când era locotenent, pilot în Regimentul 190 Aviație bombardament, a fost recrutat de Securitate (Contrainformații militare) ca informatorul necalificat „Elementul”. La 25 aprilie 1952 era caracterizat ca un ofițer care „demască elementele dușmănoase regimului de democrație populară și arată concret faptele lor”, fiind un „element revoluționar, judecă lucrurile prin prisma luptei de clasă”. Însă la încheierea colaborării în martie 1955 (era student la Academia Militară, secția Aviație, promoția 1953 – 1956) se preciza că în luna precedentă se prezentase „numai la două întâlniri și fără material”. Peste ani, o notă a D.I.E.

(U.M. 0920) din august 1976 semnală că „în ultimul timp se observă că cei trei atașați militari americani din Cairo îi acordă mai mare atenție lui Caloianu Mircea”. Există și informația sursei „Marian” din 14 iunie 1976 privind angajarea de către soția acestuia a unei tinere autohtone pentru curățenie și gătit în casă, unde o lăsa singură deseori (favorizând eventuale acțiuni ale serviciului de contrainformații egiptean). Această informație, printre altele, a fost reluată în două adrese din 4 iulie 1978 și 1 august 1978 ale D.I.E. (semnate pentru șeful unității de colonel V. Hoștiuc)

către Direcția contrainformații militare (U.M. 0632). La 30 iulie 1977 D.I.E. transmitea că „diplomații americani, inclusiv ambasadorul, dar mai ales atașatii militari, îi acordă o atenție cu totul deosebită lui Caloianu Mircea, cu care se vizitează deseori”. Era vorba de colonelul William Graham, atașatul american pentru trupele de uscat, căpitan Peter Block, atașat naval, și colonel William Dolan, atașat aeronautic. Întâlniri frecvente avuseseră și cu atașatul militar britanic, colonelul de aviație David Barnicoat (retras de la post în 1975 și trecut în rezervă, însă se reîntâlneau la Cairo în calitate de consilier al unei companii constructoare de avioane din Anglia) sau cu atașatul militar italian, general Emilio Lucio (fiii acestora petrecând în 1975 la Cairo o bună parte a vacanței). Nota

Colonel Mircea Caloianu

D.I.E. din iulie 1977 menționa că noul atașat militar american din 1977 – 1978, general de aviație James Pfautz (care anterior fusese director executiv pe lângă secretarul adjunct al Apărării S.U.A., ambasador Eugene McAuliffe, iar ulterior se aflase în conducerea serviciului de informații al aviației americane) insista pe lângă atașatul român să continue „bunele relații” ca și cu predecesorul său, acesta obținând de la omologul american în 1979 o hartă strategică a Egiptului (scara 1:250.000), care cuprindea și bazele militare israeliene din teritoriile ocupate. La 10 octombrie 1980, cu un an înaintea asasinării președintelui Anwar Sadat, reprezentantul U.M. 0195 (Contrainformații externe) semnală că M. Caloianu se afla de aproximativ șapte zile „sub supravegherea

permanentă a organelor de filaj egiptene“. Retras de la post în 1982, știm că în iulie 1983 avea deja statutul de pensionar.

Florin-Ioan Rusu s-a născut în 1932, în comuna Ștefănești, județul Argeș. Era fiul lui Vasile și al Rozaliei. A urmat ca locotenent-major, în 1957 – 1960, Academia Militară (Facultatea Arme, secția Intendență), a fost atașat militar al României în Vietnam în perioada noiembrie 1974 – februarie 1982. Fusesse încadrat în Comandamentul Serviciilor Armatei (C.S.A.), secția Pregătire de luptă și secția Organizare-mobilizare, atât înaintea transferării în 1969 la Direcția Informații, cât și după revenirea din misiunea la Hanoi. Înainte de încadrarea în D.I.A. este menționat și ca secretar de partid la Statul Major al C.S.A.

Printr-o notă din 20 august 1976, semnată de general-major Mihai Caraman (șeful U.M. 0920/F) se cerea U.M. 0632 (Contrainformații militare) să verifice dacă multiplele contacte ale locotenent-colonelului Rusu sunt raportate de acesta „pe linia oficială a activității ce o desfășoară în orașul de reședință“. Dintre relațiile enumerate în notă le menționăm pe cele „foarte apropiate cu atașatul militar indonezian și soția acestuia“, cu fostul ambasador iugoslav Gavro Altman și soția sa, până în 1975, și cu succesorul acestuia, cu ambasadorii Angliei, Australiei, Pakistanului, Suediei și Franței, cu fostul și actualul consilier iugoslav, secretarul I englez, secretarul I japonez, secretarul I

suedez, secretarul economic al Ambasadei Finlandei, cu reprezentanți ai Crucii Roșii Internaționale, ai Înalțului Comisariat al O.N.U. pentru emigranți și alții. Se clarifica faptul că „toate aceste relații sunt cunoscute și raportate la Centru“, însă faptul că acesta „continuă să stabilească relații cu diplomați occidentali, în special la nivel de ambasador“ era semnalat de reprezentantul U.M. 0195 și la 29 decembrie 1981. O notă a acestei unități din 19 februarie 1980 îl semnală în relații neoficiale cu ambasadorul Suediei la Hanoi, Tom Tscherning („în ultimul timp contactele cu acesta având loc aproape zilnic sau chiar de mai multe ori pe zi“), dar și cu soția sa, Brigitta („vizitele acesteia la domiciliul său devenind foarte frecvente începând cu luna mai 1979“), iar la 5 septembrie 1980 îl menționa pe colonelul F. Rusu în relații – neraportate ambasadorului și nementionate în registrul oficiului diplomatic – cu Boris Gwirschman (căsătorit cu o evreică plecată de mulți ani din România), reprezentantul companiei austriece Eisenberg la Hanoi. Ulterior a convenit cu translatorul său vietnamez ca toate vizitele pe care le solicita la diverși diplomați străini sau care îi erau solicitate „să nu mai treacă pe la secretariatul Ambasadei, ci să-i fie comunicate personal“. În 1983 – 1984 a fost urmărit (D.U.I.

Colonel Florin-Ioan Rusu

„Lăbuș“), după ce Ambasada română din Vietnam primise în 1983 o felicitare pentru el din partea a doi diplomați (secretari I) australieni.

Constantin Iorga s-a născut în 1930, în localitatea Buciumeni, județul Ilfov. Era fiul lui Petre (muncitor turnător) și al Ioanei. Era ofițer de artilerie antiaeriană din 1953 (specializare urmată și la Academia Militară, 1961 – 1964), cunosător al limbilor germană și italiană, căsătorit cu Ana-Elisabeta Schuster (lector la Direcția Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri), absolvent al Cursului de atașați militari în 1966. A fost atașat militar, aeri și naval al României în Suedia (cu extinderea acreditării în Finlanda, Norvegia și Danemarca) din iulie 1975 până în noiembrie 1983, când a fost retras de la post și încadrat la biroul

Colonel Constantin Iorga

Operații din Statul Major al Comandamentului Apărării Antiaeriene a Teritoriului.

După două luni, Contraintformațiile militare îi deschideau D.U.I., fiind semnalat cu „unele abateri de la regulile muncii”. De mai multe ori se deplasase cu mașina în Finlanda, Danemarca și Norvegia fără aprobarea șefului D.I.A. La plecarea spre Stockholm, în august 1983, după efectuarea concediului în țară, deși primise indicația ca deplasarea să nu depășească patru zile, a vizitat timp de 15 zile orașe din R.F.G., Danemarca și Norvegia. Invitația ministrului Apărării al Suediei pentru vizita omologului român se lăsa așteptată din 1981, de când cel dintâi vizitase țara noastră, ultima amânare fiind pentru toamna lui 1984 (când a și fost efectuată, generalul Nils Landergren cerând în acea

vară ca delegația militară română să o includă și pe soția colonelului Iorga, cunoscută și a limbii suedeze, însă nu s-a acceptat). În privința colaborării la post cu reprezentanții U.M. 0195, o notă din 13 martie 1984 menționa că „a avut un slab aport informativ, evitând în mod sistematic contactul cu noi, pe motiv că aspectele cu caracter contrainformativ le raportează la unitatea sa; atunci însă când i s-a cerut un ajutor concret în probleme operative, a răspuns

în mod corespunzător”. Anterior, în vara lui 1981 (ca fapt divers, șeful sectorului Suedia din Secția I a D.I.A. era atunci căpitanul Decebal Ilina, viitorul general), declarase unei surse că „spiritul de echipă” în ambassade, cerut de Ministerul de Interne, însemna „să apelezi la ei să-ți asigure contra-supravegherea și să pună ochii pe relațiile de la care vii cu «brațul plin» [...], ca apoi să te pomenești cu recomandarea să abandonezi relația respectivă și după un timp să-l vezi pe altul lucrând cu relația ta”. Era deja în atenția operativă a Securității, când în septembrie 1984 fiica cea mare a colonelului C. Iorga a rămas ilegal în R.F.G., iar acesta (deși făcuse telefonic, ea aflându-se în lagărul Unna-Massen pentru refugiați de origine germană, „o încercare disperată”, dar zadarnică de

a o convinge să se întoarcă în țară la soț și copil) a fost imediat schimbat din funcție și începute formalitățile de pensionare.

Gheorghe Cociș (născut în 1919, la Tg. Ocna, județul Bacău) era fiul lui Gheorghe (cioplitor în piatră și pădurar) și al Anicăi. Până în 1940 a fost ucenic croitor. În campania pe Frontul din Est a fost avansat până la gradul de sergent, având mai ales misiuni de pază și ca furier. După 23 august 1944 a colaborat cu comandamentul sovietic din Tg. Ocna, devenind activist P.C.R. în județul Bacău. În 1948 a fost încadrat căpitan la Direcția Politică a Regiunii 1 Militare din Iași, iar după un curs de perfecționare în U.R.S.S. (1949 – 1951) a fost avansat maior, apoi locotenent-colonel. În 1951 a fost comandant de regiment, apoi de divizie. În iunie 1952 a absolvit cursul de șase luni al Academiei Militare, fiind apoi comandantul Apărării Litoralului, avansat colonel și numit comandant de Corp de Armată, iar din decembrie 1954, imediat după numirea ca locțiitor al comandantului Regiunii 3 Militare din Cluj, a fost încadrat în Direcția Informații și pregătit pentru misiunea de atașat militar al României în China (1956 – 1958), apoi transferat atașat militar în Turcia (1958 – 1960).

Cazul său este relevant pentru influența ofițerilor de Securitate în oficiile diplomatice. Venit în țară la sfârșitul anului 1960 pentru efectuarea concediului, nu i s-a mai permis revenirea la post, în principal din cauza unor

neînțelegeri „cu alți tovarăși din cadrul Ambasadei“, fiind supus unei anchete (deși era secretar de partid în oficiul diplomatic) și transferat din Direcția Informații la Armata 2, fără să i se comunice motivul. Colonelul Cociș afirma în 1965 unei surse a Securității că în timpul misiunii în Turcia „i-au mâncat capul cei de la M.A.I.“, pe care îi considera „oameni lipsiți de caracter“. La 8 ianuarie 1966 a fost recrutat de Contrainformațiile militare.

Gheorghe Brâncuși s-a născut în 1931, în comuna Butoiești, județul Mehedinți. Era fiul lui Petre (muncitor necalificat) și al Constanței. A devenit ofițer de Geniu în 1953. A absolvit Academia Militară (1954–1957) și cursul de atașați militari (1969). Era secretar de partid pe secție în D.I.A. până în 1975. A fost atașat militar al României în Zair (1975–1983), cu extinderea acreditării în Burundi și R.P. Congo, iar în 1983–1984 a activat în Direcția Cadre și Învățământ, biroul Școli militare din Marele Stat Major.

Din 1981 U.M. 0195 l-a semnalat, printre altele, în relații frecvente cu atașați militari de la Ambada S.U.A., însă despre care „aduce la cunoștința șefilor săi abia în 1983, când începe să furnizeze informații de slabă valoare operativă“ și „numai pe col. Turner Griffio îl declară ca legătură operativă“. Contrainformațiile externe menționează și relațiile cu soții Bella și Saul Appel (evrei originari din Brăila), funcționari la societatea Scobelan din Zair, despre care nu a rapor-

tat niciodată, aceștia vizitând România în septembrie 1984, ocazie cu care s-au întâlnit. La scurt timp, colonelul Brâncuși a fost transferat șef al statului major pentru pregătirea militară a studenților de la Institutul Politehnic din București. În acțiunea de urmărire încheiată în 1987 a fost implicat și maiorul Pavel Coruț, șeful biroului C.I. din D.I.A.

Florian Gârș s-a născut în 1935, în comuna Borod, județul Bihor. Era fiul lui Dumitru (zidar și muncitor oțelar) și al Mariei. A urmat Liceul militar „Dimitrie Cantemir“ (1951–1954), apoi a absolvit Școala de ofițeri de Infanterie în 1957, ca șef de promoție, an când a devenit membru P.C.R. În anii 1970–1972 a fost cursant al Academiei Militare, secția Arme întrunite, iar în 1975–1976 a urmat cursul de zece luni pentru atașați militari. În octombrie 1958 a fost încadrat în Direcția Informații din Marele Stat Major (tatăl vitreg al viitoarei soții fiind șeful Cadrelor în acea direcție), unde a activat ca șef birou Documente secrete, în S.L.E., și în Biroul Cifru, ca secretar al Biroului atașatului militar în Anglia (1961–1965) și în China (1966–1967). A fost apoi atașat militar adjunct în Turcia (1973–1975). În decembrie 1984 era șeful Secției Învățământ din D.I.A. (după ce în 1982–1984 a condus Secția Analiză-sinteză), când Contrainformațiile militare

General (r.) Gheorghe Cociș

i-au deschis D.U.I., cazul său fiind interesant deoarece era semnalat cu „manifestări ostile la adresa politicii partidului și statului nostru“, în discuțiile cu colegii contestând „valori fundamentale ale societății socialiste“, fiind semnalate numeroase afirmații în acest sens. Raportul din 13 martie 1986 semnat de maiorul Pavel Coruț preciza, printre altele, că F. Gârș „este adeptul ideii naziste că violența este de natura omului, susține că doctrina militară americană – Sonnenfeld – este justă, însă greșit înțeleasă și criticată de noi“. După mai multe atenționări pe linie politică, fostul atașat militar adjunct era, la închiderea acțiunii de urmărire în iunie 1987, șeful secției Documentare (nou înființată) din D.I.A., unde nu mai lucra cu cetățeni străini. În anii 1991–1997 a fost consilier pentru probleme de siguranță națională la Președinția României. ■

9 – 12 SEPTEMBRIE 2026 CONGRESUL NAȚIONAL AL ISTORICILOR ROMÂNI

Cea de-a cincea ediție a Congresului Național al Istoricilor Români (C.N.I.R.) se va organiza în perioada 9 – 12 septembrie 2026 la București. După succesul edițiilor trecute desfășurate la Cluj-Napoca, Iași, Alba Iulia și Chișinău/Suceava, a venit și rândul Capitalei să găzduiască acest eveniment de importanță majoră pentru studiul istoriei în România. Programată inițial a fi gazda evenimentului în 2020, ediție anulată din cauza pandemiei, Facultatea de Istorie a Universității din București își va primi oaspeții la începutul acestei toamne în sediul proaspăt renovat din Bulevardul Regina Elisabeta.

Tema principală a C.N.I.R. 2026, „Istoriografia secolului XXI: Evoluții, provocări și oportunități”, invită participanții la o reflecție critică asupra transformărilor profunde care au un impact asupra practicilor de cercetare și de transmitere a cunoașterii istorice, implicit prin raportare la surse și lectură. Într-un context global marcat de un declin accentuat al lecturii, ale cărui efecte sunt tot mai vizibile în societate, această reflecție devine cu atât mai necesară. În acest context, dictonul ciceronian „Historia magistra vitae” este reperul care va călăuzi dezbaterile acestei ediții. C.N.I.R. 2026 reprezintă un bun prilej de a reafirma rolul formativ și orientativ al istoriei. Aceasta nu trebuie înțeleasă ca un furnizor de soluții imediate, pripite, sau de răspunsuri prestabilite, ci ca un exercițiu al gândirii critice. Cunoașterea istorică este capabilă să ofere repere adecvate pentru interpretarea prezentului și pentru o mai bună înțelegere a viitorului. Totodată, într-o epocă marcată de accelerare tehnologică și de proliferarea inteligenței artificiale, fără a mai aminti decât în treacăt transformările profunde ale modului în care cunoașterea este produsă, răspândită și recepțată, istoricii sunt invitați să își regândească sau să își actualizeze atât instrumentarul metodologic, cât și mizele epistemice.

Organizatorii speră că propunerile de sesiuni vor acoperi atât tradițiile istoriografice dezvoltate în timp în institutele de cercetare și centrele universitare din România și Republica Moldova, cât și noi paradigme ale cercetării istorice, cu accent pe oportunitățile

deschise de noile tehnologii, precum accesul extins la surse, noi forme de analiză cantitativă și calitativă sau dezvoltarea istoriei digitale. Recunoașterea pluralismului abordărilor istoriografice se înscrie într-un demers axat pe incluzivitate, prin care organizatorii acestui congres doresc să extindă aria de cuprindere a comunității profesionale a cercetătorilor preocupați de studiul istoriei.

În acest spirit, invitația de participare este adresată și specialiștilor din domenii conexe istoriei, precum relațiile internaționale, științele politice, sociologia, studiile literare etc. În vederea menținerii unui standard calitativ ridicat, vor fi acceptate spre prezentare doar contribuții ale deținătorilor titlului de doctor sau ale studenților-doctoranzi.

Lucrările C.N.I.R. 2026 vor cuprinde conferințe plenare, paneluri tematice, mese rotunde, prezentări de postere, o expoziție și lansări de carte.

Termenul limită pentru depunerea propunerilor pentru paneluri și mese rotunde este 20 aprilie 2026. Propunerile pentru prezentări individuale pot fi înregistrate în perioada 27 aprilie – 20 mai 2026, iar termenul limită pentru trimiterea propunerilor de postere, destinate doctoranzilor și membrilor proiectelor de tip PD și TE, este 30 iunie 2026.

Pentru înscrieri, lista cadrelor tematice și alte detalii privind organizarea evenimentului, cei interesați sunt rugați să acceseze site-ul oficial www.cnir2026.com.

Radu DIPRATU

NELLIE BLY, ZIARISTA BĂTĂIOASĂ MAI IUTE DECÂT PHILEAS FOGG

FLORENTINA DOLGHIN

La numai 21 de ani ai ei, Elizabeth Jane Cochrane, o americană onestă, plină de energie și deja încercată de viață, este revoltată când într-o dimineață de ianuarie a anului 1885 citește în *The Pittsburgh Dispatch* un editorial sub titlul *La ce sunt bune fetele. Și la ce puteau fi ele bune în epoca aceea?* Să stea acasă și să facă copii, cele care munceau fiind o „monstruozitate“, așa scria acolo. Or, în opinia tinerei cititoare, ele munceau pentru a supraviețui.

Sub impulsul iritării de moment, Elizabeth, o feministă, cu spirit de sufragetă, se așază la masă și scrie o replică dură, virulentă, ziarului, pe care o trimite sub semnătura „Orfelina singuratică“. Redactorul-șef, George Madden, impresionat de tonul pasional și sincer al textului, dă un anunț în publicația de a doua zi, cerând autoarei să se lase cunoscută. Elizabeth se prezintă în redacție, iar ziaristul îi propune să scrie cu același aplomb, sub aceeași semnătură, despre alte teme care o frământă. Familia, copiii, legislația divorțului, necesitatea unei reforme în domeniu, sugerează tânăra. Zis și făcut.

Cum articolele ei se bucură de un ecou pozitiv în rândul cititorilor, pentru că nou-venita are un talent înnăscut de ziaristă, Madden îi oferă o rubrică permanentă și un nume sub care să semneze: „Nellie Bly“, titlul unui cântec fredonat adesea la vremea aceea, compus în 1850 de Stephen Foster, socotit părintele muzicii americane, compozitorul cunoscutei melodii „Oh! Susanna“. Puținele ziariste ale vremii, mai toate scriind la paginile de modă, grădinărit sau menaj, semnează și ele cu pseudonime. De fapt, George Madden greșește. Nu ia seama, în iuțea propunerii, că în cântec este vorba despre Nelly (nu Nellie) Bly. Dar ce mai contează? Ca adolescentă rebelă, Elizabeth și-a adăugat și ea un -e final la numele tatălui. I-a plăcut mai mult Cochrane decât Cochran.

Elizabeth Cochrane în anul 1890, când făcuse deja înconjurul lumii

Când viitoarea ziaristă vede lumina zilei, la 5 mai 1864, într-o mică așezare din Pennsylvania, nimic nu pare să-i anunțe o carieră în domeniu. Este al cincilea copil al unui cuplu aflat la un al doilea mariaj, Mary Jane, fostă Kennedy, și Michael Cochran, un judecător înstărit, care are, din prima căsătorie, alți zece copii. Fetița este mezina, foarte iubită de mamă, care o alintă Pinky, pentru că iubește culoarea roz și toate hăinuțele îi sunt roz. Când Michael Cochran moare, Pinky are numai șase ani și cum părintele nu are ordine în actele de moștenire – pur și simplu nu își lasă testament –, a doua lui soție rămâne cu un venit foarte modest. Cea mai mare parte a averii ajunge la prima familie.

EXPULZATĂ DIN MEXIC

Mary Jane se recăsătorește pentru a-și ridica încet-încet copiii, dar noul soț este violent, brutal, tiranic. Mezina are ambiția să învețe, iar mama reușește să îi subvenționeze studiile până la a o înscrie la Indiana Normal School, cu perspectiva de a o face învățătoare. Din păcate, fata rămâne acolo numai primul trimestru. Cheltuielile presupuse de instituție o obligă pe mamă să-și retragă odrasla. Apoi, în 1879, tot mai tiranizată de soț, Mary Jane divorțează și anul următor pleacă împreună cu copiii la Pittsburgh, în speranța unui alt viitor pentru familia ei. Mai bine de cinci ani mama cu copiii muncesc pe brânci într-o pensiune: fac totul, menaj, bucătărie,

curat, spălat, călcat. Atunci are Elizabeth izbucnirea care o va aduce în redacția ziarului lui George Madden.

Pe Nellie nu o interesează deloc paginile de menaj ale publicației, o preocupă problemele sociale, viața oamenilor simpli, neajutorați. Vrea dreptate, justiție. Face anchete în rândul femeilor care lucrează în fabricile din Pittsburgh (prima fiind de conserve de pește), oraș industrial prosper, scrie reportaje, însoțite de fotografii, pline de culoare și adevăr, despre frigul, umezeala și pericolul în care lucrează oamenii, ceea ce urcă tirajul, spre bucuria redactorului-șef, dar îi revoltă pe proprietarii de fabrici, care îl amenință pe ziarist că își retrag anunțurile publicitare ce asigură consistență financiară publicației. Madden se vede nevoit să o reorienteze pe Nellie spre paginile tradițional ale femeilor, acelea cu rețete de prăjituri

și subtilități de croitorie. Nu este cazul. Nellie nu acceptă. Îi propune ea șefului să plece corespondent în străinătate, în Mexic: „vrea să facă ceea ce nicio fată n-a făcut până acum”.

Și pleacă, pentru șase luni, finanțată de ziar. Își ia și mama cu ea. Străbate în lung și lat Mexicul. Trimite aproape zilnic corespondențe despre viața cultural-artistică și obiceiurile poporului mexican, despre politica țării, pe care mai târziu le adună într-o carte, sub titlul *Six Months in Mexico* (Șase luni în Mexic), pe care i-o dedică lui Madden. Afirmă că americanii au o imagine falsă despre mexicani. Când un ziarist este înțemnițat pentru opiniile lui, Nellie se revoltă împotriva dictaturii lui Porfirio Diaz, scrie acasă pe acest ton despre corupția din Guvernul mexican, iar autoritățile locale, informate, nu o iartă. Se simte amenințată, vânată. E gata-gata să fie arestată, se emite mandat

pe numele ei, dar deocamdată i se recomandă ferm să părăsească țara. Este expulzată și ajunge acasă, dar și acolo Nellie Bly afirmă că Diaz este un tiran, care suprimă libertatea presei în țara lui. Curând este plasată la departamentul de artă și cultură de la *Pittsburgh Dispatch*. N-are decât să facă reportaje de la... teatre. Și le face. Dar nu pentru mult timp. Apoi își anunță public demisia.

INCOGNITO ÎNTR-UN AZIL DE NEBUNI

În primăvara lui 1887 Nellie Bly părăsește

Tânăra ziaristă, autoarea reportajelor din Mexic pentru Pittsburgh Dispatch

*Azilul de femei de pe insula Blackwell;
ororile de acolo au constituit subiectul de debut
ca ziarist de investigații pentru Nellie*

Pittsburghul. Se mută la New York în căutare de lucru, conform priceperii și ambiției ei. După câteva luni, la 22 septembrie, o găsim în biroul lui John Cockerill, directorul publicației *New York World*, fondată de Joseph Pulitzer (1847 – 1911), creatorul viitorului premiu omonim pentru jurnalism. Cockerill caută un ziarist care să intre incognito într-un azil de bolnavi mintali de pe insula Blackwell, pentru o anchetă privind condițiile de viață ale pacienților. Umblă vorba că acolo se petrec orori. Publicația are nevoie de mărturii, de dovezi.

Nellie se înhamă la misiune, deloc ușoară, jurnalism de investigații, și își pregătește minuțios rolul. Pentru început trebuie să mimeze cât mai convingător nebunia, la vedere. Devine clienta unei pensiuni pentru femei, nu doar noaptea pentru ca dimineața să aibă privirea cât mai tulbure, își construiește în oglindă o mimică de dușă, cu ochii mereu holbați, așa i se pare ei că ar trebui să arate o nebună, se ceartă din ce în ce, se plânge directoarei-adjuncte că toți de acolo nu sunt zdraveni la minte („Sunt atâția nebuni, încât nu știu niciodată ce-ți pot face”), așa că într-o zi se trezește cu un control

medical, la solicitarea colegelor. Și dă o reprezentație pe cinste. Nu știe nici cum o cheamă, nici unde s-a născut, nici prenumele mamei, nici cum a ajuns în pensiunea respectivă, băguie fraze incoerente, aruncă priviri de fiară hăituită. Pare un caz disperat. Să fie amnezie? Consum de stupefiante? Trei medici, în urma unor consultații repetate, decid că trebuie internată. Și unde altundeva decât la azilul de femei de pe insula Blackwell (azi Roosevelt), pe East River?

Joseph Pulitzer (1847, Macău (Mako), pe Mureș – 1911, Carolina de Sud), viitorul creator al premiului omonim, a avut încredere în talentata jurnalistă și a sprijinit-o (pictat în 1905 de John Singer Sargent)

Zece zile rămâne Nellie în infernul de la Blackwell, sub numele de Nellie Brown. Suficient pentru a ieși, ajutată de avocatul ziarului, și a publica o serie de reportaje revelatoare despre examenele medicale în urma cărora se fac internările, hrana execrabilă, cruzimea față de pacienți, incompetența medicilor, tratamentele dure, sadismul infirmierelor, violența personalului de îngrijire. Primăria orașului New York dispune o anchetă și, câteva luni mai târziu, se votează o subvenție specială pentru Blackwell, de 850.000 de dolari, condițiile de acolo ameliorându-se vizibil.

Nellie prinde curaj și adaugă experiență în acest tip de jurnalism de investigații. Adună și aceste articole într-un volum, *Ten Days in a Mad-House* (Zece zile într-o casă de nebuni), pe care îl publică sub pseudonimul L. Munro. Reportajele clandestine devin specialitatea ei. Unii colegi o numesc deja „Lady Sensation”, pentru că literalmente face senzație cu revelațiile ei. Se infiltrează într-o filieră de plasare a unor bebeluși abandonți și o face publică; demască, prin anchetele ei, exploatarea muncitorilor sărmani; pătrunde într-un cabinet de lobbisti verosi, le scoate la lumină ticăloșiile, câțiva oameni politici ajung în fața justiției, dar niciunul nu este condamnat...

CĂLĂTORIE ÎNTR-O SINGURĂ ROCHIE

N-are astâmpăr. Nu rămâne mult în lumea suferinței umane. „Ah, ce-aș vrea să ajung la celălalt capăt al lumii”, îi trece prin cap. În 1888 îi propune redactorului-șef de la *New York*

World să facă singură ocolul lumii, mai repede decât Phileas Fogg, eroul fictiv din romanul *Ocolul lumii în 80 de zile*, publicat de Jules Verne în urmă cu 16 ani, la început în foileton, apoi în volum. Este înainte de toate un pariu cu ea însăși. Poate că va reuși în mai puțin de 80 de zile... Dacă John Cockerill ezită, compartimentul financiar al publicației ziarului respinge total ideea. Femeile nu călătoresc singure pe distanțe de peste 40.000 de km. Plus că ele iau mult bagaj la drum, maldăre de cufere pentru garderobă. Este periculos și foarte dificil de făcut o asemenea călătorie. Nu și pentru Nellie.

Mai trece un an și conduce rea publicației îi aprobă călătoria. La 14 noiembrie 1889, ora 09.40, ea pleacă din statul New Jersey, de pe coasta atlantică, cu un singur cufăr, o singură rochie de voiaj, dar purtând la gât un săculeț cu tot ce are prețios

„Concurenta”, Elizabeth Bisland, și ea o temerară călătoreasă pe mai multe continente...

(banii, în principal). Își începe călătoria (40.070 km) pe nava cu aburi „Augusta Victoria” a liniei „Hamburg America”, pe care se îmbarcă, și continuă cu: Anglia, Franța, Brindisi, Canalul de Suez, Marea Roșie, Yemen, Ceylon, Singapore, Hong Kong, Japonia, San Francisco și înapoi în New Jersey. De peste tot trimite ziarului descrieri despre populațiile întâlnite, obiceiurile lor, este foarte atentă la condiția femeii în diversele spații străbătute. În Italia, de pildă, remarcă faptul că în trenuri femeile le este interzis accesul în vagonul-restaurant sau că în China localnicele scuipă cu răutate călătoreșii străini. Tot în China vizitează o colonie de leproși, iar în Singapore își cumpără o maimuță.

Habar n-are că exact în aceeași zi, de 14 noiembrie 1889 – dar pe un traseu invers față de al ei – și altă publicație, *Cosmopolitan Magazine*, sponsorizează și trimite o temerară în jurul lumii: pe Elizabeth Bisland (1861 – 1929), care este redactor-șef adjunct și își propune să bată recordul celei de la *New York World*. Nellie află despre această „rivală” abia când ajunge la Hong Kong, dar respinge ideea concurenței: „Eu nu m-am înscris într-o cursă. Dacă un altul vrea să facă această călătorie în mai puțin timp, este treaba lui.” Amândouă jurnalistele sunt foarte mediatizate: publicul american este cu ochii pe ele, iar ele sunt diferite: Nellie mai exuberantă, Elizabeth mai așezată și foarte serioasă. Și ea se descurcă bine, ajunge înapoi, la punctul de unde a plecat, în 76 de zile.

Deocamdată însă victoria este de partea lui Nellie. Existența unei concurente și sosirea

... și cealaltă Elizabeth, Nellie Bly, în unica vestimentație de voiaj

la San Francisco a vaporului „Oceanic” cu o întârziere de două zile, din cauza vremii nefavorabile, îl determină pe Joseph Pulitzer, proprietarul publicației ce a trimis-o, să plătească un tren privat pentru a o aduce expres de la San Francisco în portul Hoboken (statul New Jersey), la punctul terminus. Nellie își încheie călătoria în jurul lumii la 25 ianuarie 1890: după 72 de zile, șase ore, 11 minute, 14 secunde. Așadar, îl înțelege pe Phileas Fogg, cu cele 80 de zile ale lui.

GLOBETROTTER DA, OM DE AFACERI NU

Entuziast, Jules Verne îi trimite expresia lui de admirație. În ziua când primește depeșă

Industriașul Robert Seaman, soțul cu care Nellie a format o familie numai nouă ani...

despre reușita călătoriei lui Nellie Bly, romancierul scrie în *L'Echo de la Somme*: „Amiens, 25 ianuarie. Nu m-am îndoit nicio clipă de succesul lui Nellie Bly. Îl făcea previzibil cutezanța ei. Ura! Pentru ea și pentru directorul de la *World*! Ura! Ura! Jules Verne“.

De altfel, împreună cu soția, Honorine, el a așteptat-o la 22 noiembrie în gara de la Amiens, la ora patru după-amiază, unde Nellie a coborât din trenul dinspre Calais pentru o scurtă întrevedere cu scriitorul, amândoi fiind cu ochii pe ceas. Jules Verne o descrie apoi: „O tânără drăguță, ca un băț de chibrit de subțire și cu o fizionomie de copil“.

Iar în 1892, în volumul său *Claudius Bombarnac* – numele reporterului publicației *Secolul XX* ce călătorește în Asia Centrală și are în tren un neamț pornit să facă ocolul lumii, pe baronul Weisschnitzerdörfer –, scriitorul le amintește pe ambele ziariste temerare:

„Așadar, după Mrs Bisland, care a făcut acest faimos înconjur al lumii în 76 de zile, după Miss Nellie Bly, care l-a făcut în 72, după preacinstitul Train, care l-a făcut în 70, germanul acesta are pretenția să-l facă în 39?“

Cartea lui Nellie Bly *Ocolul lumii în 72 de zile* devine un volum clasic pentru literatura jurnalistică. După întoarcerea acasă, ziarista revine la ce știe să facă mai bine, jurnalism pe teme tari, incisive, demascatoare. Dar de data asta îi este greu. Nu se mai simte la largul ei. Publicitatea a făcut-o o celebritate, ceea ce o stânjenește.

La 5 aprilie 1895, cinci ani de la aventura ei de globetrotter, Nellie se căsătorește cu un industriaș milionar, Robert Seaman, pe care îl întâlnește la o recepție la Chicago. Este cu 42 de ani mai mare decât ea. Ea are 31, el 73. În 1904, când el moare, Nellie se trezește în fruntea unui imperiu metalurgic și a unei averi imense.

... și după a căruia moarte își reia pasiunea: devine corespondent de război (aici vorbind cu un ofițer polonez)

Convingerile îi rămân aceleași, așa că reformează profund modul de funcționare a uzinelor soțului. Introduce salariul pe zi, egal pentru femei și bărbați, independent de productivitatea muncitorilor, și consacră o mare parte din capital investițiilor sociale; face centre de petrecere a timpului liber pentru angajați, biblioteci, cluburi sportive etc. Este generoasă, vizionară, dar nu știe să gestioneze moștenirea primită. Pe scurt, falimentează rapid imperiul financiar al lui Robert Seaman. Sub presiunea creditorilor, care nu-i dau pace, se refugiază o vreme în Anglia. În timpul Primului Război Mondial revine la pasiunea pentru jurnalistică. Devine corespondent de război pentru *New York Evening Journal*, unde semnează Nellie Bly, nume la care în timpul mariajului a renunțat. Scrie pe aceleași teme care o frământă dintotdeauna: condiția muncitorilor, problemele copii-

lor, dreptul la vot al femeilor americane (câștigat în 1920).

La 27 ianuarie 1922, când, la 57 de ani, Elizabeth Cochrane părăsește această lume, într-un spital din New York, în urma unei pneumonii, *New York Evening Journal* o declară „cea mai bună ziaristă a Statelor Unite“. Un secol mai târziu, în 2017, Hannah Jewell, o jurnalistă cu umor de la *Washington Post*, în cartea sa *100 de femei afurite*, prea afurite pentru vremea lor, dar care au schimbat lumea, o plasează pe Nellie Bly în capitolul „Femei care au scris lucruri periculoase“. Ceea ce, urmărindu-i biografia, este de netăgăduit. ■

O MOARTE CIUDATĂ

ANA DARIE

Presa din România interbelică era plină de povestiri senzaționale, despre personajele zilei. Multe dintre articole, ca și astăzi, nu aveau parte de verificări prea amănunțite. Altele ajungeau ca, în loc de răspunsuri, să nască și mai multe controverse.

Așa este și povestea de astăzi, prin care readucem în lumină cazul unui magnat a cărui dispariție subită a pus pe jar lumea întreagă. Încă din primele momente, s-au creat scenarii, s-au lansat teorii... Dar nici acum sfârșitul nu este clar!

POVESTEA

S-au scurs cinci ani de la moartea lui Alfred Loewenstein. [...] El a căzut sau s-a azvârlit dintr-un acroplan, în ziua de 4 iulie 1928, iar trupul său, oribil mutilat de o cădere de la 1.200 m înălțime, a fost găsit de niște pescari francezi abia două săptămâni mai târziu.

Dar nici acum nu s-a făcut deplină lumină asupra morții sale și mai sunt încă, în aventurile financiare ale acestui belgian, numeroase detalii asupra cărora planează un mister, un fel de tabu. [...]

Pe la sfârșitul anului 1927, se credea că Loewenstein posea o avere de vreo 15 – 20 de milioane de lire. Era director la peste 100 de întreprinderi germane, belgiene, franceze, engleze și americane. Posea un cazino la Constantinopol, iar viața-i era o înălțare de gesturi largi. Odată, cu ocazia unei călătorii în Statele Unite, a luat cu sine o echipă de secretari cu mult mai mare decât o reclama necesitatea, ceea ce nu l-a împiedicat ca, în cursul tratativelor cu un bancher newyorkez, să o angajeze pe stenografa acestuia, care

era foarte, foarte inteligentă. „Pregătește-te să pleci cu personalul meu săptămâna viitoare” i-a zis el, întrerupându-se o clipă, în vreme ce-i dicta. Încântată, fata și-a dat demisia pentru a intra în serviciul marului financiar. Dar după câteva luni se întoarce în America. Asaltată de reporteri, fata nu putu da nicio lămurire asupra misterioaselor împrejurări în care Loewenstein își găsisese sfârșitul. [...]

Se știe acum precis că Loewenstein era în căutarea unor împrumuturi, ce se ridicau la vreo 5.000.000 de lire.

Loewenstein sosește la aeroport, ...

Încercarea sa rămase infructuoasă. Ca un mare actor ce era, nu se arăta deloc turburat de acest eșec. Călătoria spre Europa se făcu cu obișnuita pompă, iar când ajunse la Bruxelles, nu aduse nicio modificare în felul său de viață, devenind mai extravagant decât oricând. Prietenii găzduiți de el în vara acelui an vorbesc despre fastuosul dîneu dat într-o seară de iunie. Continua a face proiecte

de viitor. Intenționa să cumpere noi cai de curse. Visul era să câștige marele premiu național. Prezidând imensa masă și servind oaspeților cele mai rare vinuri, Loewenstein nu era mai nervos decât de obicei. Amintirea acelei seri e încă vie în mintea tuturor acestor prieteni, care resping ipoteza că s-ar fi sinucis câteva zile mai târziu.

După cele arătate până aici, cititorul va trage singur

... se îndreaptă către avion...

concluzia care i se va părea mai plauzibilă. Pentru noi acest ultim capitol e un mister, ce nu se va lumina niciodată.

Lată datele tragediei, fără comentarii. La 1 iulie 1928, Loewenstein se duse cu avionul la Londra, după cât se părea pentru una dintre obișnuitele-i afaceri. Își petrecu ziua următoare pe terenul său de vânătoare de la Melton Mowbray. În seara aceea cină cu vecinul moșiei, discutând foarte bine dispus despre sport și afaceri.

Pilotul avionului

La 3 iulie se întoarse la Londra, iar la 4 iulie ordonă să i se pregătească aeroplanul pentru Bruxelles. Era o vreme minunată. La aeroportul Croydon, avionul sta gata de plecare. Lângă aparat aștepta obișnuitul personal: căpitanul Ronald Drew, pilotul, două secretare, un mecanic și Baxter, valetul. Niciunul dintre acești cinci indivizi n-a observat ceva neobișnuit în purtarea lui Loewenstein. Aeroplanul decolă. Pentru prima dată

Loewenstein nu lucra în cursul călătoriei. Citea o carte. Avionul înainta lin, la o înălțime de vreo 1.200 m, spre coasta franceză, începeau să se vadă nisipurile Dunkerque-ului. În momentul acela belgianul se ridică, ducându-se către un compartiment ce se afla îndărătul aeroplanului.

Văzând că trec 15 minute și nu mai reappare, valetul se alarmă. Pornind după el, găsi ușa avionului deschisă și descoperi că stăpânul dispăruse. Baxter rămase o clipă înțepenit, apoi se repezi la fereastră ca să se despartă cabina pilotului de motoare. Luă atunci o bucată de hârtie pe care scrisese în grabă: „Stăpânul dispărut!”. Bătu în geam și arătă aceste cuvinte căpitanului Drew, care întoarse avionul, dar dându-și seama de inutilitatea mișcării, își continuă drumul spre Le Bourget.

În dimineața de 5 iulie, acțiunile lui Loewenstein suferiseră o considerabilă scădere. Cu ocazia acestei oscilații se pierdură șase milioane de lire. Timp de două săptămâni circulară cele mai fantastice zvonuri. Se spunea astfel că Loewenstein se strecurase din aeroplanul său și că ar fi aterizat cu ajutorul unei parașute; că se ascunsese la Londra, Paris sau New-York. Alții susțineau că se retrăsese într-o mănăstire belgiană, împreună cu o frumoasă sârboaică.

Dar în ziua de 19 iulie, trupul său fu găsit plutind pe apele Canalului. Identificarea se făcu după un ceas de mână și după o montură a danturii. Loewenstein era într-adevăr mort. [...] Loewenstein se sinucisese? Acesta fu verdictul neoficial

al Parchetului parizian. Nu se poate spune că nu observase o mare restrângere a averii personale și o serioasă și permanentă scădere a prestigiului. [...] Dar, pe de altă parte, aruncarea lui din aeroplan părea inexplicabilă. Experții care examină aeroplanul a doua zi după înregistrarea accidentului declară că era aproape imposibil să deschizi ușa avionului în cursul zborului. Doi mecanici își uniră forțele, dar, în zadar; aerul ce apăsa din afară opunea o rezistență de neînfrânt.

Fuse un accident? Niciuna dintre cele cinci persoane care se aflaseră la bordul aeroplanului nu simțise vreo oscilație. Pe de altă parte, cei care respingeau ipoteza sinuciderii invocau buna dispoziție de care bancherul dăduse dovadă în ultimele sale zile. Aceștia susțineau și mai susțin încă, ori de câte ori vine în discuție misterioasa moarte, că, în iulie 1928, Loewenstein era departe de a fi un om ruinat. La epoca aceea mai avea încă o

avere efectivă de două milioane de lire. [...]

Să fi fost o crimă? Ipoteza aceasta ar putea explica, în parte, deschiderea ușii. Prietenii lui Loewenstein au lansat o sumedenie de versiuni izbitoare de neplauzibile cu privire la un complot pus la cale de niște indivizi care îi datorau belgianului mari sume de bani, pierdute la joc, și aveau deci tot interesul ca acesta să moară, pentru că datoriile de această natură nu pot fi reclamate de moștenitorii defunctului. [...] Dar în aeroplan erau devotații săi angajați...

H.P.

(Realitatea ilustrată,
nr. 340, 3 august 1933)

REALITATEA

4 iulie 1928, puțin după ora 18.00, aeroplanul Fokker F.VII, cunoscut mai ales sub numele de Fokker Trimotor, unul dintre cele mai populare aparate ale vremii produse

... și urcă

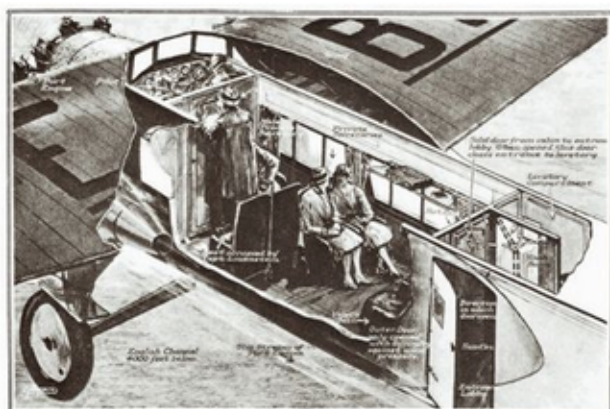
de compania daneză Fokker, a decolat de pe principalul aerodrom al Imperiului Britanic, Croydon, recent amenajat (1920).

Cu puțin înainte de decolare, pilotul, Donald Drew (1899 – 1936), cu state vechi în aviația regală, și mecanicul Robert Little au venit să inspecteze aparatul. Cerul era senin, vremea perfectă pentru zborul pe care patronul acestora, magnatul belgian Alfred Loewenstein, îl planificase spre Bruxelles, unde locuia mare parte a timpului, împreună cu soția Madeleine (Magdelain Hélène Berthe Marie, 1890 – 1938).

În scurt timp, celor doi li s-au alăturat și viitorii pasageri: afaceristul nu călătorea niciodată singur. Pe lângă nelipsitul valet, Fred Baxter, un englez care se afla în serviciul lui Loewenstein de mai bine de zece ani, la bord s-au urcat și secretarul privat, Arthur Hodgson, dar și două stenografe, Eileen Clarke și Paula Bidalon.

Drew și Little erau deja în carlingă. Aceasta era închisă etanș, dotată doar cu un hublou, care dădea spre interiorul avionului. Astfel că, odată ce aparatul a decolat, niciunul dintre cei doi nu a avut acces direct la pasageri.

Prins cu studierea unor documente – după cum a declarat, ulterior, secretarul –, Loewenstein nu s-a mișcat mai bine de jumătate din zbor. La un moment dat însă, angajații l-au văzut ridicându-se și îndreptându-se spre toaletă. Aceasta – de dimensiuni reduse – era dotată și cu o ușă spre exterior, dar care era închisă, cu un zăvor cu arc, care era controlat din interior.

CUTAWAY LOEWENSTEIN'S PRIVATE AIRCRAFT, FROM WHICH HE WAS REPORTED TO HAVE FALLEN ON JULY 1. A QUARTERMASTER VIEW SHOWING THE CATER JACK, THE LANDING GEAR, THE BAGGAGE COMPARTMENT, AND THE POSITION OF SEAT, MECHANICAL, TYPING, AND VALET.

Reconstituire a interiorului avionului

După spusele valetului, cum trecuseră mai bine de zece minute și stăpânul nu apăruse, Baxter s-a impacientat și s-a dus să verifice. După ce a bătut la ușă, fără niciun rezultat, a deschis-o și a descoperit lipsa lui Loewenstein.

Logic ar fi fost, în opinia anchetatorilor de mai târziu, ca pilotul să fi schimbat ruta și să aterizeze la St. Inglevert, aeroportul situat între Calais și Dunkerque, unde putea alerta imediat paza de coastă despre dispariție. Însă Drew s-a comportat destul de ciudat: a decis să coboare avionul pe o plajă din zona Dunkerque. Acolo se afla o bază militară, unde se antrena o unitate militară. Văzând aparatul aterizând, câțiva militari s-au îndreptat, în fugă, spre acesta. Din investigația care a urmat, s-a constatat că trecuseră puțin peste cinci minute până când soldații au ajuns. Timp destul însă ca cei din avion să debarce.

Un locotenent i-a interogât inițial, dar nu a înțeles prea multe, mai ales pentru că pilotul

s-a comportat ciudat, oferind răspunsuri cu jumătate de gură. Mai bine de 30 de minute au trecut până când angajații magnatului să recunoască oficial că l-au... pierdut, undeva deasupra Canalului Mânecii!

A urmat o anchetă destul de complicată. Un detectiv chemat să cerceteze – după unele surse pe nume Bonnot – ar fi mărturisit că se afla în fața unui caz „extrem de neobișnuit și plin de mister“. Ar fi concluzionat, că „orice ar fi fost posibil, nu ne-am putut decide asupra unei teorii precise“!

Dispărutul fiind considerat unul dintre cele mai importante personaje ale momentului, au fost alertate toate forurile legale. La o săptămână după incident, Filiala pentru accidente din Ministerul Aerului britanic, folosind aeroplane de același tip cu cel al magnatului, a efectuat mai multe teste, menite a dovedi dacă era posibil ca ușa de la toaletă să se deschidă accidental. Aceea ar fi fost prima teorie luată în considerare. Experimentul a demonstrat că

era imposibil. Cu toate că un ofițer a încercat, cu multă forță, să o deschidă, cam la aceeași altitudine pe care o declarase pilotul că o avea aeroplanul la momentul respectiv, curentul de aer l-a aruncat înapoi!

Peste încă o săptămână, la 19 iulie, trupul lui Loewenstein a fost descoperit de câțiva pescari în mare, lângă Boulogne. Cadavrul a fost transportat la Calais, unde identitatea i-a fost confirmată oficial.

Mai târziu, autopsia a relevat că suferise o fractură parțială a craniului și avea mai multe oase rupte. S-a ajuns la concluzia că ar fi fost în viață când trupul a atins apa.

Odată cu vestea descoperirii magnatului, presa a explodat. „Somnambulism!“ – a titrat *Daily Chronicle*; „Sinucidere – Loewenstein suferea de o boală fatală!“ (*Daily News*); „Substanțe toxice – descoperite în corpul afaceristului belgian“ (*The New York Times*).

Dar cum apăreau, teoriile fie erau demontate, fie se contraziceau... Multe amănunte păreau însă a fi și trecute rapid cu vederea. Medicul legist contactat de soție pentru a efectua o analiză privată a înfirmat prezența otrăvii, dar a confirmat un conținut extrem de scăzut de alcool. Detaliul ar fi trebuit să tragă un semnal de alarmă, deoarece se știa că Alfred prefera să nu se atingă de alcool. Alții au susținut că, de teama falimentului sau din cauza practicilor necurate, Loewenstein ar fi ales să își pună capăt vieții. Au fost și voci pentru care o mare necunoscută o reprezenta și soția, relația dintre cei doi fiind una foarte rece în ultima perioadă.

Ușa buclucașă

Mai mult chiar, trupul i-a fost înmormântat fără cruce inscripționată, Madeleine nefiind prezentă la funeralii!

Peste decenii, un jurnalist de investigații, William Norris, în lucrarea intitulată sugestiv *The Man Who Fell From the Sky* (Omul care a căzut din ceruri) a prezentat dovezi care susțineau o altă teorie: decesul ar fi fost cauzat de o conspirație a rivalilor și partenerilor de afaceri, aliați cu membri ai propriului staf, dar bazată și pe legături cu... familia. Doi oameni de afaceri din propriul anturaj – Albert Pam și Frederick Szarvasy – au părut, în opinia lui Norris, implicați. Documentele prezentate în carte sugerau că, cu puțin timp înainte de moartea lui Loewenstein, o serie de polițe de asigurare nenominale au fost încheiate pentru viața lui – documente care, după incident, au dus la un profit brusc și inexplicabil pentru companie de 13 milioane de dolari!

Cei doi parteneri ar fi mituit o parte din personal (sau pe toți!), pentru a îndepărta complet ușa de la toaletă, pe care, apoi, când se aflau pe plaja de lângă Dunkerque, ar fi înlocuit-o cu una similară.

Fapta ar fi fost pusă în aplicare de pilot, poate în cârdășie cu valetul, poate și cu secretarul. Niciuna dintre piste nu a fost dovedită însă.

Au existat și câteva aspecte care puteau fi investigate mult mai temeinic. Pentru Norris, de pildă, suspect a părut faptul că unicul fiu, Robert, ar fi avut o altercație cu un servitor al familiei, pe care, apoi, l-ar fi împușcat. Însă, câțiva ani mai târziu, în anii tulburi de război, și-a pierdut viața într-un accident de aviație, în 1941, în timp ce se afla în serviciul militar, nemaiputând oferi vreo lămurire.

Dar și moartea valetului Fred Baxter, survenită în aprilie 1932, putea stârni unele întrebări. După cum putem citi în numărul din 27 aprilie 1932 al *New York Times*, Baxter s-ar fi sinucis în condiții destul de misterioase, împușcându-se. Ziarul relatează că, după moartea lui Loewenstein, valetul s-ar fi dus la Paris, unde a fost angajat tocmai de fiul Robert, care locuia în Montparnasse. Citând colegii de la *Le Matin*, jurnaliștii americani au amintit vorbele unui vecin, conform căruia Baxter a decis că era singura soluție să își pună capăt zilelor, deoarece doar așa putea duce în mormânt detaliile tragediei fostului patron!

Au existat și teorii mai... interesante. Potrivit unui cuplu de scriitori de investigație, Carol și Robert Bridgestock, magnatul belgian și-ar fi înscenat moartea, tocmai pentru a-și acoperi practicile corupte și a scăpa de creditori ilegali.

(Continuare în p. 75)

Am urmărit în numărul trecut cadrul legislativ și procedurile prin care se realizau exproprierile în cadrul reformei agrare din Transilvania (Magazin istoric, nr. 3/2026). Prezentăm în continuare instituțiile care se pronunțau și aplicau reforma agrară.

REFORMA AGRARĂ DIN 1921 ÎN TRANSILVANIA

BIANCA ȘENDREA

Instituțiile de aplicare a reformei agrare au fost, până în 1932, comisiile de ocol, comisiile județene de expropriere și Comitetul Agrar, înființate special pentru implementarea legii. Acestea se ocupau de procesele decizionale referitoare la expropriere și la fixarea prețurilor aferente. Pe lângă acestea, pentru aplicarea legii agrare au fost antrenate multe alte instituții, precum Judecătoriile de ocol, Curțile de Apel, Înalta Curte de Casație și Justiție.

Cele dintâi instituții care se pronunțau asupra procesului de expropriere erau *comisiile de ocol*. Conform articolului 61 al Legii pentru reforma agrară din Transilvania, modificat în iunie 1922, în fiecare circumscripție de judecătorie de ocol puteau funcționa una sau mai multe astfel de comisii. Aceste comisii erau compuse din câte patru membri. Comisiile de ocol, potrivit articolului 48, modificat prin Legea din iunie 1922, fixau prețurile de expropriere în primă instanță. Ele se pronunțau asupra situației juridice a proprietății, a suprafeței, a terenurilor expropriabile și a celor care nu se expropriau (art. 62, punctul 1 modificat), dar și asupra prețurilor de expropriere pentru fiecare categorie de teren care alcătuiă un domeniu intrat sub incidența reformei. În urma modificării din 1932, competențele comisiilor de ocol au fost transferate judecătoriilor.

Tăran român, ilustrație de epocă

CONTESTAȚIILE PREȚURILOR

Conform articolului 58 al Legii pentru reforma agrară din Transilvania, la nivelul unui județ puteau activa una sau mai multe *comisii județene pentru expropriere*, fiecare fiind formată din câte cinci membri. Sub competența comisiilor județene intrau toate domeniile funciare situate în județele respective. În cazul în care un domeniu al unui proprietar era localizat în două sau mai multe județe, comisia județeană care se pronunța era cea în circumscripția căreia se afla administrația domeniului (art. 64 al Regulamentului de aplicare a legii pentru reforma agrară din Transilvania). Dacă un proprietar deținea proprietăți în mai multe județe, fiecare comisie județeană efectua exproprierea în circumscripția sa, urmând să fie făcute lucrările de coordonare de Comitetul Agrar (art. 65 al Regulamentului). Comisiile județene discutau apelurile depuse de proprietari, Ministerul Agriculturii și Domeniilor sau beneficiari împotriva hotărârilor date de comisiile de ocol cu privire la procesul de expropriere sau prețuri.

*Prima pagină a registrului
dosarelor contestațiilor
din Transilvania sosite
pe masa Comitetului Agrar*

În cazul în care comisia județeană respingea apelurile, prețurile fixate de comisia de ocol se mențineau, iar dacă apelurile erau aprobate, comisia județeană fixa alte prețuri de expropriere. În urma modificării legislației agrare din 1932, atribuțiile comisiilor județene au trecut în sarcina tribunalelor județene.

Comitetul Agrar reprezenta organul consultativ al Ministerului Agriculturii și Domeniilor în ceea ce privește exproprierea și împroprietărirea (art. 56). Componenta și atribuțiile acestuia au fost stabilite inițial prin articolul 37 al Legii pentru reforma agrară din 17 iulie 1921 pentru Vechiul Regat. În Legea pentru reforma agrară din Transilvania este menționat acest aspect în articolul 57. Potrivit legii, Comitetul Agrar era format din 18 membri și un președinte, numiți prin decret regal pentru o perioadă de cinci ani, la propunerea ministrului Agriculturii. Comitetul era împărțit în trei secțiuni: Vechiul Regat, Bucovina și Transilvania.

Dintre atribuțiile Comitetului Agrar, prevăzute în articolul 60 al Regulamentului de aplicare a reformei agrare în Transilvania, una dintre cele mai importante era judecarea cererilor de revizuire realizate de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, de proprietari sau beneficiari împotriva hotărârilor de expropriere date de comisiile de ocol sau cele județene. În cazul în care cererea de revizuire a

expropriării era aprobată de Comitetul Agrar, comisiile județene erau obligate să reia discutarea situației proprietății și să se pronunțe pentru expropriere și, dacă era cazul, pentru rezervarea unor terenuri în favoarea proprietarului. Pe de altă parte, în cazul în care Comitetul Agrar respingea o cerere de revizuire, exproprierea decisă de comisia județeană rămânea definitivă.

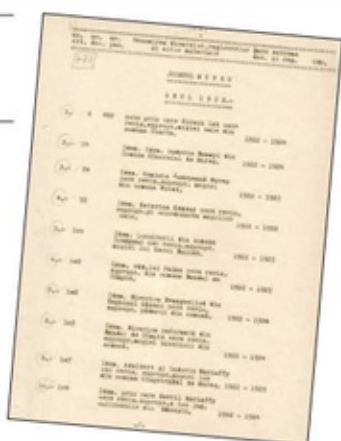
NOI DECLARAȚII OBLIGATORII

Comitetul Agrar, pe baza dosarelor de expropriere realizate pentru fiecare proprietar în parte – ce cuprindeau copiile după foi cadastrale ale proprietăților, declarațiile obligatorii depuse de proprietari pentru fiecare proprietate deținută, hotărârile de expropriere ale comisiilor de ocol și celor județene, apelurile declarate contra acestor hotărâri –, decidea dacă era sau nu cazul aplicării procesului de coordonare a proprietăților.

Coordonarea era a doua cea mai importantă atribuție a Comitetului Agrar. Acest proces s-a realizat în 1924 și a vizat proprietarii care au deținut mai multe proprietăți într-un județ sau în mai multe județe din Transilvania. Procesul a fost aplicat pe baza dosarelor de expropriere și a unor noi declarații ale proprietarilor, prin care trebuia să informeze Comitetul Agrar în legătură cu proprietățile deținute și domeniul sau domeniile în care doreau să își rezerve cota prevăzută de lege. Prin coordonare, statul se asigura că exproprierea a fost făcută conform legii, iar cota de pământ rezervată expropriaților nu depășea limitele prevăzute în articolul 8 al Legii agrare pentru Transilvania. În cazul în care acele limite erau depășite, Comitetul Agrar avea dreptul asigurat de lege de a micșora acea cotă rezervată, prin exproprierea suprafeței care depășea limita legală.

Printre alte atribuții ale Comitetului Agrar, amintim: aproba scoaterea de sub expropriere a terenului cultivabil neproductiv, cu condiția de a fi îmbunătățit de proprietar; oferea avizul în cazul în care cota rezervată pentru un proprietar depășea limita regională stabilită; aproba exproprierea pădurilor pentru înființarea sau completarea de pășuni comunale; propunea Curților de Apel armonizarea prețurilor de expropriere.

În urma modificării aduse în octombrie 1922, numărul membrilor Comitetului Agrar a fost redus

*Țărani din Șisești, județul Satu Mare,
care, neprimind suficient pământ, au înființat
un sat nou pe terenul conților Rardy,
pentru a primi și pământurile lor,
fotografie din 19 august 1924*

*Titlu definitiv
de proprietate interbelic*

la 12, dar procedura de alegere a rămas aceeași. Erau aleși dintre magistrații Curții de Casație sau ai Curților de Apel, juriști, specialiști în agronomie sau științe economice. În perioada în care se aflau în componența Comitetului, magistrații își puteau exercita în continuare serviciul în magistratură. Președintele Comitetului Agrar era ministrul Agriculturii.

Prețurile de expropriere stabilite de comisiile de ocol și cele județene puteau fi contestate la *Curtea de Apel*. Ea putea respinge apelurile făcute de părțile interesate și, în consecință, se mențineau prețurile fixate de comisii sau putea admite apelurile și fixa noi prețuri de expropriere.

STRATEGIILE LATIFUNDIARILOR

În cazul în care proprietarul, țărani îndreptățiți sau Ministerul Agriculturii nu erau mulțumiți de prețurile de expropriere stabilite de Curtea de Apel, aceștia puteau face recurs în casație. Recursul era judecat în secțiuni unite. Dacă *Înalta Curte de Casație și Justiție* admitea recursul și casa hotărârea, atunci Curtea de Apel trebuia să reevalueze situația și să dea o nouă decizie referitoare la prețuri. În cazul în care recursul era respins, se mențineau prețurile stabilite prin decizia Curții de Apel.

*Palatul Ministerului Agriculturii
și Domeniilor, carte poștală din epocă*

Reforma agrară din 1921 în Transilvania a reprezentat un proces complex, de lungă durată și care a angrenat atât instituțiile înființate special pentru aplicarea ei, cât și instituții juridice de la cel mai înalt nivel. A antrenat deopotrivă foruri internaționale: Conferința Ambasadorilor, ulterior Consiliul Societății Națiunilor (*Magazin istoric*, nr. 3/2002), cu scopul de a detensiona relațiile dintre România și Ungaria și a găsi o soluție pentru „problema optanților maghiari” (proprietarii funciari din Transilvania care aleseseră cetățenia ungară și contestau exproprierea).

Procese de expropriere și prețuire, așa cum au fost legiferate și aplicate și care au reprezentat prima etapă în aplicarea reformei agrare din Transilvania, au fost în atenția presei epocii, mai ales în cazul latifundiilor din familiile nobiliare. De cele mai multe ori, presa aducea în atenția cititorilor modul de aplicare a reformei și sublinia caracterul defectuos al acțiunilor comisiilor de expropriere.

Spre exemplu, cotidianul *Adevărul* a prezentat în numărul din 10 ianuarie 1923 modul în care se aplica reforma agrară pe marile proprietăți din Maramureș care aparțineau fraților Mihalyi, nobilului Vasile Jurca, văduvei lui Simion Pop și fraților Stern. Acestora li s-ar fi rezervat majoritatea terenurilor pe care le aveau în proprietate. Cotidianul acuza Guvernul liberal și funcționarii responsabili de aplicarea reformei: „Dacă organele administrative lucrează fără niciun fel de răspundere în acțiunile lor, evident de ce ar putea avea vreo răspundere cei însărcinați cu aplicarea reformei agrare, mai ales când de la centru primesc anumite ordine? Latifundiarilor din acest județ, astăzi membri ai organizației liberale – ieri foști averescani – își sustrag de la expropriere moșiile lor, ce se întind pe terenuri de mii de iugăre.”

Exproprierea și stabilirea prețurilor au fost realizate într-o perioadă mare de timp, aproximativ primii zece ani interbelici, iar plățile au fost realizate în anii 1930. Implicarea unui număr mare de instituții în procesul decizional al expropriării și stabilirii prețurilor, posibilitatea dată de lege părților interesate să conteste orice hotărâre emisă de comisii, expertizele realizate la ordinele Curților de Apel asupra unor domenii întinse, alături de alte strategii ale expropriaților pentru a eluda reforma au avut ca efect prelungirea perioadei de expropriere, implicit de parcelare și împroprietărire a țăranilor îndreptățiți. ■

BASIL ZAHAROFF VÂNZĂTOR DE MOARTE

THEO STĂNESCU-STANCIU

„Cine este, cu adevărat, Basil Zaharoff?!“ – a fost, cu siguranță, una dintre cele mai frecvente întrebări care a stat, în primele decenii ale secolului al XX-lea, pe buzele multora. În principal, când discuțiile se îndreptau spre achiziționarea de armament, dar și în subiectele legate de domeniul bancar, cel al presei sau al sferei mondene... Pentru unii – demon, „agent al morții“, manipulator corupt și corupător; pentru alții, precum prozatorul francez Paul Morand, „aventurierul perfect și regele necunoscut al Europei“.

Fascinația din jurul personajului a fost generată, în principal, de misterul cu care a reușit să-și înfășoare existența și reușitele din afaceri.

Unul dintre primii biografi, Robert Neumann (*Sir Basil Zaharoff: Regele armelor*, 1934) a subliniat aspectul pe care îl considera decisiv: „Te interesezi despre certificatul de naștere?!

● Născut într-un orașel din sud-vestul Anatoliei ● A copilărit în Istanbul ● În adolescență – ghid prin Galata, vânzător de clienți pentru... prostituate sau agent de schimb valutar ● Tânărul Zacharias – condamnat la Londra pentru comerț ilegal ● La Atena – recrutat de un important producător de arme ● Capabil să vândă orice și oricui: primele submarine comercializate se pare că nici nu au participat la vreo luptă ● Pentru a reuși – niciun tertip nu era omis: mită, sabotaj, fuziune, trădare ● Își părăsește prima soție ● Acuzat de bigamie ● Distrus de moartea celei de a treia soții

Afli că, din nefericire, registrele bisericii au fost distruse de un incendiu! Cauți un document despre trecutul lui în arhivele de război de la Viena, găsești,

până la urmă, dosarul, dar el este... gol.“

În ochii altui contemporan – Ralph Thompson –, timpul va fi cel care va scoate la iveală totul:

„Cândva, în viitor, nu va mai fi imposibil ca lumea să cunoască adevărul despre Sir Basil Zaharoff. Căci, astăzi [1932, anul apariției studiului *Who is Sir Basil Zaharoff?*, Cine este Basil Zaharoff?!, publicat în revista de istorie a relațiilor internaționale *Current History*] el apare mai degrabă ca o umbră, o figură întunecată, totodată erou și diavol, un bătrân formidabil de bogat și extrem de tăcut atunci când vine vorba de rolul pe care l-a jucat și îl joacă în politica și în finanțele mondiale.“

Dacă pentru istoricii acelei perioade a fost destul de dificil să îi descopere anul (varianta oferite de Zaharoff însuși: 1849, 1850, 1851!), locul nașterii sau originea reală a numelui de familie, astăzi nu mai există ambiguități. La 6 octombrie 1849, într-o mică localitate din sud-vestul Imperiului Otoman, Mugla, pe coasta anatoliană (și nu într-o suburbie a Istanbulului, Tatavla sau chiar cartierul Fanar, cum ar fi declarat tot Zaharoff), venea pe nume Zacharias Basileios Zarapoulos. Tatăl, Basileios, era un destul de mărunț importator și comerciant de uleiuri esențiale de trandafir. În ceea ce o privea pe mamă, Helena Antonides, nu se cunosc prea multe amănunte,

Thorsten Nordenfelt
a fuzionat...

doar că, cel mai probabil, ea ar fi fost oarbă.

Forma rusească a numelui de familie, Zaharoff, se datorează faptului că, aproape două decenii, familia le-a petrecut în Imperiul Rus, începând cu primăvara anului 1821, data așa-numitului în istorie Masacru din Constantinopol, orchestrat de autoritățile Imperiului Otoman împotriva comunității elene din oraș, ca reacție de răzbunare față de izbucnirea Războiului grec de independență (1821 – 1830). În 1934, Guiles Davenport, într-o biografie (*Zaharoff – High Priest of War*, Zaharoff – Marele preot al războiului), susținea o variantă mult hazardată, conform căreia Basil ar fi provenit din familia unui preot ortodox rus, dizgrațiat! De-a lungul timpului, plecând de la caracteristicile fizice – păr deschis la culoare și ochi albaștri –, au fost susținute și alte posibile obârșii: armeană, albaneză sau bulgară, la fel de puțin credibile, deoarece niciuna nu prezintă, în general, acele gene! Scriitorul francez Jacques

Bonzon a crezut că originea iudaică era una certă: Basil s-ar fi născut în familia unui comerciant evreu din Odesa, pe nume Sahar.

Cert este că, în jurul anului 1855, familia a revenit în Istanbul, într-un cartier sărac. Starea materială precară este dovedită și de faptul că, încă din copilărie, Zacharias, cel mai mare dintre copii, a fost nevoit să muncească. A fost, totodată, ghid prin zona comercială a Galatei, vânzător de clienți pentru prostituatelor care bănuiau mereu pe acolo, dar și agent de schimb valutar. Conform istoricului britanic Richard Peter Treadwell Davenport-Hines, adolescentul Zacharias a mai avut și o ocupație... aparte: a fost piroman-pompier, alăturat brigăzii oficiale a orașului, dând foc, ca, mai apoi, să se ofere să recupereze lucrurile prețioase ce aparțineau proprietarilor bogați.

Următorul episod interesant

Submarinul botezat cu numele sultanului Abdul Hamid

din viața tânărului Zacharias – arestarea la Londra – a cunoscut, la rândul său, mai multe versiuni. Conform istoricului Greg Beyer, cea mai des relatată îl prezenta pe Zaharoff lucrând în comerțul cu haine la mână a doua pentru un unchi, de la care, într-o zi, ar fi furat toți banii și ar fi dispărut. Extrem de furios, unchiul l-ar fi urmărit și l-ar fi descoperit la Londra, unde l-a și reclamat. A fost arestat. Tânărul nu s-a pierdut cu firea și, susținând că nu era un simplu angajat, ci chiar un partener de afaceri, ar fi reușit să scape. O altă versiune introduce numele unui cunoscut în epocă comerciant grec, un anume Manuel Hiphentides, de la care Zacharias ar fi sustras bunuri de valoare. A fost prins tot la Londra și eliberat doar cu condiția să îi plătească 100 de lire reclamantului. Iar asocierea dintre Zaharoff și Hiphentides, cunoscut și ca „bogătașul din Fanar”, a fost pusă la îndoială încă din perioada interbelică.

O versiune mai spectaculoasă – susținută cu predilecție în perioada interbelică, inițial de

... prin intermediul lui Zaharoff...

jurnalistul și scriitorul francez Xavier de Hauteclocque (1897 – 1935) – îl transforma în spion.

Ialta – poate cea mai apropiată de adevăr, deoarece oferă mai multe detalii și probabilități decât anterioarele, care mai mult stârnesc întrebări, decât răspunsuri – a fost oferită de istoricul Tristan Gaston-Breton (*Basil Zaharoff: L'incroyable histoire du plus grand marchand d'armes du monde*, Basil Zaharoff: Povestea incredibilă a celui mai mare vânzător de arme din lume, 2019). Compromis în mai multe

afaceri în care fusese implicat – furtisaguri, distribuirea de bani falși, chiar și, după unele surse, investigat pentru uciderea unui polițist –, a fost nevoit să fugă din Imperiul Otoman. Urmele îi indică prezența, pentru destul de puțină vreme, prima oară în Franța, apoi în Belgia, ca, până la urmă, să se instaleze la Londra. Dar cum traiul acolo nu era deloc ieftin, iar Zaharoff nu dorea în niciun fel să trudească, a găsit nișa perfectă. Sub acoperirea importului aparent legal de obiecte aflate pe lista colecționarilor bogați, a început să aducă din Imperiul Otoman și Grecia falsuri, pe care le comercializa la prețuri piperate. Șarmul și vorbele bine ticluite l-au ajutat să se căsătorească cu moștenitoarea unui mic afacerist din Bristol, din domeniul comerțului cu lemn, Emily (după alte surse, Emily-Anne) Burrows. Dar, când credea că reușise, instanța engleză l-a trimis în judecată pentru operațiuni comerciale ilegale. A fost eliberat pe cauțiune, dar i s-a interzis să părăsească Londra. A decis să o facă în mod clandestin. Și-a abandonat soția și, după o scurtă ședere în Cipru, s-a îndreptat spre Atena.

În capitala greacă a rămas patru ani, între 1873 și 1877. Pentru a se întreține a avut diverse slujbe, mai mult sau mai puțin legale, legate toate de comerț. Era încă tânăr și cu mare chef de viață: cel mai mult timp și-l petrecea prin cafenelele și restaurantele de lux ale Atenei, flirtând și conturându-și povestea unui aventurier de succes. Poliglot – vorbea fluent franceză, engleză, rusă, germană, italiană, greacă și turcă, totodată înțelegând cât de cât

... cu Hiram Maxim

(aici trăgând cu mitraliera care i-a purtat numele)

aproape toate limbile din spațiul balcanic, de pe timpul adolescenței petrecute pe străzile Galatei –, bun negociator, știind să se adapteze aproape la orice mediu și situație, dar și să-și aleagă pe sprânceană prietenii, cel care își va spune de atunci Basil Zaharoff a reușit să se facă remarcat. Cu unul dintre puținii amici legătura a fost mai aparte, și asta nu numai datorită trecutului oarecum comun. Acesta era Stefanos Skouloudis (1838 – 1928), născut la Istanbul și care venise la Atena încă din adolescență. Cu mai bine de zece ani mai mare, Skouloudis devenea, pe zi ce trecea, un personaj cu greutate. Nu numai că reușise să adune o avere impresionantă, dar fusese implicat și în crearea unei bănci sau în intermedierea discretă a relațiilor dintre Grecia și Imperiul Otoman. Criza provocată de Războiul ruso-otoman (1877 – 1878) a considerat-o oportunitatea perfectă pentru a câștiga și capital politic.

Acesta a fost momentul în care Skouloudis s-a dovedit o adevărată rampă de lansare și pentru cariera ulterioară a lui

Zaharoff. Tocmai atunci un cunoscut al lui Skouloudis, un căpitan suedez, se decisese să plece de la producătorul de arme de aceeași naționalitate Thorsten Nordenfelt (1842 – 1920). Cu recomandarea acestuia în buzunar, dar și dovedindu-se un abil negustor – indiferent de ce trebuia comercializat! –, Basil Zaharoff a intrat în lumea... morții.

Conform militarului și diplomatului de carieră american V. Lansing Collins, autor al unui interesant studiu (intitulat chiar *Submarinele sultanului*, 1974), la producția primelor tipuri de submarine realizate de Nordenfelt a contribuit în mod decisiv un inventator din Liverpool, George Garrett (1852 – 1902). A apărut, astfel, Nordenfelt I – un aparat care a cunoscut o puternică publicitate în presa vremii, cu toate că primele teste nu au fost prea... reușite: au fost vinovate fie vremea nefavorabilă, fie accidentarea unui membru al echipajului, fie deteriorarea unui element exterior, fie capacitatea redusă a navei de a se deplasa.

Dar, pentru Zaharoff, toate acestea nu puteau să îl oprească să comercializeze produsul. Primii cărora le-a făcut o ofertă au fost grecii. Collins notează că statul elen a achiziționat submarinul cu 9.000 lire sterline, iar vasul a ajuns în portul regal din Pireu în aprilie 1886. Primele teste, sub atenta supraveghere a lui Garrett însuși, au fost mai reușite. Cu toate că presa locală a exclamat încântată că „submarinul este excelent“, înregistrări ulterioare din arhive scriau negru pe alb că acesta nu a participat niciodată la operațiuni active și chiar a fost demontat 15 ani mai târziu!

La prima demonstrație din Grecia a participat și un atașat militar al Imperiului Otoman, Halil Bey. Cum între Grecia și imperiu au tot existat tensiuni, următorul pas al lui Zaharoff, după cum a notat și Collins, a fost simplu de făcut. A fost contactat sultanul Abdul Hamid (1876 – 1909). Acesta, foarte interesat, a și comandat două submarine de model nou, mai performante decât cele ale grecilor. Contractul, semnat la 23 ianuarie 1886, prevedea producerea celor două submersibile în doar zece săptămâni. După care, dezasamblate, urma să fie trimise cu o navă la Istanbul, pentru lua forma finală în șantierele navale de acolo. Din nefericire, nici primul produs livrat sultanului nu s-a dovedit la înălțimea reclamei: era greu de controlat sub apă. Chiar constructorul Garrett a fost nevoit să recunoască, la 2 iunie 1887, când sosise să supravegheze livrarea, că submarinul botezat chiar „Abdul Hamid“ nu îndeplinea specificațiile.

Conform investigației lui

Cu Maria del Pilar Antonia Angela

Unul dintre cele mai misterioase personaje ale Europei

Collins, ar fi existat opinii că doar un singur submarin ar fi ajuns în posesia otomanilor. Un alt expert francez, citat de Collins, susținea că „Abdul Hamid” nici nu ar fi fost folosit, el fiind, până la urmă, vândut, bucată cu bucată, pentru fier vechi. Alte documente navale au demonstrat contrariul: ambele ar fi ajuns până la finele lunii martie 1888 în Imperiul Otoman și au rămas în dotare timp de încă două decenii.

A fost un abil vânzător, dar și un jucător conștient de puterea concurenței. Când firma inventatorului Hiram Maxim (1840 – 1916) lansa cu mare răsunet o mitralieră foarte eficientă, Zaharoff a înțeles ce amenințare reală o reprezintă pentru Nordenfellt. O vreme, folosindu-se de tactici din cele mai dubioase – mită sau chiar sabotaj înaintea demonstrațiilor publice –, a reușit să își păstreze destul de ușor întâietatea. Când însă a înțeles că patronul său suedez nu va fi capabil să își păstreze poziția, a orchestrat, ca un adevărat maestru, la 17 iulie 1888, fuziunea cu Ma-

xim, având, totodată, grijă să transforme o parte din comisiunea convenită în acțiuni...

Nu au trecut nici zece ani și îl găsim din nou doritor să schimbe aliații. În 1897 avea să nască un adevărat gigant al vânzărilor de armament: „Vickers, Sons & Maxim”. Și, din nou, Zaharoff a știut să iasă în câștig: devenit membru al consiliului de administrație al companiei, a fost capabil să ofere o paletă diversificată și sofisticată de arme, capacități industriale uriașe, dar și facilități de creditare!

Basil Zaharoff s-a mai folosit și de flatarea doamnelor din preajma persoanelor vizate, căci, după cum apare în puținele sale mărturisiri, indiferent de tranzacție, „femeile sunt cele mai bune aliate”! Dar tot reprezentantele sexului frumos i-au adus și unele dintre cele mai complicate și dureroase episoade din viață. Prima soție, abandonată la Londra, a fost în scurtă vreme uitată. Cum altfel s-ar putea interpreta faptul că, în august 1885, Zaharoff se căsătorește cu o bogată moștenitoare

de origine tot britanică, Jeanne Frances Billings, care locuia în America. Însă Basil nu s-a gândit la faptul că cineva ar fi descoperit că nu... divorțase de Emily! Încercând să scape de scandal, și-a luat soția și au fugit în Olanda, dar la sosirea la Rotterdam un perspicace detectiv american, care i-a urmărit, a scos la iveală bigamia, ceea ce a pus capăt mariajului.

Decenii mai târziu, în septembrie 1924, septuagenarul Basil oficializa legătura cu Maria del Pilar Antonia Angela Patrocinio Fermina Simona de Muguero y Beruete, ducesă de Villafranca de los Caballeros, amanta sa, dar și una dintre cele mai bogate femei din Spania acelor vremuri. Se cunoscuseră cu mult timp în urmă, într-o călătorie la bordul Orient Expressului, și, încă de la început, Zaharoff s-a îndrăgostit nebunește de foarte tână și senzuala Maria. Pe atunci însă aceasta era căsătorită cu Francisco de Borbon y Borbon (1861 – 1923), duce de Marchena, un bărbat nu numai impulsiv, ci și care suferea de afecțiuni mentale. La aproximativ doar un an și jumătate, Maria a murit de tuberculoză, la 26 februarie 1926. Cei doi locuiseră la Monaco, loc pe care, pentru a o mulțumi pe iubirea sa de o viață, Basil și-ar fi propus chiar să îl... cumpere!

Decesul Mariei a fost lovitura fatală și pentru vânzătorul de moarte. Distrus, și-a lichidat aproape toate afacerile și s-a retras. La un deceniu distanță, la 27 noiembrie 1936, în locul mult iubit, Monaco, un atac de cord i-a pus cap vieții unuia dintre cele mai misterioase personaje ale Europei. ■

FEREAȘTRA. ELEMENT ARHITECTURAL ȘI SIMBOL

Dr. GEORGETA ROȘU

Fereaștra este un element arhitectural din structura casei apărut încă din Egiptul Antic. Dicționarele explicative definesc fereaștra ca o deschizătură de formă regulată în peretele casei, făcută pentru a permite intrarea luminii și a aerului. De-a lungul istoriei, fereaștra s-a încărcat de simboluri speciale. Simbolul, „limbajul tăcut al umanității”, a apărut încă de timpuriu în istoria omenirii din necesitatea de a comunica, de a transmite mesaje mai profunde decât cuvintele. Astfel, fiecare simbol capătă o încărcătură proprie exprimând în același timp încercările omului de a-și înțelege credința, lumea înconjurătoare, ierarhia socială. Fereaștra este elementul de construcție devenit unul dintre cele mai importante invenții care au contribuit la dezvoltarea omenirii.

Fereaștra, „ochiul casei” sau „ochetii”, mediază opozițiile înăuntru/afară, închis/deschis, siguranță/pericol, leagă intimitatea familiei și a casei de lumea de afară. Ea devine un instrument al comunicării, dar și al intrărilor și ieșirilor nereglementate, pentru că se credea că pe fereaștra puteau intra și ieși duhurile rele. De aceea au apărut practici prin care gospodinele puneau în fereaștra diferite plante sau obiecte cu rol protector și mai târziu perdele. Se mai puneau la ferestre și „cruci de fereaștra”, lucrări în fenerie făcute de meșteri

Fereaștra unei gospodării din Tilișca, Sibiu, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”

pricepuți (I. Evseev, *Dicționar de Simboluri și Arhetipuri Culturale*). Ca deschidere spre lumină și aer, fereaștra simbolizează receptivitatea.

Atunci când are formă circulară, evocă atracția ochiului și a conștiinței, când e de formă pătrată este vorba de receptivitate terestră, în opoziție cu cerul. Lumina care intră în casă din înaltul cerului este de fapt lumina divină, iar fereaștra o închipuie pe Fecioara Maria. Când fereaștra este împărțită în trei părți ea va simboliza Trinitatea (Dumnezeu Tatăl, Iisus Fiul și Sfântul Duh). Când este împărțită în patru îi evocă pe cei patru evangheliști (Matei, Marcu, Luca și Ioan). Ferestrele se orientau spre răsărit pentru că de acolo răsare soarele. În multe culturi se crede că numărul mare de ferestre orientate spre răsărit ar aduce binele asupra casei și familiei care o locuia.

La noi, în imaginarul popular, ferestrele sunt locuri, bariere între două lumi. Ele aduc lumina în casă și aerul curat, sunt intermediari între spațiul din interiorul casei și lumea din afară, dar și între mental – social și mediul care le înconjoară. Închisă sau deschisă, opacă sau transparentă, fereaștra e o invitație sau o opreliște, o perspectivă, o barieră sau o punte de legătură între două lumi, timp și spațiu (A.M. Nica, *Fereaștra*). Mentalul colectiv o păstrează ca simbol al deschiderii. În casa în care se născuse un prunc, ferestrele se țineau închise peste noapte pentru ca să nu pătrundă spiritele rele să

Fereastră deschisă la o șezătoare, Drăguș, Transilvania, 1929 (fotografie de Iosif Berman)

fure somnul acestuia, mai ales dacă nu fusese încă botezat. În satele din Suceava se credea că duhul plânsului intra noaptea pe fereastră și fura somnul copilului, lăsându-l să plângă fără încetare. În Muntenia, una dintre secvențele nunții tradiționale se petrecea în fața ferestrei. Mirele venea să ia mireasa și o privea prin fereastra deschisă, iar mireasa îl privea din casă printr-o salbă, podoabă din aur sau argint, pentru a avea prunci frumoși și sănătoși.

Nici în satele din zona Iașului nu se dormea cu ferestrele deschise de frica spiritelor rele, iar când ploua și trăsnea, nu stăteau în fața ferestrei pentru că puteau fi trăsniți. De aceea se practica un ritual al ghindei. Oamenii puneau un pumn de ghinde pe pervazul ferestrei, pentru că acestea erau protectoare de trăsnet. În satele din Muntenia, nu se dădea mâncare pe fereastră și nu se mânca din mâncarea lăsată pe pervazul acesteia. Puteau să se îmbolnăvească de turbare acele persoane. În satele din zona Vâlcii, era socotit un rău de moarte, dacă se tăia o fereastră într-un perete, după ce fusese casa construită.

Familiile cărora le mureau pruncii îl „vindeau” pe cel rămas în viață unei femei, care avea copii mari, sănătoși, de preferat băieți. Pruncul era dat de mamă, prin fereastră, femeii. Aceasta dădea bani

Cruce de fereastră, stânga sus, atelier fierar din Bran în expoziția permanentă a Muzeului Național al Țăranului Român, în Sala Munca – Focul.

pentru el și din acești bani mama trebuia să cumpere d-ale gurii, să pregătească diverse mâncăruri, pe care să le împartă (Bucovina, Muntenia). Persoana care cumpăra pruncul prin fereastră îi schimba adesea și numele în speranța că schimba destinul copilului și îndepărta duhurile rele, care ar fi vrut să atace pruncul.

În Maramureș, copilul bolnav era „cumpărat” de o vecină cu copii sănătoși, prin fereastră, îi schimba numele și rosteau cuvinte augurale: „Eu îți dau copilul ...X...înapoi, sănătos!” Mama arunca o oală cu apă din scaldă copilului într-o vale și răspundea, primind pruncul: „Așa cum apa cură la vale, așa să se ducă și să piară toate betesugurile de pe pruncul meu și el să rămâie curat, luminat, sănătos!” De obicei, acestor copii li se dădeau nume speciale, Ion, Ioana, Ursu, Lupu, Lupa, nume de animale cunoscute pentru forța și rezistența lor (M. Dăncuș, *Obiceiuri din viața omului. Nașterea și copilăria în Maramureș*). În satele din Transilvania și Moldova, în ziua Sfântului Toader, fetele își treceau, una altele, părul prin fereastră, rostind urări augurale: „să crească coada fetelor, cât coada iepurilor” (S.F. Marian, *Trilogia vieții*).

În satele din Țara Oltului, când bivolița unui gospodar făta un vițel, acesta era trecut de trei ori prin fereastră pentru ca strigoaicele să nu fure laptele mamei și să nu atace puilul (A. Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*). Tot în lucrarea lui A. Gorovei este menționat că în Banat, la moartea unei persoane, se deschidea fereastra pentru ca îngerul trimis de Dumnezeu să poată intra și să-l ia la cer. Așadar, imaginarul popular asociază fereastra cu un loc bun, cu rol apotropaic, atât pentru casă cât și pentru familia care o locuia. Dar, era socotit semn rău dacă visai o fereastră: puteai păți un necaz.

Cine visa fereastra din spatele casei putea fi „călcat” de hoți. În Suceava, era socotit că e în mare siguranță, și avea să primească mari onoruri cel care visa că hoții se suie pe fereastră (I. Băncescu, *Ghidul iubitorilor de folclor*).

Mai știm că atunci când ți se închide o ușă, îți deschide Dumnezeu o fereastră. Că lumea nu-i doar cât vedem prin fereastră. Că pot fi ferestre magice, secrete, ferestre ale temniței, ferestre ale oglinzii, ferestre ale sufletului și că acela care privește afară printr-o fereastră deschisă nu vede tot atâtea ca acela ce privește o fereastră închisă. Despre cineva risipitor se spune că aruncă banii pe fereastră.

Și, în cele din urmă, viața e o fereastră deschisă către lume. Depinde de tine ce vrei să vezi! ■

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon – ȘTEFAN CEL MARE ÎN EUROPA: ROMÂNII ȘI CREȘTINĂTATEA DUPĂ CĂDEREA BIZANȚULUI**

Editura Litera, București, 2024, 736 pp.

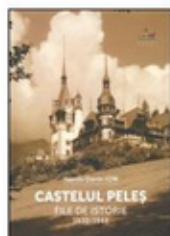
● **† Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române – BRÂNCUȘI: SCULPTOR CREȘTIN ORTODOX** (Ediția a II-a, revizuită de autor. Editor-coordonator: Ion-Dragoș Vlădescu)

Editura TRINITAS a Patriarhiei Române, București, 2013, 101 pp.

● **ROMÂNIA 1945 – 1989. ENCICLOPEDIA REGIMULUI COMUNIST: BIOGRAFIILE LIDERILOR P.C.R. VOL. I: A – L** (Coordonator și cuvânt înainte de Dan Cățanuș)

Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2025, 470 pp.

● **Narcis Dorin Ion – CASTELUL PELEȘ: FILE DE ISTORIE. 1930 – 1948**

Editura Magic Print, Onești, 2025, 945 pp.

● **Raluca Moței, Elena Gavrilă – LEACURI ȘI REMEDII DIN DROGHERII ȘI FARMACII: ARHEOLOGIA VIEȚII COTIDIENE DIN BUCUREȘTIUL SECOLULUI AL XIX-LEA/ CURES AND REMEDIES FROM DRUGSTORES AND PHARMACIES: THE ARCHAEOLOGY OF EVERYDAY LIFE IN 19TH CENTURY BUCHAREST**

Editura Muzeului Municipiului București, București, 2025, 151 pp.

● **Marian Dulă – CÂMPINA ȘI CÂMPINENII ÎN RĂZBOI (1941 – 1945)** (Prefață de Florian Bichir)

Editura Militară, București, 2024, 454 pp.

● **Radu Varia – ÎN NUMELE IUBIRII, AL MARII ARTE, AL VALORILOR SACRE, ETERNE NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE LA 150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI BRÂNCUȘI – ACADEMIA ROMÂNĂ, 19 FEBRUARIE 2026 – AVEM DATORIA ISTORICĂ DE-A NE UNI FORȚELE PENTRU SALVAREA ANSAMBLULUI MONUMENTAL DE LA TG-JIU GRAV COMPROMIS ÎN ULTIMELE DECENII** 85 pp.

● **Nicolae Macovei – AUTOMOBILISMUL ROMÂNESC ÎN PRIMII SĂI 50 DE ANI: COMERT, CURSE ȘI ASOCIAȚII (1900 – 1950)**

Editura Mega, Cluj-Napoca, 2025, 484 pp.

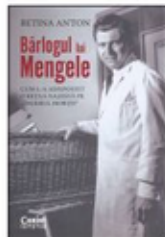

● **Tudor Vișan-Miu – PALAT, CURTENI, CEREMONII. TRADIȚII INSTITUȚIONALE ȘI MODELE EUROPENE LA CURȚILE REGILOR MIHAI I ȘI CAROL AL II-LEA, 1927 – 1947** (Cuvânt însoțitor de Constanța Iorga. Prefață de Cosmin Budeancă) *Editura Corint, București, 2026, 477 pp.*

● **Jeremy Bowen – ORIENTUL MIJLOCIU DE IERI ȘI DE AZI: O ISTORIE TRĂITĂ** (Traducere din limba engleză de Sorin Cristescu. Prefață de Ovidiu Raetchi)

Editura Corint, București, 2026, 540 pp.

● **Betina Anton – BĂRLOGUL LUI MENGELE: CUM L-A ADĂPOSTIT O REȚEA NAZISTĂ PE „ÎNGERUL MORȚII”** (Traducere din limba engleză de Anca Irina Ionescu. Prefață de Ion M. Ioniță)

Editura Corint, București, 2025, 364 pp.

● **CAIETE SILVANE** (Revistă de cultură. Sub egida Uniunii Scriitorilor din România) *Anul XXII, Nr. 3 (254), martie 2026, 52 pp.*

PISICILE ȘI SIGURANȚA RUTIERĂ

3 aprilie 1934. Una dintre cele mai cunoscute firme de avocatură specializată în obținerea de patente intelectuale din Halifax, Appleyards, obținea patentul cu numărul GB436290, prin care era recunoscut un inedit sistem de siguranță rutieră, așa-numitul ochi de pisică sau catadioptru, în fond, un disc din cauciuc, montat, în forma sa inițială, într-o garnitură din fontă, menit a răsfrânge razele luminoase și sporind, astfel, vizibilitatea în condiții meteo neprielnice.

Cu câțva timp în urmă, pe când se întorcea spre casă, în Boothtown, o suburbie a Halifaxului, un șofer grăbit a fost pe punctul să-și piardă viața. Era o noapte extrem de cețoasă, întunericul aproape îl tăia cu cuțitul, iar drumul, de costisă și puțin alunecos, se transformase într-un adevărat coșmar. Când părea că nu mai găsește calea dreaptă, Percy Shaw, cel care se afla la volan, a întrezărit două luminițe strălucitoare. Le-a urmat, orbește, și astfel a reușit să-și redreseze autovehiculul. A oprit, și-a tras răsuflarea și... a descoperit că fusese salvat de ochii unei pisici! Așa avea să povestească ani mai târziu una dintre strănepoate, Glenda Shaw, într-un interviu acordat postului de televiziune BBC. Dar a fost doar una dintre multele variante ale unei povești cu final, până la urmă, fericit...

O idee năstrușnică avea să încolțească în mintea scormonitoare a lui Shaw: dacă ar inventa un sistem de siguranță?! Nu era pentru prima oară când i se năzărea așa ceva. Încă din adolescență se dovedise un spirit născocitor, dar *ochii de pisică* aveau să reprezinte cea mai importantă și cunoscută invenție a sa.

Sistemul a ajuns în atenția autorităților din transport și a fost aprobat la scurt timp pentru utilizare. Pe o porțiune de drum renumită pentru numărul de accidente rutiere, în apropiere de Bradford, au fost montați primii catadioptri. În martie 1935, Percy Shaw a pus bazele, cu doar 500 de lire, a „Reflecting Roadstuds Limited“, o companie menită să le producă, astfel că *ochiul de pisică* a devenit marcă înregistrată și, încetul cu încetul, i-a adus nu numai o avere considerabilă, ci și, în 1965, acordarea titlului de Ofițer al „Ordinului Imperiului Britanic“.

Cercetările din domeniul istoriei tehnologiei au scos la iveală însă că primul care s-ar fi gândit la un asemenea sistem de siguranță rutieră nu ar fi fost britanicul Percy Shaw, ci un american de origine norvegiană: Knut Edwin Erickson. După ce a emigrat, împreună

Inventatorul...

... și invenția sa

cu familia, în America, în 1901, la maturitate a ajuns să se stabilească în Portland, Oregon. Acolo avea să depună în primele luni ale anului 1926 documentația pentru obținerea unui patent pentru un sistem reflectorizant de întrebuințare stradală. Și-a creat chiar și o companie care să îl producă, dar se pare că succesul nu ar fi fost atât de la îndemână, deoarece în 1941 se decidea să o vândă. Astăzi, numele lui Erickson nu prea mai spune multe în istoria invențiilor!

T.S.-S.

Prezentăm noi documente din arhivele ruse și sovietice, ce atestă situația Tezaurului identitar evacuat la Moscova, după ce bunurile respective au fost sechestrate de noile autorități bolșevice. (Magazin istoric, nr. 1 – 3/2026)

DESTINUL TEZAURULUI IDENTITAR AL ROMÂNIEI

ILIE SCHIPOR

Cum chestiunea verificării bunurilor românești a trenat mai bine de două luni, la 14 mai 1921, Biroul Politic al C.C. al RKP(b.) a analizat din nou – la punctul 14 al ordinii de zi – „propunerea tov. Cicerin privind deschiderea bunurilor patrimoniale românești” (Protocolul nr. 27; Destinul, doc. nr. 62).

Cicerin, în centrul imaginii

După deliberări, Biroul Politic a hotărât: „Se însărcinează Comisia – formată din reprezentanți responsabili ai Comisariatului Poporului pentru Finanțe, Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe, Comisariatului Poporului pentru Comerțul Exterior, Ceka [Comisia Extraordinară pentru lupta cu contrarevoluția – I.S.] și Inspekția Muncitorească-Țărănească – cu misiunea de a determina condițiile detaliate de stocare și măsurile de precauție pentru a se preveni pierderea valorilor incorect însușite de către Guvernul României.”

Gohran i-a transmis – la 21 mai 1921 – lui Grigori Alski,

adjunctul comisarului poporului pentru Finanțe, „dosarul cu 50 de file nr. 10/1917 privind predarea spre păstrare, la depozitele Casei de Stat Ruse pentru Depuneri, a bunurilor de tezaur românești enumerate” (Destinul, doc. nr. 63).

Documentul conține informații sintetice despre tezaurul identitar românesc, de la depunerea lui în Ssudnaia Kazna (Casa de Stat Rusă pentru Depuneri; iulie – august 1917) până la inspectarea preliminară (3 noiembrie 1920) a valorilor românești de S.E. Ciuțkaev, adjunctul comisarului poporului pentru Finanțe: „Conform dispozițiilor Guvernului Provizo-

riu, Casei de Stat Ruse pentru Depuneri din Moscova i-au fost predate – în cursul lunii august 1917, de reprezentanții României – 1.622 lăzi cu bunuri din Tezaurul Regatului României (documente, obiecte, depuneri/plasamente de valori bancare, părți din arhive, cărți, acte și altele asemenea), fără a se verifica însă conținutul lăzilor, care – în conformitate cu protocolul dintre ambasadorul Rusiei în România, Poklewski Koziell, și Guvernul României – au fost evaluate la șase milioane și cinci sute de milioane lei, sumă stabilită, la paritate, la 2.405.000.000 ruble [...] La data de 1/14 februarie 1918 existau

[în cele trei depozite ale Casei de Stat Ruse pentru Depuneri din Moscova – I.S.] 1.521 lăzi, în valoare de 2.403.804.900 ruble“, informație importantă privind existența faptică și valoarea contabilă a tezaurului identitar românesc înainte de preluarea acestuia de Gohran.

La scurt timp după primirea Informării din 21 mai 1921, Comisariatul Poporului pentru Finanțe a trimis directorului Gohran, la 12 iunie 1921, o adresă (*Destinul*, doc. nr. 64) conform căreia a doua zi trebuia să înceapă eliberarea „de urgență a depozitelor în care acum sunt păstrate valorile Guvernului României, urmând ca aceste bunuri ale României să fie mutate în depozitele Kremlinului, în spațiile radiate din evidența depozitelor fostei Case de Stat Ruse pentru Depuneri din Moscova“.

De această dată, s-a trecut la îndeplinirea riguroasă a dispozițiilor date, astfel încât Comisia Bașa „a procedat, în zilele de 13, 14, 16 și 18 iunie 1921, la scoaterea din Gohran și transportarea în depozitele Kremlinului a tuturor valorilor predate – de reprezentanții României – spre păstrare fostei Ssudnaia Kazna din Moscova și depozitate în 1.782 de lăzi“.

Întreaga operațiune desfășurată este consemnată în procesul verbal redactat în ultima decadă a lui iunie 1921, document (*Destinul*, doc. nr. 65), semnat de cei cinci membri ai Comisiei Bașa și însoțit de două anexe (*Destinul*, doc. nr. 66 și 67). Sunt documente utile pentru reconstituirea complicatului destin sovietic al componentei patrimoniale, cultural-artistice, bisericesti și arhivistice a

Poklewski Koziell

Tezaurului României evacuat la Moscova.

Conform procesului verbal invocat mai sus, Comisia condusă de N.A. Bașa „a procedat, în zilele de 13, 14, 16 și 18 iunie 1921, la scoaterea din Gohran [clădirea fostei Ssudnaia Kazna, din strada Nastasinski – I.S.] și transportarea în depozitele Kremlinului a tuturor valorilor predate – de către reprezentanții României – spre păstrare fostei Ssudnaia Kazna din Moscova și depozitate în 1.782 de lăzi, așa cum rezultă din confruntarea făcută cu inventarele anexate prezentului proces-verbal“.

Întrucât, după mutarea valorilor românești în Kremlin și încheierea activității Comisiei Bașa, nu au fost reglementate toate aspectele de ordin administrativ privind bunurile băncilor particulare și valorile identitare al României (din al doilea transport), Grigori Iakovlevici Sokolnikov, adjunctul comisarului poporului pentru Finanțe,

a înaintat Biroului Politic al C.C. al RKP(b) un Raport (*Destinul*, doc. nr. 72), prin care a propus ca „activitatea comisiei, constituită conform pct. 27 al Hotărârii Biroului Politic din 14 V '21“ să fie declarată încheiată, iar „depozitele cu bunuri de valoare și documentația aferentă să se predea, spre administrare, la Gohran“.

Biroul Politic al C.C. al RKP(b) a analizat acest raport al NKf în ședința sa din 13 martie 1922 (pct. 17 al Protocolului nr. 111) și a aprobat întocmai „propunerea tov. Sokolnikov privitoare la chestiunea valorilor României“ (*Destinul*, doc. nr. 73).

După preluarea în administrare a depozitelor cu bunuri de valoare românești, conducerea Gohran a dispus constituirea unei „Comisii pentru cercetarea și inventarierea valorilor și bunurilor [românești] aflate în depozitele nr. 1 și 2 ale Gohran din Kremlin“, care a redactat, la 5 august 1922, un Proces-verbal detaliat (*Destinul*, doc. nr. 77) privind existentul și starea: valorilor de tezaur; titlurilor de valoare; hârtiei pentru tipărirea bancnotelor; arhivelor diferitelor instituții și organizații; obiectelor bisericesti confecționate din metale obișnuite, neprețioase (cupru, bronz, cupronichel), icoane fără odăjdii de metal ale sfinților, îmbrăcăminte și altele asemenea; clișeele pentru tipărirea bancnotelor și timbrele; tablourilor diferite, cu și fără rame, găsite în 41 lăzi; obiectelor muzeistice, icoane vechi, rame din lemn și altele asemenea, păstrate în 15 lăzi; arhivelor recuperate de la reprezentantul NKID.

În total, Comisia Gherșater „a inventariat și a pus în ordine 1.967 lăzi”, care au fost grupate în zece categorii. A. Valori deosebite, depuse în 280 de lăzi care conțineau bunurile de valoare provenite de la băncile particulare, respectiv: aur și aur cu platină în obiecte și monede – 601 funturi, 81 zolotnici și 18 doli; platină separată – 17 funturi, 61 zolotnici și 42 doli; briliante, diamante și pietre prețioase – 6.222 9/32 carate; argint de puritate înaltă în obiecte și monede – 162 puduri, 27 funturi și 55 zolotnici; argint de calitate inferioară în masă brută și obiecte – 39 puduri, 5 funturi și 27 zolotnici; B. Titluri de valoare (rente, acțiuni și obligațiuni) păstrate în 567 lăzi (...); C. Hârtie pentru tipărirea bancnotelor depusă în

168 lăzi; D. Arhive ale diferitelor instituții și organizații, hărți și planuri (...) păstrate în 867 lăzi (...); E. patru cutii, dintre care trei cu vin și una cu materiale explozive (găsite în bagajele însoțitorilor transportului efectuat cu al doilea eșalon feroviar); F. Obiecte bisericești confecționate din metale obișnuite, neprețioase (cupru, bronz, cupronichel), icoane fără odăjdii de metal ale sfinților, îmbrăcăminte și altele asemenea depuse în opt cutii; G. Clișee pentru tipărirea bancnotelor și timbrelor în șapte lăzi; H. Tablouri diferite, cu și fără rame, în 41 lăzi; I. Obiecte muzeistice, icoane vechi, rame din lemn și altele asemenea, păstrate în 15 lăzi; J. Arhive, recuperate de la reprezentantul NKID (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe), tov. Nicolau – zece cutii.

Am redat, preluate din documentul rusesc (doc. nr. 77 din *Destinul*), numărul lăzilor în care erau depozitate fiecare dintre categoriile de bunuri românești inventariate, respectiv cantitățile de metale rare, pietre prețioase și perle naturale conținute în „valorile deosebite” cu scopul de a urmări destinul sovietic al acestora în următoarele decenii, până la restituirile din 1935 și 1956.

Transformând unitățile de măsură tradiționale rusești în cele uzuale europene, rezultă că – pe timpul inventarierii finalizate la 5 august 1922 – Comisia Gherșater a identificat, în depo-

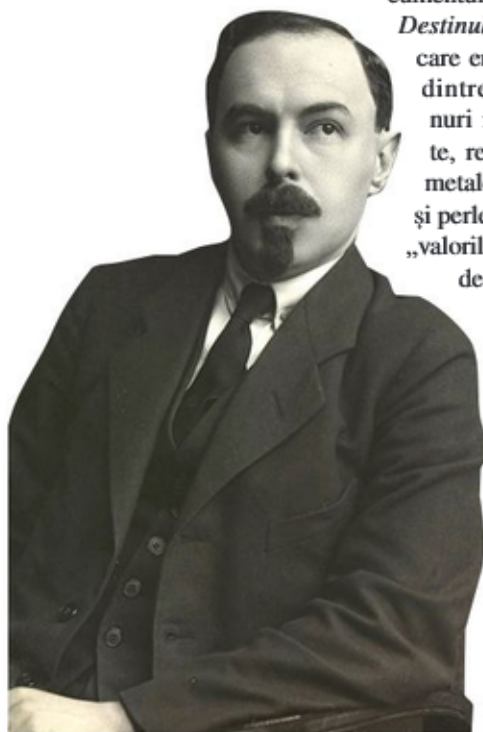
zitele din Kremlin, bunuri românești cu valoare deosebită în greutate de 3.559,352 kg (6,962 kg platină, 246,456 kg aur și aur cu platină, 2.664,932 kg argint de puritate înaltă, 641,002 kg argint de calitate inferioară) și pietre prețioase evaluate la 6.222 9/32 carate.

În monografia *Soarta «aurului românesc» în Rusia, 1916–2020. Eseuri istorice* (denumită în continuare *Soarta*), publicată la Editura Alecia din Sankt Petersburg în 2021, reputatul istoric rus Tatiana Pokivailova a inclus, la pagina 186, o sinteză centralizatoare cu rezultatele expertizării celor 359 de lăzi cu bunuri de valoare românești (toate provenite din cel de-al doilea transport al Tezaurului României la Moscova), inventariate de Comisia Șliapnikov până la 20 iulie 1924.

În acest tabel (vezi caseta) am introdus – din considerente pur metodologice – trei rubrici noi (două pentru totalurile de la metale rare și obiecte de muzeu, respectiv una pentru echivalentul în kilograme al greutateilor exprimate în sistemul tradițional rusesc) și am precizat numărul obiectelor de muzeu inventariate.

De asemenea, precizez că greutatea totală a obiectelor confecționate din platină, aur, argint și alte metale (4.103,542 kg, doar pentru bunurile bancare din al doilea transport), din tabel, diferă de cea calculată la pagina 166 din *Soarta* (4.110,8 kg), întrucât am utilizat valori de echivalare a unităților de măsură rusești mai riguroase decât cele folosite în monografia rusă (unde, spre exemplu, funtul este aproximat la 410 grame, față de

Grigori Iakovlevici Sokolnikov

Aleksandr Šliapnikov, primul din dreapta

409,51241 g în realitate). Cu toate acestea, din considerație pentru respectabila autoare, mai departe voi utiliza valoarea calculată în *Soarta* (4.110,8 kg).

Din documentele redactate de Comisia Šliapnikov rezultă că, la inventarierea din iulie 1923 – iulie 1924, s-a expertizat (pe lângă arhivele și titlurile bancare de valoare românești) și conținutul a 359 de lăzi în care se aflau 149.354 de obiecte distincte, dintre care 109.698 proveneau din lăzile cu valori ale băncilor particulare transportate cu al doilea eșalon la Moscova, iar 39.656 făceau parte din categoria obiectelor de muzeu.

În alte documente ruse referitoare la activitatea Comisiei Šliapnikov sunt consemnate cifre ușor diferite privind valorile artistice și artefactele muzeistice românești, care ar fi totalizat 39.758 obiecte (*Destinul*, doc. nr. 157).

Toate aceste aproape 150.000 de obiecte făceau parte din cel de-al doilea transport

(denumit generic în documentele sovietice/ruse ca bunurile de valoare românești), care a fost depozitat inițial la Ssudnaia Kazna (între iulie 1917 și iunie 1921), de unde a fost transferat ulterior în depozitul Gohran din Kremlin (*Destinul*, doc. 66).

Cum se poate constata cu ușurință, numărul celor 39.656 obiecte muzeistice inventariate în 1923 – 1924 este foarte apropiat de cifra valorilor identitare (numismatice, heraldice, cultural-artistice, bisericești, arheologice etc.) transferate României la restituirea parțială din august 1956 (care a însumat 39.320 obiecte, conform prevederilor Protocolului de predare-primire semnat la Moscova în 6 august 1956 și invocat în *Soarta*, p. 206).

Diferența de 336 obiecte dintre cele două momente de referință (39.656 – 39.320) o constituie valorile românești a căror stare fizică a fost compromisă (din motive de conservare inadecvată sau pe timpul evacuării, în 1941 – 1945, a unei

părți a tezaurului patrimonial românesc la Samara și a ultimei inventarii finalizate în 1950; *Soarta*, p. 183) în cele trei decenii trecute între ultima inventariere interbelică (din 1923 – 1924) și pregătirea pentru restituirea de la mijlocul anilor '50 ai secolului trecut.

La încheierea activității Comisiei Šliapnikov, în ședința Biroului Politic al C.C. al RKP(b) din 24 iulie 1924, s-a hotărât „transferarea obiectelor metalice de valoare [cele 109.698 care proveneau din lăzile băncilor particulare transportate cu al doilea eșalon – I.S.] către Fondul de Stat pentru Metale [Metalfond], iar celelalte valori [briante, valută, alte bunuri bancare etc.] deosebite către Fondul de Stat pentru valori din Comisariatul Poporului pentru Finanțe“.

Prin aceeași hotărâre, valorile identitare românești au fost transferate Comisariatului Poporului pentru Educație (în subordinea căruia se afla Direcția Centrală a Muzeelor, unde urma să ajungă cele 39.656 obiecte categorisite ca valori muzeistice) și Direcției Centrale a Arhivelor (*Ţentrarhiv*), ambele instituții fiind obligate la „luarea tuturor măsurilor pentru paza și protejarea de daune a acestora“ (doc. nr. 114 din *Destinul*).

Inventarierea valorilor cultural-patrimoniale românești din 1922 – 1924 trebuie pusă în ecuație cu o febrilă căutare de comori nedescoperite încă în Kremlin, care a fost declanșată de un raport primit, la 13 martie 1922, de Lev Troțki (comisar al poporului pentru Armată și Flotă), prin care acestuia i se semnala că în Palatul Armelor

Lev Troțki

au fost găsite 1.367 cutii nedeschise în care s-ar fi aflat valori încă neștiute de puterea bolșevică. Într-adevăr, la sfârșitul lunii martie – începutul lunii aprilie 1922, în aceste lăzi și cufere cu însemne țariste s-au găsit mii de obiecte (coroane, sceptre, bijuterii, suveniruri,

accesorii vestimentare etc.) din aur, argint, alte metale și pietre prețioase ce au aparținut familiei și Curții imperiale ruse.

Apoi, în august 1922, în clădirea Gohran (fosta Ssudnaia Kazna) din intrarea Nastasinski, nr. 2, a fost organizată – special pentru angajații misiuni-

nilor diplomatice și jurnaliști străini acreditați la Moscova – o expoziție cu fabuloasele comori ale familiei țariste. La scurt timp după ce au apărut primele ecouri despre inestimabilele bogății țariste intrate în stăpânirea puterii bolșevice a început vânzarea lor, prin bursele de diamante din Anvers, Amsterdam și City.

Devalizarea patrimoniului cultural și istoric al Rusiei a continuat, iar directorul Muzeului Kremlinului, D.D. Ivanov, nevrând să fie părtaș la această ireparabilă distrugere, și-a pus capăt zilelor, în ianuarie 1930, aruncându-se sub roțile unui tren. Într-o notă a sa, scrisă înainte de sinucidere, preciza: „Nu am furat, nu am vândut, nu am substituit și nu am ascuns obiectele de valoare ale Palatului [Armelor – I.S.]”.

(Va urma)

Denumirea		Obiecte [în cele 359 lăzi]	Greutatea:			
			În sistem rusesc			În kilograme
			funt	zlot.	dol	
1. Metale	Platină	372	17	15	62	7,029
	Aur	17.645	611	95	75	250,620
	Argint	35.511	8.098	71	53	3.316,533
	Altele	56.170	1.292	70	43	529,360
	TOTAL	109.698	10.018	251	233	4.103,542
2. Briliante		7.120 1/8 carate				
3. Obiecte de muzeu	No 1	39.656	[Nu este specificată]			
	No 2					
	No 3					
	No 4					
	No 5					
	No 6					
TOTAL						

CERAMICA ROMÂNEASCĂ MODERNĂ DIN COLECȚIA MUZEULUI „DR. NICOLAE MINOVICI“

Dr. SILVIA IORDACHE

(Șef secție Antropologie Urbană),

Dr. MĂDĂLINA MANOLACHE

(Muzeograf, secția Antropologie Urbană),

IONUȚ BANU

(Muzeograf, secția Antropologie Urbană)

Muzeul Municipiului București propune o nouă expoziție, intitulată „Ceramica românească modernă din colecția Muzeului «Dr. Nicolae Minovici»”, deschisă la Palatul Sutu, în perioada 23 ianuarie – 7 iunie. Prin intermediul ei, publicul poate să descopere nu doar frumusețea artei ceramice, ci și povestea atelierelor și a meșteșugarilor, a artiștilor care au contribuit la modernizarea tehnicilor și la afirmarea identității artistice românești.

Ceramica etnografică reflectă în mod direct istoria și identitatea comunităților, oferind mărturii prețioase despre viața cotidiană, gusturile estetice și obiceiurile de odinioară. Realizată atât în mediul rural, cât și în cel urban, aceasta a ocupat multă vreme un loc privilegiat în universul domestic românesc, fiind folosită deopotrivă la masa bogatului și a săracului.

Încărcate cu multiple semnificații, artefactele lucrate în lut au îmbogățit periodic diverse colecții private. Formele diversi-

ficate, decorul și particularitățile obiectelor ceramice i-au determinat pe colecționari să le achiziționeze și să le expună alături de celelalte piese din colecție.

Unul dintre colecționarii care au ales să aducă în atenția publicului o diversitate de forme, motive ornamentale și simboluri ale obiectelor ceramice a fost și doctorul Nicolae Minovici (1868 – 1941). Colecția medicului legist reunește un număr impresionant de aproximativ 1.800 de obiecte ceramice de diferite mărimi. Ele provin din ateliere rurale reprezentative pentru re-

Taler realizat de Camil Ressu...

... și vas decorativ de Nora Steriadi, piese realizate pentru atelierul „Troita”, colecția Muzeului „Dr. Nicolae Minovici”

giunile Muntenia, Oltenia, Banat și Transilvania, dar și din centre urbane consacrate din prima jumătate a secolului XX, precum Domeniile Coroanei României, atelierele „Troita” și „Gheorghe Niculescu Mogoș” și fabrica „Frații Tompa” din Turda. Deși colecția doctorului Nicolae Minovici nu a fost alcătuită după criterii etnografice, ci urmărind

*Reclamă pentru
Fabrica „Frații Tompa”
din ziarul Patria, 1936*

în primul rând valoarea estetică a obiectelor, se remarcă faptul că majoritatea pieselor provin din ateliere urbane de ceramică. Acestea reflectă gustul colecționarului pentru armonia formelor, calitatea execuției și frumusețea decorului.

Mai multe ateliere reprezentative pentru colecția de ceramică a Muzeului „Dr. Nicolae Minovici” sunt cele de pe Domeniile Coroanei. Unul dintre meșteșugurile promovate de acestea a fost și olăritul, practicat îndeosebi în comuna Cocioc, alcătuită din satele: Cocioc, Periș, Bălteni, Piscu, Văleni-Buriasu și Hereasca. Cele mai multe dintre obiectele de ceramică lucrate în atelierele administrate de Domeniile Coroanei erau realizate după modele autentice de farfurii, căni, cacece lucrate în centre cunoscute din Țările Române și Transilvania (Brașov, Drăușeni, Făgăraș, Bistrița, Turda). Obiectele realizate în aceste ateliere se pot deosebi cu ușurință urmărind câteva aspecte: forme, proporții, compoziții ornamentale,

cromatică și, nu în ultimul rând, calitatea materialelor folosite. Una dintre cerințele de bază ale atelierelor din cadrul Domeniilor Coroanei era obținerea unei calități superioare a obiectelor produse de olari, calitate a tehnicii de lucru egală cu cea a valorii estetice.

Curând după Primul Război Mondial, la marginea de nord a Bucureștiului au fost puse bazele atelierului urban de ceramică „Troița”. Inițiativa aparținea antreprenorului Armand Naumescu și inginerului chimist Ludovic Rüffer, fiind prima încercare de a realiza olărie artistică la noi în țară. În acest demers, cei doi au invitat artiști plastici și decoratori să realizeze ceea ce astăzi numim design de obiect, modernizând coordonatele tradiției ceramice locale.

Artiștii Nicolae Vermont, Camil Ressu, Nicolae Tonitza, Ștefan Dumitrescu, Ion Theodorescu-Sion, Ionescu Doru, Remus Troteanu, Ion Marinescu Vâlsan și Nora Steriadi au pășit în ramura mai puțin vizitată a artelor decorative – considerate până de curând studiat în biografia lor artistică. Fenomenul este însă simptomatic pentru epoca traversată, dat fiind

interesul pentru crearea unui stil național românesc reprezentativ, reflectat atât în arhitectură, cât și în arte plastice, decorative și aplicate. Primele produse, ulcioare, farfurii, sfeșnice, servicii de ceai și numeroase alte vase au fost expuse la 24 aprilie 1921, la Sala Mozart din București, și în toamna aceluiași an, în cadrul expoziției Târgului de mostre ale industriei românești organizat în Parcul „Carol I”. Piese au figurat și la Expoziția de artă decorativă de la Monza din 1923, au fost premiate cu medalii de aur în cadrul Expoziției Internaționale de la Barcelona din 1929 – 1930 și Triennalei de la Milano din 1940.

În patrimoniul Muzeului „Dr. Nicolae Minovici” se păstrează o selecție importantă din producția acestui atelier, achiziționată încă din 1921. Printre operele notabile se numără ulcioarele Norei Steriadi, inspirate de volumetria săsească, cu pântec bogat și gură bilobată, ornate cu viță de vie sau cerb, precum și farfuriile decorate cu motive aviforme (barza, cloșca cu pui) realizate de Camil Ressu.

De altfel, trebuie notat faptul că Ludovic Rüffer provenea dintr-o familie de meșteri sobari. Tatăl său, supusul german Ernest Rüffer, a fost cel care a dat numele fabricii „Rüffer” de sobe de teracotă și ceramică, aflată în strada Popa Savu 42 încă de la începutul secolului XX, unde a funcționat și atelierul „Troița”. După moartea părintelui, urmașii Ludovic, Ernest, Carol și Olga au

*„Expoziția Internațională de Obiecte Artizanale”
de la Berlin din 1938, carte poștală*

Ceramică din cadrul expoziției

continuat afacerea de familie, devenind mici industriași, până la jumătatea secolului – din motive lesne de înțeles. Pe lângă sobe și ceramică, stabilimentul producea piese de mobilier și fier forjat în stil național.

Mergând în continuare spre nord, către fosta comună Băneasa din Ilfov, ajungem la atelierul unui alt artist plastic și decorator, Gheorghe Niculescu, care și-a spus începând cu anii '30 și Mogoș. La rândul său, olarul s-a inspirat din formele și ornamentica artei ceramice populare, reproducându-le întocmai sau inovând complet în materie de motive și cromatică. Cele mai deosebite dintre realizările sale sunt vasele ornate cu săteni în port tradițional dansând. De altfel, motivul horei, o trimitere către dezideratul unirii teritoriale, a făcut carieră și în cadrul atelierului „Troita” și Fabricii „Frații Tompa” din Turda, dar și în epoca comunismului, fiind potrivit noilor programe estetice ideologice. Întâlnim elementul decorativ cu precădere la nivelul vazelor, ghivecelor și al unei lustre în cadrul Muzeului „Dr.

Nicolae Minovici”, ornamentul fiind așadar bine integrat forme circulare pe care o acoperă.

Participant și premiant în cadrul diferitelor saloane și expoziții de artă decorativă organizate între 1930 și 1950, așadar în două regimuri politice diferite, precum și la unele manifestări de renume din străinătate (Trienala de la Milano din 1957), activitatea lui Gheorghe Niculescu Mogoș necesită o urgentă recuperare, care va contribui totodată la (re) scrierea istoriei artelor decorative moderne în România.

Fabrica de ceramică „Frații Tompa” din Turda reprezintă un punct de cotitură în istoria industriei ceramice românești interbelice. Înființată în anul 1921 de Tompa Antal și Farkas István, fabrica a purtat inițial numele de „Fabrica de vase Tompa & Farkas”. Mai târziu, în jurul anului 1926, în sursele arhivistice din cadrul Arhivelor Naționale Cluj apare cu numele „Fabrica de Vase Tompa, Farkas et Co”. Ea a atras încă de la început un număr important de angajați, fie olari, fie pictori. Tehnologia utilizată era una inovatoare – motoare electrice, cuptoare cu gaz –, utilaje care au permis realizarea unui volum generos de pro-

duse, lucrate într-un timp scurt. În anul 1924 fabrica număra 140 de angajați, iar producția zilnică inițială era de 500 de piese pe zi.

Tompa Antal, fondatorul fabricii de ceramică, s-a născut în anul 1878 la Orosháza, Ungaria, iar în jurul anului 1911 a ajuns în zona Mureșului, la Küküllődombó (Dâmbău). Din 1921 s-a stabilit cu întreaga familie la Turda până la 28 septembrie 1932, când a trecut în neînțelegere prematur, la vârsta de 54 de ani. În 1929, familia Tompa a devenit independentă, și Antal și fiii săi – Sándor, Lajos, Ferenc, Mihály, Péter – au pus bazele unei noi fabrici: „Tompa Testvérek” (Frații Tompa). După decesul lui Antal, cei trei frați mai mari (Sándor, Lajos și Mihály) au preluat conducerea fabricii, care a dobândit un renume internațional, ajungând cunoscută în întreg spațiul european, în Canada și la New York.

Fabrica s-a dezvoltat treptat într-o întreprindere industrială apreciată la nivel mondial, care a combinat tehnica tradițională românească cu ambiția modernizării, astfel înregistrând un mare progres. A experimentat cu materiale noi, precum porțelanul și faianța, a

*Opere ale
Norei Steriadi,
expuse
la Muzeul
„Dr. Nicolae
Minovici”
în anii 1930;
în dreapta,
soba marca Ruffer
din Odaia
de Musafiri
a vilei muzeului*

Nicolae Minovici
(colecția Bibliotecii
Academiei Române)

introdus noi tehnici de decorare, dar a continuat și cu modele specifice locale. Au fost înființate depozite în orașe mari precum București sau Cluj, iar pentru calitatea și valoarea de reprezentare a acestor piese a devenit furnizor al Casei Regale române, distincție primită în anul 1930. Fabrica a fost prezentă la expoziții naționale și internaționale, unde România își promova identitatea culturală prin arte decorative, dintre care amintim: Târgul de mostre din Sibiu din 1934, „Expoziția Internațională de Artă și Tehnologie în Viața Modernă” de

la Paris din 1937 și „Expoziția Internațională de Obiecte Artizanale” de la Berlin din anul următor. De-a lungul timpului, fabrica a fost distinsă cu 23 de medalii de aur, dintre care amintim: Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler, „Crucea industrială”, „Meritul comercial și industrial” și altele.

În colecția doctorului Minovici există o varietate de piese de diferite dimensiuni, cu un decor variat, predominând modelul albastru pe fond deschis. Un detaliu specific acestor piese este monograma „TTTT” – „Tordai Tompa Testvérek” (Frații Tompa Turda). O a doua marcă specifică este redată „Frații Tompa Turda”, text dispus într-un chenar imprimat în lut. A treia marcă este constituită dintr-o etichetă circulară, având în centru o siluetă feminină ținând cu ambele mâini un vas de dimensiuni mari, iar pe marginile etichetei scrie: „Fabrica de ceramică a Fraților Tompa Turda. Depozit: Strada Buzzești 22 București II”. Conform *Monitorului Oficial*, partea a doua, din anul 1932, se acorda cu titlul definitiv, conform art. 3 din lege, fabricii de ceramică „Frații Tompa” din comuna Turda „înlesnirile și foloasele legii pentru încurajarea

... farfurie (Domeniile Coroanei),...

... farfurie de Camil Ressu
(Troia),...

... ulcior (Domeniile Coroanei)...

... și farfurie cu buza ondulată
(atelier din nordul Transilvaniei),
piese din colecția
Muzeului „Dr. Nicolae Minovici”

Sculpătoare (Troia),...

industriei naționale“, precum: scutirea de taxe vamale pentru mașini, părți de mașini și accesoriiile lor, reducere de transport pe C.F.R. și alte facilități.

În prima parte a anilor '40, Mihály Tompa s-a desprins de activitatea comercială a fraților săi și a întemeiat în mod independent un atelier de olărit, cu numele „Frații Tompa & Tompa Mihail“. Potrivit *Monitorului Oficial*, nr. 280 din 2 decembrie 1944, a fost numit un nou administrator, Babeș Titi. Posibil ca această schimbare să fie din cauza faptului că, începând cu data de 7 octombrie 1944, a fost arestat, urmând și ceilalți doi frați, Sándor și Lajos. Au fost trimiși în lagăre de muncă în U.R.S.S. După război, începând cu aprilie 1946, în presă era anunțat că „Fabrica de ceramică Avram Iancu (fostă Frații Tompa)“, cu sediul în strada Ștefan cel Mare, nr. 54, Turda, își relua

activitatea, lucrând articole din lut, ceramică și faianță.

Fabrica „Frații Tompa“ din Turda constituie un exemplu remarcabil de integrare a artei tradiționale românești în logica producției industriale a epocii, reușind să conserve identitatea culturală locală și, în același timp, să atingă standarde estetice de relevanță internațională. În plan național, această întreprindere nu a reprezentat doar un centru de producție, ci și un reper al modernizării compatibile cu valorile tradiționale. Diversitatea repertoriului ceramic, recunoașterea obținută la nivel regal și orientarea spre export atestă echilibrul dintre dimensiunea artistică, meșteșugărească și cea industrială. Patrimoniul generat continuă să suscite interesul contemporan, atât prin circulația obiectelor pe piața de colecționari, cât și prin integrarea lor în discursul muzeografic actual.

Așadar, cercetarea unei colecții de artă populară poate fi considerată întotdeauna o călătorie printre forme, culori, motive și povești nespuse ale obiectelor. Colecția de ceramică din patrimoniul Muzeului „Dr. Nicolae Minovici“ transcende dimensiunea strict utilitară și se constituie într-un limbaj estetic și simbolic. Semnificativă rămâne marca, drept semn de identitate, de apartenență – care se regăsește pe fundul fiecărui obiect, imprimată în lutul crud, imediat după modelare și o zvântare scurtă, specifică fiecărui atelier urban.

Expoziția „Ceramica românească modernă din colecția Muzeului «Dr. Nicolae Minovici»“, deschisă la Palatul Suțu, în colaborare cu Muzeul-Atelier „Școala de la Piscu“, poate fi vizitată de miercuri până duminică, orele 10:00 – 18:00 (17:30 ultima intrare), până pe 7 iunie 2026. ■

O MOARTE CIUDATĂ

(Urmare din p. 53)

Cei doi, cu o vastă experiență polițienească în spate, și-au bazat spusele tocmai pe faptul că a fost înhumat în mormânt neinscripționat și Madeleine nu ar fi fost prezentă!

Misterul a rămas la fel de neînțeles și după 100 de ani.

Singurul fapt sigur rămâne ascensiunea spectaculoasă a magnatului născut în martie 1877 la Bruxelles, într-o familie iudeo-germană de bancheri convertiți la catolicism. Conform estimărilor, la apogeul atins în

deceniul trei al secolului trecut, averea lui Loewenstein valora în jur de 12 milioane de lire sterline în moneda vremii (echivalentul a aproximativ 915 milioane de lire sterline azi), intrând pe poziția a treia pe lista celor mai bogați din lume. Sursa: investiții în energie electrică, afaceri cu mătase artificială, ambele domenii aflate la începuturi! În 1926, a înființat International Holdings and Investments, care a strâns sume uriașe de capital de la investitori bogați, investitori care, doi ani mai târziu, și-au simțit periclitată averea și poate au acționat în consecință!

Prietenul regilor (în special al lui Albert I al Belgiei, 1909 – 1934), omul petrecerilor fastuoase, deținătorul a zeci de proprietăți, obiecte de colecție sau cai de curse pursânge (care au câștigat în 1926 și 1928 Grande Steeple-Chase de Paris), pasionatul de sporturi (în epocă se spunea că avea instructori pe statul de plată pentru box, biliard, tenis, golf sau scrimă, numai pentru a se asigura că antrenamentul său este cel mai bun) și-a pierdut viața în timpul unui zbor spre casă, într-o vară a anului 1928. ■

TREI FEMEI, VICTIME ALE PREJUDECĂȚILOR

ASHER SHAFRIR

Worms, oraș din sud-estul Germaniei (numit în ebraică Warmaisa), este unul dintre cele trei care au format în Evul Mediu comunitatea ȘUM. Numele acesteia vine de la inițialele în limba ebraică ale celor trei orașe: Șpira (Speyer), Warmaisa (Worms) și Magenza (Mainz). Ele au constituit o uniune care a avut un impact major asupra culturii, legislației și religiei iudaice, mai ales asupra așa-numitei „diaspore așkenaze”. Primele indicii ale unei prezențe evreiești datează din jurul anului 1000, iar prima sinagogă a fost întemeiată în 1034. Din păcate, această prosperitate a fost brusc întreruptă de participanții la prima cruciadă (1096 – 1099). Pe drum spre Țara Sfântă, ei au distrus orice prezență evreiască.

Evreii din Worms, trăitori în Sfântul Imperiu Roman, aveau o oarecare libertate religioasă și posibilitatea de a dezvolta propriile afaceri. Puterea financiară considerabilă pe care o aveau se datora comerțului. Această situație a creat o realitate dublă: pe de o parte, protecția împăratului, care avea nevoie de banii lor, a constituit un scut de apărare pentru evrei. Pe de altă parte, cămătăria pe care o practicau, interzisă creștinilor atunci, a generat stereotipuri negative despre evrei.

DULCEA DIN WORMS

Tatăl Dulceei era un cantor renumit, iar soțul ei, Rabbi Eleazar ben Iuda din Worms (1165 – 1230), era un rabin celebru, cunoscut sub numele

Miniatura îl înfățișează pe călugărul francez Petru Eremitul, unul dintre primii care a răspuns chemării la cruciadă, conducând „cruciada celor mulți”; ajunși în Germania, au săvârșit masacrele din Valea Rinului contra populației evreiești

de Rokeah (farmacistul), autor al scrierii *Sefer HaRokeah*.

Dulcea și soțul ei erau membri importanți ai unui mic cerc evreiesc devotat practicilor religioase, numit „Hasidei Așkenaz”. Rabbi Eleazar ne-a lăsat două texte, unul în proză, iar celălalt în versuri, despre viața și moartea soției sale Dulcea și a fiicelor sale, Bellette și Hana, survenită în noiembrie 1196. Potrivit acestor texte, doi oameni înarmați au intrat în casa unde locuiau R. Eleazar, soția sa, cele două fiice, cel puțin unul dintre fii, câțiva studenți și un tânăr dascăl. Cei doi nu făceau parte dintre cruciați și urmăreau jaful.

Dulcea întreținea toată familia din activitatea ei de cămătărie. Ea avea în casă multe obiecte de valoare. Acestea au fost, probabil, ținta atacului celor doi tâlhari. Unul dintre ei a fost prins foarte repede, datorită acțiunii ferme a autorităților locale, și executat.

Elegia lui Rabbi Eleazar dedicată iubitei lui soții este o sursă istorică foarte importantă, fiind un document de literatură religioasă care prezintă moștenirea spirituală a Dulceei. Ea conține două

părți: una în proză, a doua o lamentație poetică, ce descrie uciderea soției și a fiicelor. Această porțiune este scrisă în formă de acrostih, fiind bazată pe faimoasa poezie din Vechiul Testament, Proverbele, cap. 31, cunoscută în limba română ca „Femeia virtuoasă”.

Însă Rabbi Eleazar o elogiază nu doar ca o femeie prosperă, pricepută la afaceri, ci și ca o șefă a marii gospodării a lor, în care ea reușește să-și întrețină soțul, astfel ca el să învețe împreună cu elevii săi. În afara lor, ea își întreține copiii – despre trei știm noi, dar probabil erau mai mulți – și pe restul casei. Ea a ajutat mai multe sinagogi cu necesitățile rituale, mai ales suluri de Tora, care erau și sunt și astăzi extrem de scumpe.

Dulcea (sau Dolce, Dulcia, Dulzia, Dulcie) din Worms a rămas în amintire nu numai din cauza morții tragice, ci mai ales pentru calitățile ei deosebite, într-o perioadă în care foarte rar se putea auzi o voce de femeie. Opera poetică și în proză a soțului ei este considerată una dintre cele mai importante surse de informație despre activitățile femeilor evreice în perioada medievală. Povestea ei ne oferă posibilitatea să cunoaștem viața economică, religioasă și de familie a unei femei evreice din elita Germaniei. Moartea ei tragică a fost o sursă valoroasă pentru ritualuri liturgice evreiești folosite de sărbători. A devenit sursă pentru studii academice și proiecte artistice. Unul dintre cele mai faimoase este creația video „Such a one (Dolce)” a realizatoarei Janet Grau. Moștenirea lăsată de ea o transformă într-un simbol de putere și de vitalitate spirituală a iudaismului medieval.

LICORICIA DIN WINCHESTER

Existența unei comunități evreiești în Anglia medievală a fost caracterizată de relațiile precare cu coroana. Venirea evreilor în regat în urma cuceririi țării de William Cuceritorul, după 1066, a constituit o strategie financiară a cuceritorilor pentru a avea acces la banii necesari pentru consolidarea puterii. Interdicția pentru creștini de a practica cămătăria a creat un gol de resurse financiare pe care l-au umplut evreii. Ei au înființat o

*O reprezentare târzie a lui
Rabbi Eleazar ben Juda
din Worms*

rețea amplă pentru împrumuturi cu dobândă. Aceasta a devenit sursa primă de venituri a evreilor. Evreii nu erau considerați cetățeni cu drepturi, ci „iobagii regelui”, fiind sub protecția acestuia.

William avea nevoie de bani ca să-și plătească soldații și să construiască castele și catedrale. În 200 de ani evreii au ajuns la 5.000 persoane, într-o populație de aproximativ cinci milioane, cât număra Anglia. Majoritatea au venit din Spania, Italia și Germania. Între ei erau și mulți medici, comercianți, scriitori.

Regele Henry al III-lea, în 1244, a luat o treime din averile evreilor, iar în 1254 a adăugat taxe

suplimentare. Până în anul 1272, când a ajuns la putere Edward I, evreii sărăciseră și nu-i mai aduceau niciun folos. În 1290 el a poruncit evreilor să se convertească la creștinism sau să părăsească țara. A fost prima expulzare a evreilor dintr-o țară europeană. Anglia a reacceptat prezența evreilor în 1656, în vremea lui Oliver Cromwell.

Licoricia a trăit în perioada turbulentă a secolului al XIII-lea. Este considerată cea mai importantă femeie evreică din Anglia medievală. Fiica lui Isaac s-a născut undeva la începutul secolului, în orașul Winchester. A fost căsătorită de două

*Mormântul lui Edward Confesorul
din Westminster Abbey*

ori. După moartea primului soț, Avraam, ea a rămas la Winchester împreună cu cei trei fii și cu fiica, Bela. Primul document în care este menționată Licoricia datează de la începutul anilor 1230, în legătură cu un împrumut acordat de ea și alți câțiva evrei unui dregător. Către sfârșitul decadei, devenise unul dintre cei mai bogați cămătari din Winchester.

Licoricia s-a căsătorit pentru a doua oară în 1242 cu David din Oxford, unul dintre cei mai bogați evrei din Anglia. Ca să se căsătorească cu ea, David a trebuit să divorțeze de soție. După căsătorie, Licoricia s-a stabilit la Oxford, unde a născut singurul lor fiu, Asser. Ea îl ajuta pe David în afaceri.

După doar doi ani, în februarie 1244, David a murit. Imediat, lista completă a sumelor datorate lui David a fost confiscată de Comunitatea evreilor din Londra pentru ca nu cumva să ajungă la Licoricia. Ca să se asigure că ea nu va pune mâna pe acele documente, a fost încarcerată în Turnul Londrei. Din banii care i se cuveneau lui David din împrumuturi, cea mai mare parte au fost luați de Abația Westminster pentru construirea unei capele noi în biserica ridicată de regele Edward Confesorul (1003 – 1066), primul rege înhumat în abație.

Eliberată în septembrie 1244, Licoricia s-a întors

În vremea regelui Edward I evreii au fost izgoniți din regat

Statuia ridicată în amintirea Licoriciei și a fiului ei

la familia ei, în Winchester, și a reluat activitatea financiară a răposatului ei soț. Ea frecventa Curtea regelui Henry al III-lea de câte ori el venea la Winchester. A reușit astfel să obțină din partea regelui jumătate din banii datorăți lui David. Relațiile ei speciale cu casa regală au făcut ca mulți evrei să apeleze la ea cu diferite probleme. Pe de altă parte, a împrumutat bani multor membri din familia regală. Avea să fie acuzată în mai multe rânduri de încălcări ale legii, iar o dată a fost chiar încarcerată până s-a dovedit nevinovăția ei.

În anul 1277, fiica ei Bela a găsit în casă trupurile neînsuflite ale Licoriciei și ale Aliciei de Bicton,

menajera ei creștină. Probabil, ele au fost ucise în timpul unui jaf. Suma furată este apreciată la echivalentul a 10.000 de lire sterline. Autoritățile au anchetat mai degrabă jaful decât uciderea celor două femei. Licoricia a fost probabil înmormântată în cimitirul evreiesc din Winchester.

În anul 2021, comunitatea evreiască din Anglia a alocat o sumă de bani pentru ridicarea unei statuii a Licoriciei și fiului ei în fața librăriei din oraș. Inaugurarea a avut loc la 10 februarie 2022, iar o lună mai târziu, statuia a fost vizitată de prințul Charles, viitorul regele Charles al III-lea.

Licoricia din Winchester este, fără îndoială, „cea mai importantă evreică din Anglia medievală”, după cum o descrie istoricul Robert Stacey. Viața ei tumultuoasă este marcată pe de o parte de un succes extraordinar, iar pe de altă parte de o tragedie profundă. Ea poate să servească ca un microcosmos al dependenței coroanei engleze de finanțele comunității evreiești în acea perioadă, care a dus la o escaladare a persecuțiilor politice, sociale și religioase.

PULCELLINA DIN BLOIS

Pulcellina (sau Pulcelina, Pucellina) a fost o cămătăreasă evreică din Blois, un oraș de pe râul Loara, care a trăit în secolul al XII-lea. Numele ei provine probabil din franceza veche, din cuvântul *pucelle*, „fecioară”. În acea vreme în fruntea Casei de Blois se afla contele Theobald V (1130 – 1191).

Regele Ludovic al VII-lea...

El s-a căsătorit în 1164 cu Alix, fiica regelui Ludovic al VII-lea și a lui Eleonor de Aquitania.

Comunitățile evreiești din Franța epocii erau în număr destul de mic. Ele au fost integrate în economia urbană. Deoarece le era interzis evreilor să dețină pământ, puteau doar să fie comercianți sau cămătari. Comunitățile evreiești dețineau o oarecare autonomie în activitățile lor, datorită unor taxe speciale pe care le plăteau. Comunitatea evreiască din Blois a fost înființată în secolul al X-lea, iar în perioada evenimentelor din 1171 număra cam 40 de suflete. În secolul al XII-lea situația evreilor s-a agravat din cauza unei serii de restricții și a sentimentelor anti-evreiești răspândite de cruciați.

Masacrul din Blois a început în urma unei acuzații false de omor ritual. Servitorul unui nobil care

... și căsătoria lui cu Eleonor de Aquitania

o dușmănea pe Pulcellina a susținut că un evreu ar fi aruncat corpul unui copil creștin în râul Loara.

Era pentru prima oară când se lansa o astfel de acuzație în Franța, care s-a bazat pe... „mărturia” calului nobilului. După ce preoții au apelat la conte, acesta i-a închis pe majoritatea evreilor din Blois, inclusiv Pulcellina cu cele două fiice ale ei. În ciuda simpatiei pe care contele o avea față de evrei, Alix, geloasă pe Pulcellina, a ordonat servitorilor să nu îi permită să vorbească cu contele. La 26 mai 1171, 33 de evrei au fost arși pe rug, inclusiv Pulcellina și cele două fete ale ei. Un preot le-a dat posibilitatea de a se converti, dar au refuzat.

Cea mai cunoscută mărturie este cea a unui mare înțelept talmudist – Rabbi Efraim din Bonn. El s-a folosit de documentația strânsă de Comunitatea Evreilor din Orléans. Lamentația lui Rabbi Efraim a intrat în canonul de rugăciuni evreiești. Aceasta a fost sursa principală a istoricilor evrei până în perioada modernă.

Rabbi Efraim descrie relațiile între conte și Pulcellina prin verbul ebraic *ohev*, care înseamnă în primul rând „a iubi”. Inițial, istoricii au dedus de aici că ar fi fost vorba despre relații amoroase între conte și Pulcellina. Însă acest verb mai înseamnă și „a plăcea”, ca în versetul „Să iubești pe semenul tău ca pe tine” (Leviticul 19:18 și Matei 5:44). Istoricii actuali consideră că între cei doi au existat relații de prietenie. Sursele indică faptul că ea fusese o cămătăreasă foarte pricepută, care a ajutat nobilimea zonei, în frunte cu contesa Alix și membrii Curții acesteia. Deoarece majoritatea îi erau datori, a stârnit un val de invidii, care i-au adus sfârșitul.

Masacrul de la Blois a fost comemorat imediat de comunitățile evreiești din Franța și țările Rinului. Data masacrului a fost declarată zi de post, iar poezii religioase de *slahot* (iertare) au fost compuse de marii poeți ai epocii, atât despre masacru, cât și despre Pulcellina.

Personajul Pulcellinei a inspirat de-a lungul secolelor pe scriitori în diferite forme. În secolul al XV-lea, cronicarul Iosef Hachon a scris o cronică – *Emek HaBacha* (locul unde s-a ascuns regele David) –, în care a numit-o martiră romantică. În secolul XX, în 1927, istoricul S.D. Gottein a publicat o piesă de teatru în care a mutat accentul de la o martiră romantică la o cămătăreasă care se ocupă de treburile bărbătești, afaceri financiare complexe. ■

POVESTEA LUI MARY CARR

DORINA MIHALCEA

Mai bine de trei pătrimi din societatea britanică a epocii victoriene a reprezentat-o clasa muncitoare, cu un trai la limita sărăciei și cu aproape deloc perspective de schimbare în bine. Majoritatea nu avea acces la mâncare sau apă curată. Veniturile erau infime, familiile – numeroase, mizeria domnea peste tot.

Acesta era și subiectul predilect pe care Charles Dickens l-a abordat în romanele sale, adevărate fresce sociale ale acelor vremuri. Personajul central din *Marile speranțe* (publicat în 1861), Pip, încerca să evadeze cu orice prilej din acea lume. „Am intrat în Smithfield [un cartier central al metropolei, cel mai vestit al său – n.a.] –, dar locul acela rușinos, colcăind de mizerii, de zoaie, de sânge și de spumă părea să se lipească de mine. Așadar, l-am șters de pe mine, cât am putut de repede.“

Tot o evadare, dar de o cu totul altă categorie, au avut în minte și o mână de tinere femei care abia reușeau să își ducă traiul de pe o zi pe alta. Pentru majoritatea dintre ele, dacă nu luau în calcul prostituția, soluții nu ar fi existat. Blonda și frumoasa Mary Carr nu s-a dat așa ușor bătută. Un plan începea să i se contureze... Era conștientă că în Londra sa natală trăiau prea mulți săraci, dar nu avea cum să nu îi uite și pe cei de la polul opus. Căci Londra acelor timpuri era și orașul din Europa cu numărul cel mai impresionant de posesori de averi mai mari de 100.000 de lire.

Astăzi, cum sublinia una

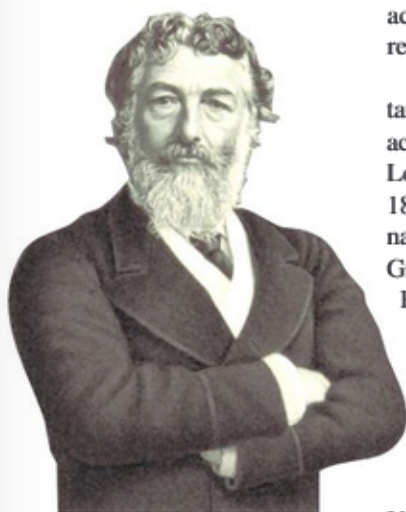
dintre cele mai îndrăgite scriitoare ale momentului din spațiul britanic, Beezy Marsh, într-una dintre cărțile dedicate răufăcătoarelor de altădată, adevărata poveste a vieții lui Mary este aproape imposibil de reconstituit. Căci, asemenea surorilor

într-ale meseriei, și ea a apelat cel mai des la minciună, atunci când era întrebată despre origini, despre familie. Mai mult, a atârnat greu și folosirea mai multor nume, pentru a-și pierde urma când intra în vizorul poliției – precum Polly Carr, Eva Jackson, Annie Leslie sau chiar numele de căsătorie, pe care l-a preluat când și-a unit viața cu un alt personaj dubios cunoscut în epocă, Thomas Crane.

Se pare că a provenit, ca și aliatele sale de mai târziu în fărâdelegi, din clasa de jos a societății londoneze. Conform unui cotidian omolog *Sunday Times* din Australia, *West Australian Sunday Times*, care i-a relatat povestea (în numărul din 28 octombrie 1900), cu toate că declarase în fața autorităților că, la acea dată, ar fi avut 29 ani, s-ar fi născut cu doi ani înainte, în 1869, într-o căsuță mizeră,

„Menajera cu bucle aurii“, tabloul pictat de Frederic, baron Leighton de Stretton, având-o ca model pe Mary Carr, ...

... și pictorul

pe Smith Street, în Westminster. După alte surse, venirea sa pe lume ar fi avut loc și mai devreme, unii sugerând ca an de naștere 1862, iar ca loc Holborn, un cartier din sud-estul Londrei.

S-a născut într-o familie săracă, care nu putea să-i ofere luxul și prestigiul după care tânjea. Așa poate fi interpretat faptul că, la doar puțin peste 12 ani, Mary a fost prinsă în flagrant, când încerca să șterpească un flecușet dintr-un magazin din zona Covent Garden. Acolo, până atunci, încercase să-și câștige licit traiul – după cum le-ar fi mărturisit poliștilor –, dar ca o simplă vânzătoare de flori, niciodată nu ar fi ajuns să-și împlinescă visul.

MODEL PENTRU ARTIȘTI, SEARA...

Frumusețea nativă a ajutat-o apoi să pășească în înalta societate. Doi dintre pictorii la mare modă în

acea perioadă se spune că au remarcat-o.

Primul, poate cea mai importantă figură a artei britanice din aceea perioadă, Frederic, baron Leighton de Stretton (1830 – 1896), un mare admirator al Renașterii, îndrăgostit de stilul lui Giotto, președinte al Academiei Regale de Artă în 1878, i-a admirat trăsăturile și a chemat-o să îi pozeze. Cu toate că nu a fost cu adevărat preferata artistului (acesta suprinzându-i trăsăturile în tabloul intitulat „The Maid with the Yellow Hair” – Menajera cu bucle aurii, 1895), Leighton, un spirit aparte, se pare că a dezvoltat o atracție specială față de ea, încercând atât să îi pună în valoare, pe pânză, nurii, cât și să îi cizeleze spiritul răzvrătit. Mary a fost destul de des invitată să îi treacă pragul austerei locuințe a pictorului, la exterior, dar extrem de exotică, în stil opulent arab, în interior.

Lady Dorothy Tennant (1855 – 1926), alături de soț, Sir Henry Morton Stanley

În ceea ce privește a doua posibilă legătură a lui Mary Carr cu arta, de astă dată nu neapărat numai armonia trăsăturilor, ci, mai ales, imaginea de supraviețuitoare pe care o etala a impresionat-o pe Lady Dorothy Tennant (1855 – 1926), o reprezentată a stilului neoclasic, viitoarea soție a exploratorului Sir Henry Morton Stanley (din 1890). Lady Tennant a transformat-o în model pentru seria sa de lucrări dedicate tinerelor sărace din mahalalele londoneze. De astă dată, Mary a pozat în hainele zdrențuite cu care era mai obișnuită, departe de luxul Antichității cu care fusese drapată în atelierul lui Leighton.

... MINTE CRIMINALĂ ȘI LIDER DE BANDĂ, ZIUA, ...

Trebuie însă subliniat, după cum a făcut, în primul rând, aceeași scriitoare britanică Beezy Marsh, aceste două conexiuni între pictori renumiți și tânăra cu bucle aurii, care, mai apoi, își va face un nume în Londra rău-famată nu este una dovedită prin documente ale epocii. Nu există nicio fotografie care să îi lege, niciun contract, nicio înregistrare efectivă a numelui tinerei în analele celor doi, doar asemănări de trăsături...

Este însă destul de cert că, într-un fel sau altul, tânăra Mary a reușit să învețe să se comporte ca o femeie de lume, să emane eleganță și încredere în ochii bărbaților bogați pe care îi lua în vizor. În scurt timp, nu mai avea să fie doar o micuță hoată de rând, ci o lideră și o femeie fatală, în

*Gravuri
ce înfățișează
imagini
din cartierul
Seven Dials, ...*

adevăratul sens al cuvântului.

A strâns în juru-i un grup de fete din mahalalele din zona Covent Garden și Seven Dials, unele dintre cele mai mizere ale Londrei, și le-a transformat într-o adevărată forță. Tinerele, sub oblăduirea lui Mary Carr, au deprins sau scos la iveală talente nebănuite. În spatele chipului drăgălaș și a unui zâmbet sugubă, se ascundeau adevărate scorpii, abile hoțomane, șarlatane, manipuloare și șantajiste de primă clasă.

Mulți dintre confrății întru fărădelegi bărbați erau convinși, inițial, că fetele nu aveau cum să se descurce și vor fi prinse pe dată. S-au înșelat, căci ele nu erau singure, o aveau pe Mary! Iar mintea ei ascuțită a gândit un plan aproape perfect: schema câștigătoare se baza, conform relatărilor de mai târziu din presa vremii și din rapoartele polițienești, pe șantaj. Erau vizați bărbați mai în etate, cu buzunarele pline. Lor le apărea în față o tânără dezorientată și speriată, care le cerea, printre lacrimi și oftături, ajutorul. Fusese jefuită și agresată; avea nevoie de câțiva bănuți pentru o trăsură care să o ducă, în siguranță, acasă. Miloși, dar

și impresionați de frumusețea fetișcanelor, bărbații acceptau să le însoțească până la cea mai apropiată stație de diligențe. Nu băgau însă de seamă că drumul ales de tânără nu era unul prea sigur: alei întortocheate, întunecate, figuri abrutizate, priviri cercetătoare... Pe la mijlocul traseului, fetișcana schimba radical povestea: începea să strige, să se lamenteze – bărbatul încercase să o violeze! Pe dată, câțiva dintre cei care își pierdeau vremea pe acolo îi săreau în ajutor... Fata era decisă – va merge la poliție să îl demaște pe atacator. Avea și martori, după cum, terifiat, bărbatul, care își deplângea decizia anterioară, avea să constate. Pentru a nu le fi distrusă reputația, marea

majoritate decidea să-și desfacă batierele pungii și să achite compensații bunicele.

Și afacerea mergea ca unsă, după cum avea să se laude Mary. Uneori, ajunsese să câștige și 40 de lire pe săptămână, o mică avere în banii de astăzi.

Bineînțeles că erau și bărbați care refuzau. Nu existase niciun atac, fetele puteau merge bine mersi la poliție, ei aveau să câștige! Dar Mary avea pregătit un plan și pentru acea situație: cu mișcări rapide, fetele reușeau să le smulgă ceasurile, legate de rever cu lanțuri de aur, și să se facă nevăzute pe întortocheatele alei din Seven Dials.

Existau și cazuri nefericite, când un polițist din zonă reușea să le prindă sau bărbatul escrocat era mai iute de mână și le prindea, apoi le aducea în fața autorităților. Tragedia nu era însă prea mare: abaterea era minoră, iar fetele petreceau cel mult două-trei luni în închisoare, apoi ieșeau și se reapeau de treabă...

... DAR ȘI O FEMEIE CU INIMĂ MARE

Seducătoarea și inventiva Mary Carr, conform înregistrărilor polițienești, nu

*... ce au ilustrat
cărțile
lui Dickens*

putea rămâne indiferentă în fața copiilor năpăstuiți, care trăiau la limita sărăciei, neglijăți și abuzați de părinți.

Astfel că, atunci când a văzut cum un băiețel drăgălaș era maltratat de mamă, a înnebunit de furie: l-a smuls din mâinile mamei și s-a făcut nevăzută. Atât femeia, cât și copilul cu bucle bălaie nu au avut timp să riposteze. Se pare că era fiul unui irlandez ce se afla doar în trecere prin Seven Dials, iar părinții, nu se știe din ce motiv, au decis să nu depună plângere.

Mary a dus băiatul acasă la ea și l-a înconjurat de toată dragostea pe care i-o putea oferi. Nu avusese niciodată copii, așa că copilașul reprezenta o adevărată rază de soare. Însă când, peste un an, a avut o altercație cu un alt hoțoman din zonă, acesta, pentru a se răzbuna, a raportat la poliție că femeiușca Mary Carr furase un copil, pe care îl ținea captiv în propria locuință.

Când oamenii legii s-au prezentat la imobil, au descoperit, cu uimire, că într-adevăr acolo

locuia și un băiat, dar acesta trăia în cele mai bune condiții, înconjurat de jucării (chiar și o bicicletă extrem de scumpă pentru acele vremuri). Mai mult chiar, când au încercat să îl despartă de Mary, acesta a început să plângă cu sughițuri și să urle că nu vrea să se despartă de... mami!

Până la urmă însă, despărțirea a avut loc, copilul, căruia nu i-au fost găsiți părinții, a fost încredințat unei case de copii. Mary a fost adusă în fața judecătorului și, cu toate că s-a luptat

Charles Dickens și străzile descrise în romanele sale

Aspectul scârbos și jalnic al acestei părți din Londra cu greu și l-ar putea închipui cei care (și sunt destui) n-au trecut pe acolo. Case ca vai de ele, cu geamurile sparte și înfundate cu zdrențe și hârtie, fiecare cameră închiriată la câte o altă familie și de multe ori la două sau chiar trei – la subsol; dușene cu fructe și

dulciuri, frizeri și vânzători de țări, în odăile de la stradă; cizmari, la cele din dos; la primul cat, un păsărar, trei familii, la al doilea, la mansardă foamete, irlandezi; pe culoare, un muzicant, în bucătăria din față; iar în cea dosnică, o slujnică angajată cu ziua, împreună cu cei cinci copii înfomețați; pretutindeni murdărie – un șanț la stradă și o groapă de lături în dosul casei –, rufe la uscat și sărăcie cu lustru la ferestre; fete de paisprezece-cincisprezece ani nepieptănate, umblând desculțe, cu niște gioarse albe pe ele, singura lor îmbrăcăminte; băieții de toate vârstele cu haine de mărmi felurite, alții, goi pușcă; bărbați, femei, în fel de fel de țoale jerpelite și murdare reazemă pereții, turuie din gură tot timpul, beau, fumează, se dondănesc, se încaieră la bătaie, suduie.

(Charles Dickens, *Schițele lui Boz*, Editura Univers, București, 1970, Traducere: Nicolai Popescu)

Alice Diamond

cu toate forțele, încercând chiar să demonstreze că era propria odraslă, probele au arătat contrariul. Băiatul suferea de sifilis, o maladie care nu putea decât să îi fie transmisă de mamă, care nu avea cum să fie domnișoara Carr. Așa că Mary a ajuns în spatele gratiilor, ispășind o pedeapsă de trei ani pentru răpire și sechestrare.

La scurt timp după ce a fost eliberată, a revenit la vechile fărâdelegi. Dar, de astă dată, loviturile aveau să fie la o scară mult mai mare. I-au intrat în vizor hotelurile respectabile și teatrele din zona West End, un alt cartier din inima Londrei. Fetele sale au început să-și folosească degetele abile pentru a șterpeli bijuteriile clienților

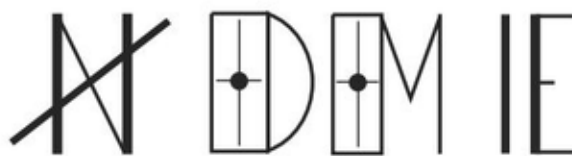
acelor stabilimente.

În 1900, Mary Carr a ajuns din nou în fața judecătorului. Acuzația a fost una nouă: primirea de bunuri furate. A avut de ispășit, de astă dată, 20 de luni de muncă silnică. Politicoasă, cu capul plecat, Mary a mulțumit juratului și a acceptat demnă sentința. Pedeapsa însă a îndepărtat-o de bandă, lăsând loc liber unui nou lider: Alice Diamond. Dar asta e o cu totul altă istorie...

Mary Carr nu s-a cumișit nici după acele luni de inactivitate. Cinci ani mai târziu, numele i-a fost asociat cu o altă răufăcătoare, mai departe de Londra, în Bournemouth, Dorset. Ele erau cunoscute printre proprietarii de magazine de acolo, deoarece reușeau să sustragă bijuterii și alte bunuri de valoare din prăvălii, fără a fi prinse.

Istoria nu îi consemnează data exactă a morții sau condițiile în care a avut loc. Poveștile celor care au cunoscut-o au însă finaluri tragice: se pare că s-ar fi stins în aceeași mizerie în care se născuse, undeva în jurul anilor 1920, fără nicio lețcaie și cu niciun prieten aproape. ■

EMITENTĂ DE MONEDĂ (Triverb: 5, 2, 8)

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția rebusului **RĂZBOIUL CRIMEI**,
din nr. 3/2026

SEVASTOPOL – ISACCEA – DO – LTL
– ULSTER – ICMS – LT – SI – SOYER –
ELAN – TU – TUN – I – G – RRH – SEFER
– ITALIA – VAD – A – LEANDER – ALI
– TUNIS

Soluția jocului **FUNCȚIE LA CURTE**,
din nr. 3/2026

MARE COMIS
(M–ARE–C–OMIS)

„De la un eveniment ce va să se întâmple, unii se așteaptă la o bucurie, alții la o întristare. Or, evenimentul cel mai sigur ce va să se întâmple în curând e plecarea Guvernului” – scrie ziarul Adevărul din 2 martie.

ROMÂNIA, ACUM 100 DE ANI

Nu foarte curând, pentru că se iscă o dispută între putere și opoziție pe tema: când se încheie mandatul actualului Parlament. Opoziția susține că la 11 martie, data când a fost ales, puterea dorește la 27 martie. I-a revenit lui Mircea Djuvara, „acest majoritar civilizat”, să susțină punctul de vedere al Guvernului. Se supune la vot și se decide, prin vot majoritar, că mandatul Parlamentului expiră la 27 martie.

În 29 martie *Universul* publică o ediție specială: „Demisia Guvernului Brătianu”. La clubul Partidului Național s-a întrunit duminică dimineața delegația permanentă a partidului. S-a hotărât ca Nicolae Iorga să fie desemnat ca singurul președinte al partidului și Iuliu Maniu să fie recomandarea pentru prim-ministru.

După-amiază regele a început consultările pentru

formarea noului Guvern. „Lovitura de teatru de seară. Scene politice à la Pirandello” – scrie *Adevărul*. Regele a încredințat, simultan, lui Iuliu Maniu, Alexandru Averescu și Ion Mihalache sarcina de a forma fie un guvern de largă concentrare a celor trei partide sau să îi propună fiecare o listă a partidului pe care îl conduce. „A da la trei odată aceeași însărcinare înseamnă a nu o da nimănui.”

De câteva săptămâni, pe Calea Griviței, în preajma Gării de Nord, s-au strâns câteva sute de oameni care și-au vândut bunurile și așteaptă să emigreze în America Latină

Vorbind despre negocierile pentru noul Guvern, Constantin Argetoianu declară că Partidul Național va fi cel care va fi desemnat să îl formeze. „Așteptați și sper că veți vedea, până poimăine, că n-am fost nici prost, nici păcălit.”

Nouă ediție specială a *Universului*: regele l-a însărcinat pe Alexandru Averescu cu formarea noului guvern.

În vremea asta, la Prefectura de Poliție este în permanență un regiment de jandarmi. Militarii sunt consemnați în cazărmi. Sunt păzite cu trupe toate ministerele și Palatul Poștelor. În unele sate din Basarabia s-a răspândit zvonul că au venit la putere țăraniștii și sătenii au dat iama în păduri și imășuri, spunând că de acum pot face ce vor, că s-au întors vremurile „svobodei rusești!”

Abia numit ministru,

Petru Groza declară că la Ministerul Lucrărilor Publice a primit o moștenire foarte grea. „O parte dintre fonduri s-au cheltuit pe tot anul.”

Anunțate ca eșuate la 20 martie, tratativele de unificare dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc, condus de Ion Mihalache, se reiau în aprilie. Stelian Popescu, proprietarul *Universului*, și avocatul Constantin Xenii își dau demisia din Partidul Național. Nu sunt de acord cu apropierea de țărăniști, pe care o consideră un dezastru pentru partid. În final, se anunță că până la fuziune, Partidul Național și cel Țărănesc încheie un cartel electoral la nivelul întregii țări.

Se încheie procesul avioanelor Fokker, cu achitarea celor doi ofițeri inculpați. Dar a rămas scandalul. Pentru achiziționarea respectivelor avioane, s-au dat comisioane între 40 și 60 milioane lei. Întreaga comandă de 50 avioane s-a ridicat la 180 milioane lei. Procesul nu a arătat cine au fost persoanele influente care s-au înfruptat din aceste sume. România este singura țară europeană care nu are aviația pe care ar presupune-o nevoile de apărare conform cu situarea noastră geografică, consideră specialiștii în aviație.

După război s-a înființat Orient-Radio sau Rador, care are legături telegrafice cu Havas, Reuter, Stefani. La 15 august 1921, în absența unui organ oficios al statului, s-a încheiat un contract cu Ministerul Afacerilor Străine, prin care Rador se angaja să distribuie în țară și străinătate știrile pe care le decide Guvernul. Statul acorda Rador prioritatea transmiterii de știri, după telegramele guvernamentale, și o

Umor negru, involuntar. Poștașul a găsit doliu la poartă și a returnat plicul cu mențiunea: „Adresantul mort. Nu și-a lăsat adresa. Retur”

subvenție lunară de 80.000 lei. Anul acesta, Ministerul Afacerilor Străine răscumpără acțiuni de 1 milion lei cu 9 milioane de lei. Se votează la Senat o lege prin care Rador capătă monopolul transmiterii și primirii tuturor știrilor politice și financiare. Statul deține majoritatea acțiunilor (16.000), Banca Națională 9.000 și Camera de Comerț din București 3.000. În adunarea generală a acționarilor, statul are 35 voturi, Banca Națională tot 35 și Camera de comerț 30. În felul acesta, liberalii își mențin controlul și după ce nu vor mai fi la putere, prin cele două instituții liberale.

Ministerul de Război negociază cu Banca Marmorosch-Blank achiziționarea hotelului acesteia din Sinaia. Se spune că valoarea comisionului dat este de 5 milioane lei. Este

*Noii miniștri după depunerea jurământului;
de la stânga: Petru Groza,
Ion Lupaș, Octavian Goga,
Ion Petrovici,
generalul Alexandru Averescu,
Grigore Trancu-Iași,
generalul Constantin Coandă,
Ion Lapedatu*

cumpărat cu 60 milioane lei. „Uniforme cu petice, bocanci fără tălpi, aviație fără aeroplane, ofițeri în mizerie, invalizi ignorați și orfani în suferință, de o parte, și luxul hotelului enorm plătit din Sinaia, de altă parte” – scrie *Universul*.

În Munții Apuseni agitatori adventiști, bapțiști și mileniști alungă pe preoți, închid bisericile și terorizează populația. Trimisul Episcopiei a refuzat intervenția jandarmilor. Până la urmă, Episcopia din Cluj și-a dat acordul să intervină autoritățile în cele patru sate din Apuseni (Arada, Secăuța, Scărișoara și Albac), după ce prefectul a dat asigurări că nu se vor face presiuni asupra populației.

Sașii sunt nemulțumiți că sunt prea încălcați cu dări pentru întreținerea școlilor și bisericilor săsești.

În 4 aprilie este Paștele. *Adevărul* notează: „Piața e plină de o mulțime pestriță: femei în saluri alăturate de cucoane spilcuite, manicate și echipate după ultima modă – escortate de servitoare; ordonanțe cu gura căscată pe la toate gheretele; oameni serioși, care au descins «în persoană» să se aprovizioneze cu cele necesare de Paște – un furnicar în mijlocul căruia cu greu răzbați.” Scumpete mare; toată lumea e indignată, dar cumpără. Icrele negre se vând în cantități mai mari ca de obicei, la fel șampania și vinurile înfundate.

La începutul lunii martie, în sala de marmură de la Hotel „Bulevard” s-a dat un banchet în cinstea Marioarei Ventura, soțietară a Comediei franceze. Au participat, printre alții, Constantin Nottara, Ion Brezeanu, Ion Minulescu, doamna Filoti, Bulfinsky,

Constantin Mille.

Lui Ion Minulescu, „cel mai nepremiat dintre scriitorii noștri adevărați” – consideră *Adevărul* –, i se decernează premiul „Idei europene” pentru romanul *Roș, galben și albastru*.

Din 15 martie, *Univer-sul* și-a asigurat colaborarea lui Constantin Bacalbașa.

Duminică dimineața s-a inaugurat Muzeul Arhivelor, în clădirea instituției. Erau prezenți regina Maria, regina Elisabeta a Greciei și prințul Nicolae.

Cercetări făcute de Parchetul Ilfov au dus la descoperirea unor tablouri false cu semnătura lui Grigorescu. Reclamația a fost făcută de soția defunctului pictor Sava Henția. La domiciliul pictorului Marinescu Vâlsan s-au găsit 45 de falsuri.

La începutul lunii martie s-a votat pentru alegerea rectorului Universității din București. Au fost următoarele rezultate: Ermil Pangrati, 57 voturi, Mina Minovici 46, C. Rădulescu-Motru 45, Mihail Dragomirescu 30, Hurmuzescu 5. Ministrul Instrucțiunii a ales dintre primii trei pe Ermil Pangrati.

Ministerul Instrucțiunii a hotărât reintroducerea uniformei obligatorii pentru elevii școlilor secundare din întreaga țară.

Ziarul *Universul* publică o pledoarie să nu se aplice în cazul lui Victor Babeș prevederile legii privind scoaterea la pensie pentru limită de vârstă. De data asta, legea a fost respectată cu strictețe. La 1 octombrie era scos la pensie și i se puna în vedere că trebuie să părăsească locuința din incinta institutului. A murit la 19 octombrie, căutându-și casă unde să se mute.

Regele Ferdinand și regele George al Greciei, Elisabeta a Greciei și principesa Elena asistă la meciul de tenis din Cupa Davis dintre România și Italia

La 16 aprilie ziarele anunțau decesul lui Vasile Stroescu, cel care a susținut cu banii lui cultura românească în Basarabia și în Transilvania de până la 1918. A aflat și de proiectul de a se construi de către Casa Școalelor clădiri pentru școli în regat. A trimis bani. S-a făcut un album luxos, legat în piele, cu fotografii ale clădirilor ridicate cu banii lui, album trimis în semn de recunoștință. Stroescu a venit în țară și a mers să vadă cu ochii lui clădirile respective. O casă era dărăpănată, alta pustie, în a treia se lăfăiau porcii...

În aceeași lună moare Ana Theodor Aman, la vârsta de 88 de ani. Casa și tablourile au fost donate statului, devenind Muzeul Aman. S-a dus, la 127 de ani, Ion Dincă, „surugiul lui vodă”. A fost vizitiul lui Vodă Știrbey și al lui Cuza. Apare în tabloul ce îl înfățișează pe Carol străbătând țara la venirea lui în 1866, scrie A. de Herz.

Există o criză de locuințe în Ardeal, provocată de creșterea populației urbane și stagnarea construcției de locuințe noi, dar și de regimul de rechiziții de locuințe pentru funcționarii

statului, veniți în Ardeal. Traficul cu locuințe rechiziționate contribuie la această criză.

Directorul Operei din București, George Georgescu, a fost victima unei agresiuni. Mergând la 10 scara spre locuința sa, a fost întâmpinat pe Calea Victoriei, în dreptul Academiei Române, de patru foști artiști ai Operei: tenorii Marinescu și Vrabiescu, baritonul Basiliu și basul Istra. Aceștia i-au adresat injurii și au tăbărit

cu pumnii asupra lui. Poliția l-a salvat și i-a dus pe agresori la circă. La aflarea veștii, un grup numeros de angajați ai Operei a sosit în fața circii de poliție, așteptându-i pe agresori ca să le plătească cu aceeași monedă. A fost adus un pluton de jandarmi pentru menținerea ordinii.

Ambasadorul american în Germania, Alanson B. Houghton, a trimis acasă un raport, pe care președintele Coolidge a găsit de cuviință să îl facă public. „Europa – scria Houghton –, judecată după oamenii săi politici, n-a învățat nimic din război. Liga Națiunilor, departe de a deveni un adevărat instrument internațional pentru organizarea păcii, merge spre o refacere a alianței de la 1815, cu teribila deosebire că astăzi nu poate spera să garanteze 40 de ani de pace.” Evoluția spre război are ca lider Franța. Urmarea: S.U.A. revin la o politică de izolare.

Și Mussolini trage un semnal de alarmă: Germania se pregătește de revanșă. ■

Rubrică realizată
cu sprijinul Bibliotecii
Academiei Române

CAMILLE FLAMMARION ȘI ROMÂNII

*Centenarul dispariției marelui astronom francez;
în dreapta, Observatorul de la Juvisy-sur-Orge, fondat de el*

MAGDA STAVINSCHI

Era pe vremea când nu știam ce e internetul, nici televiziunea și nici rețelele de socializare, fără de care se pare că nu mai putem trăi astăzi. Bibliotecile erau însă pline, jurnalele se vindeau în mii sau chiar zeci de mii de exemplare, iar conferințele publice deveniseră un ritual pentru cei mai mulți. Era epoca în care România era cel mai însemnat client din străinătate pentru publicațiile franceze; aproape că nu exista familie care să nu fi avut în casă măcar o carte în această limbă.

Era epoca în care cred că nu era om, mai ales elev sau student, în Franța sau chiar în România, să nu fi auzit de astronomul și scriitorul Camille Flammarion (1842 – 1925).

Citindu-i biografia, găsim un alt Flammarion, poate chiar mai cunoscut astăzi, fratele său mai mic, Ernest (1846 – 1936), celebru editor, fondatorul edițiilor „Flammarion”. Ei au mai avut două surori. Părinții, Jules și Françoise, se ocupau cu neșutul de mercerie.

Camille Flammarion dovedea de mic o inteligență remarcabilă. La patru ani știa să citească și să scrie, fiind considerat un adevărat „savant” al satului, într-o epocă în care puțini știau carte.

Ca mulți astronomi, Camille

este prins în mrejele acestei științe încă de copil. La numai cinci ani și jumătate, observă, la 9 octombrie 1847, o eclipsă inelară de Soare: „Mama a așezat o căldare cu apă în fața casei noastre și în ea ne-a făcut să observăm eclipsa, ca într-o oglindă [...] În jurul nostru câteva femei vorbeau despre sfârșitul lumii, își făceau cruce, spuneau rugăciuni”.

A mai văzut o eclipsă la 28 iulie 1851. Deși mai puțin spectaculoasă decât cealaltă, l-a emoționat foarte mult: avea deja nouă ani și voia să înțeleagă tot,

să înțeleagă misterele universului și mai ales cum putea fi prevăzut cu atâta exactitate un fenomen astral. Spre educație, a fost încredințat preotului satului, în ideea că va urma o carieră ecleziastică.

CONCEDIAT DE LA OBSERVATOR

Viața nu era ușoară pentru el. După o teribilă epidemie de holeră și falimentul părinților, este nevoit să părăsească școala pentru a-i ajuta. Lucra într-un atelier de gravură, unde a învățat

să și deseneze. Tehnica fotografică o va deprinde de la tatăl său, care lucra la studiourile Tournachon-Nadar. Încercările prin care trecea l-au făcut să devină tot mai avid de învățătură, de muncă. Doar că organismul nu răspundea solicitărilor tânărului, așa cum ar fi vrut el.

În luna mai 1858 s-a îmbolnăvit și a trebuit să stea la pat. Se pare că tocmai acest episod în viața lui îi va marca destinul. Medicul care îl îngrijea observă cu surprindere că printre numeroasele cărți care-l înconjurau, cele mai multe științifice, se afla un manuscris de vreo 500 de pagini, ilustrat cu circa 150 de desene: *Cosmogonia universală – Studiu al lumii primitive – Istoria fizicii globului din timpurile cele mai îndepărtate ale formării lui și până la domnia speciei umane*.

Le-a împrumutat ca să le citească, după care i-a spus: „Locul dumitale nu este într-un atelier. [...] vei intra la Observatorul din Paris ca elev-astronom“. Așa a și fost: în același an este angajat la celebrul Observator, mai exact la Bureau des Longitudes, asistând însă în paralel și la observațiile de noapte. Calculele plictisitoare nu-i dădeau însă nici cea mai mică satisfacție: „Astronomia nu se poate mărgini la măsurarea pozițiilor astrilor; ea trebuie să se ridice până la studiul naturii“.

În 1862 publică *La Pluralité des mondes habités* (Pluralitatea lumilor locuite), lucrare care stârnește un mare scandal, din cauza unei abordări speculative a existenței vieții pe alte planete, mai exact bazată pe teorii spiritiste, oarecum la modă în acea epocă. Criticile cele mai

Flammarion în perioada fondării Observatorului de la Juvisy (40 de ani)

dure sunt însoțite de elogii neașteptate de la personalități ca Sainte-Beuve sau Victor Hugo. Editorul Charles Maury prezintă cartea împăratului Napoleon al III-lea, propunându-i o audiență. Doar că nu așa ceva îl interesa pe Flammarion.

Ediția a doua de la *Pluralitatea lumilor locuite* s-a epuizat mai repede decât prima. Urma să fie tradusă în germană, engleză, spaniolă, portugheză, italiană, rusă, daneză, suedeză, poloneză, cehă, arabă, turcă,

Urbain Le Verrier

chineză, fiind tipărită și în braille.

Acest succes răsunător îi atrage dușmănia intolerantului director al Observatorului – Urbain Le Verrier, celebru pentru descoperirea prin calcule a planetei Neptun, dar și pentru conducerea dictatorială a Observatorului. Este concediat după numai patru ani de lucru. Directorul îi spune: „Domnule, văd că nu ți-ai să rămâneți aici, puteți pleca“. Vede în Flammarion mai degrabă un poet decât un astronom.

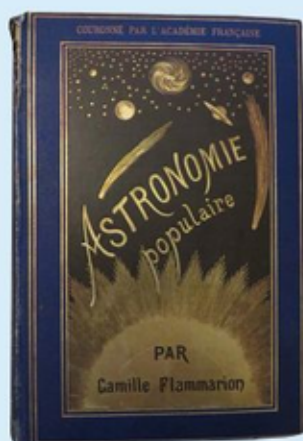
Camille va fi totuși reangajat aproape imediat de directorul aceluiași Birou de Longitudini, Charles-Eugène Delaunay, pentru calculul efemeridelor anuale ale Lunii.

Doar că Le Verrier avusese dreptate: locul lui nu era la Observator, ci la difuzarea astronomiei pe orice căi: jurnalistică, cărți sau conferințe. În 1865 Flammarion devine redactor științific al ziarului *Le Siècle* și începe un lung șir de conferințe publice, pe cele mai diverse teme de astronomie.

În 1879 va publica un impresionant album, *L'Astronomie populaire*, un volum de circa 1.000 de pagini, care va fi tipărit în 138 ediții în limba franceză, respectiv 130.000 de exemplare, între 1879 și 1924. Cred că prima traducere în română a fost publicată la noi în 1900.

PRIMIRE PRINCIARĂ LA PELEȘ

În 1887, Flammarion a fondat „Société astronomique de France“ – SAF. A fost primul ei președinte și a condus, până la moartea sa, buletinul ei

Coperta albumului masiv,
de cca 1.000 de pagini,
L'Astronomie populaire

lunar *L'Astronomie*. Există și o societate științifică ce-i poartă numele, „Société Scientifique Flammarion de Marseille”, creată la 15 mai 1884, activă și astăzi.

SAF avea, printre membrii săi, încă de la înființare, personalități de vază din România, chiar membri fondatori. Să dăm câteva exemple.

Regina Elisabeta a României sau Carmen Sylva (1843 – 1916) apare în lista membrilor SAF în 1906, anul în care România celebra cu mare fast 40 de ani de domnie a regelui Carol I (*Magazin istoric*, nr. 2/2006), împlinirea a 1.800 de ani de la cucerirea Daciei de împăratul Traian, în 106 d.Hr., și împlinirea a 25 de ani de la proclamarea Regatului României, în 1881. Atunci a fost organizată o importantă expoziție națională pe Dealul Filaret, în vecinătatea viitorului Observator Astronomic (înființat la 1 aprilie 1908; *Magazin istoric*, nr. 11/2020).

Un alt distins român, membru al SAF, a fost principele Grigore Sturdza (1899), fiul

principelui Mihail Sturdza, care a condus Moldova din 1834 până în 1849. A studiat la Paris, la École Normale Supérieure, și a fost un elev iubit al marelui microbiolog Louis Pasteur. Printre numeroasele sale pasiuni a fost și astronomia.

Flammarion era deja bine cunoscut publicului român, în special prin numeroasele sale cărți sau articole traduse în limba română. El va participa în 1906 la București la Congresul internațional pentru protecția proprietății literare și artistice, ca delegat din partea Franței. Era însoțit de Gabrielle Renaudot (1877 – 1962), corespondent de presă și viitoarea sa soție.

El nu a sosit însă în România doar pentru acest eveniment. Vizita sa este anunțată în toate detaliile în mai toate jurnalele vremii, de la primirea la Gara de Nord până la vizitarea Observatorului Astronomic Militar din dealul Piscului, a Institutului Geografic al Armatei sau a Observatorului Meteorologic și Serviciului Central de Măsură și Greutăți din vecinătatea Parcului (ultimele deveneau peste doi ani Observator Astronomic și Meteorologic).

Un spațiu jurnalistic destul de larg este acordat conferinței ținute la Ate-neu. Este interesant cum se adresa astronomul sălii: „D. Camille Flammarion vorbește foarte încet. Din când în când are câte un gest vag, rotund cu mâna, ca și cum ar arăta spre bolta înstelată, gest larg care pare că vrea să sugereze auditoriului

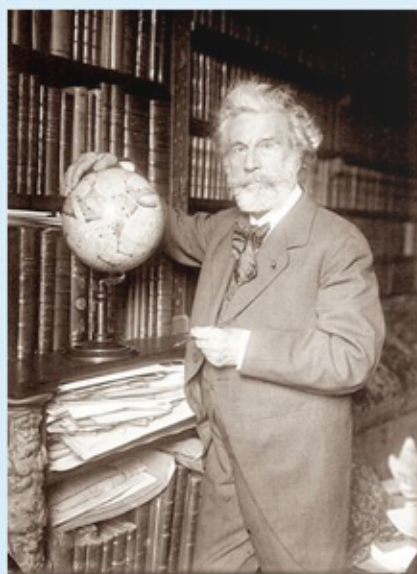
concepția, mare ca filosofie și sublimă ca generozitate, pe care o are Flammarion despre lume.”

Se pare că ecoul cel mai mare l-a avut însă vizita astronomului la rege și regină, care i-au făcut „la Peleş o primire princiară”. Regele l-a decorat cu Ordinul „Steaua României” în grad de Mare ofițer, creat în aprilie 1877. Așadar, deși a refuzat ocazia de a fi primit în audiență de împăratul Franței, nu l-a putut refuza pe regele României.

„UN BĂTRÂN MINUNAT”, SPUNE REGINA MARIA

Înainte de plecarea sa, deși republican convins, el a declarat într-un interviu toată admirația sa pentru monarhi și pentru „inima nobilă a românilor”. Reîntors în Franța, Flammarion vorbește în ședința SAF din 7 noiembrie 1906 astfel despre România: „Avem acolo, domnilor,

Flammarion în bibliotecă,
cu globul ceresc

Regina Maria în vizită
la Flammarion (1921)

la două mii de kilometri de noi, aproape o sută de colegi ale căror inimi bat la unison cu ale noastre. [...], am simțit că Astronomia nu se limitează la formule reci și că rezidă, mai presus de toate, în contemplarea splendorii universului. [...], să recunoaștem, simțim acolo un fel de extindere a creierului Franței, din secolul lui Ludovic al XIV-lea și al enciclopediștilor, până la actualii maeștri ai Facultăților noastre. România este o colonie romană, precum Franța a fost o provincie, limba ei este soră cu a noastră, profesorii ei au studiat la Paris; [...]. Inima Franței vibrează acolo ca la Paris, și poate chiar mai bine [...]."

Vizita în România a lui Camille Flammarion i-a încurajat pe astronomii amatori să fondeze în 1907, cu acordul lui, Societatea astronomică română „Camille Flammarion”, ai cărei membri devin membri corespondenți

ai Societății Astronomice a Franței – SAF.

Chiar în primul număr al revistei Societății, *Orion*, din noiembrie 1907, este publicată scrisoarea pe care aceștia o primesc de la Flammarion, în care scria că este „foarte onorat și foarte mândru” de propunerea ca tânăra societate de astronomie să-i poarte numele, dar nu-și ascunde îngrijorarea privind viitorul revistei: „Întreprindeți o operă grea, care vă obligă la o perseverență constantă și neobosită. E mai ușor să întemeiezi o societate decât să-i asiguri viața. [...] Iubirea pentru Știință și energia dv. vor triumfa însă. Curaj deci, opera dv. va avea aripi: *sic itur ad astra*”.

Dar admirația pentru Casa Regală a României, mai ales pentru regine, se vede și din întâlnirea pe care acesta o va avea câțiva ani mai târziu, la Observatorul său de la Juvisy (situat la numai 19 km sud-est de Paris, primit cadou de la un Mecena francez), cu regina Maria care, la rândul ei, îi va purta o frumoasă amintire, pe care a consemnat-o în însemnările ei zilnice. Iată ce notează în după-amiaza zilei de duminică

11 septembrie 1921.

„O vizită atât de interesantă! Un bătrân cu un spirit fermecător [el avea deja 74 de ani, iar regina doar 31!]. Foarte bătrân, cu o minte încă vie, doritor să vadă și să înțeleagă. Din păcate era înnorat, așa că nu am putut privi stelele sau luna, dar am avut o convorbire interesantă cu el. Am stat jos lângă masa lui de scris și el a vorbit și a discutat cu mine problemele care l-au preocupat o viață întreagă, ca și cum ne-am fi cunoscut de când lumea. I-am luat cu mine și pe Sava Goia și Panaitescu. Mi-a plăcut vizita la acel minunat bătrân și aș vrea să o relatez mai pe îndelete”.

Flammarion a avut mulți prieteni în România. Îl voi cita doar pe un astronom, mai puțin cunoscut și pe nedrept uitat: Bernard Vermont (1849 – 1907), frate cu pictorul Nicolae Vermont (1866 – 1932) și cu actrița Lea Ventura (1864 – 1895). Era cunoscut mai degrabă prin prodigioasa sa activitate de traducător, mai puțin prin cea de astronom, doar că el este cel care a scris prima efemeridă astronomică în limba română (1888) și aceasta, ca tot ce a făcut, de o rigoare științifică remarcabilă. A ajuns până la a atrage atenția astronomilor francezi asupra unor erori ale calculului acestora. A fost astronom la Observatorul Meteorologic de la Filaret (înființat în 1884). A fost membru încă de la înființare al „Société Astronomique de France” (1892). S-au păstrat chiar două scrisori ale lui Flammarion

Gabrielle Renaudot și Camille Flammarion,
între Ștefan C. Hepites și Bernard Vermont

Cu soția,
Gabrielle

și soției sale adresate familiei lui Vermont (str. Sf. Constantin 8), una din 4 martie 1907, alta după ce acesta plecase spre cele veșnice. Sunt condoleanțe pentru „cet homme si justement aimé, apprécié et si hautement admiré” (acest om pe drept atât de iubit, apreciat și admirat din tot sufletul).

„CITIȚI, CUGETAȚI...”

De la vârsta de 40 de ani până spre sfârșitul vieții, Flammarion a publicat câteva zeci de cărți, dintre care au fost traduse în română (cel puțin până în 1935) *Ce e cerul?*, *Ce e viața?* *Lumea*, *Urania*, *O călătorie în cer* și încă vreo zece titluri.

Nu numai cărțile, ci și articolele l-au făcut cunoscut publicului larg. Traducătorii săi în limba română au fost la vremea aceea Sofia Nădejde, Bernard Vermont, Victor Anestin, Iosif Nădejde și B. Marian, secretar de redacție al ziarului *Universul*.

Flammarion cunoștea vreo 20 de limbi, printre care și limba română. Celebrat de către SAF la împlinirea a 80 de ani, prilej cu care i s-a înregistrat și vocea, el a rostit un emoționant discurs în care, printre altele, a spus: „L’Astronomie est la première et

la plus importante des Sciences, et que sans elle nous vivrions dans l’erreur, dans l’ignorance des merveilles de l’Univers. Elle est à la base même du véritable savoir humain”. (Astronomia este prima și cea mai importantă dintre Științe și că fără ea am trăi în eroare, în necunoașterea minunilor Universului. Este însăși baza adevăratei cunoașteri umane.)

Apropierea senectuții îl face să se întrebe „Cum putem fi tineri la bătrânețe?” Sunt interesante răspunsurile acestui octogenar. Ideea este „de a nu îmbătrâni, de a ne păstra facultățile fizice și mentale, de a ne păstra vitalitatea normală.

Tot în Observatorul de la Juvisy, care i-a devenit o casă

A îmbătrâni înseamnă a începe a muri. [...] Munciți cu drag ca munca voastră să fie de folos și altora. [...] Căutați a trăi într-un mediu plăcut, tânăr, vesel. Duceți un trai simplu și liniștit. [...] Aer curat, liniște, pace... Să vă placă tot ce e frumos: artă, știință, muzică, natură. Citiți, cugetați. Și încheie: „Să nu fiți bătrâni!... Rămâneți tineri!”

Acestea i-au fost preceptele după care s-a ghidat tot restul vieții lui pământene. A închis ochii la 3 iunie 1925, la 83 de ani. Presa anunța la *Ultima oră* vestea care lăsa un doliu imens. „Ca și acei meteori ce luminează o clipă bolta cerească și apoi reintră în noaptea fără sfârșit, marele suflet pasionat de cer – meteor el însuși – a intrat în negurile fără fund.” Lucid până în ultima clipă, își doarme somnul de veci în cavoul din parcul Observatorului său de la Juvisy. Conform dorinței sale, inima a fost dăruită orașului natal Montigny-Le-Roi, unde a băut pentru prima oară.

Deși trăim o epocă a unei cu totul alte comunicări decât cu un secol în urmă, când puțini sunt cei care mai pot atinge notorietatea lui Flammarion, posteritatea nu l-a uitat. Este adevărat că matematicianul Henri Poincaré (*Magazin istoric*, nr. 12/2019) regreta că nu avea o planetă să i-o ofere, așa cum ar fi meritat, dar astăzi numele lui este înscris pe harta cerului: un crater lunar, altul marțian, asteroidul (1021) „Flammarion”, lacul de la fundul craterului vulcanic „Citerne” din Guadelupa. În plus, Flammarion a fost cel care a dat numele de „Triton” unui satelit natural al lui Neptun și „Almathea” unui alt satelit natural al lui Jupiter. ■

SCRISORI DIN EXIL

Începem să publicăm o suită de documente din anul 1950, păstrate în Fondul Constantin Vișoianu, la Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Mulțumim din nou doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU pentru această posibilitate.

No. 11/30
I-SU

10 ianuarie 1950

Domniei sale
Domnului general C. Petre-Lazăr
Adjutant al Majestății Sale, regelui Mihai I

Domnule general,

Am onoarea a vă trimite, aci-alăturat, procesul verbal al ședinței Comitetului Național din 9 ianuarie 1950, pe care am prezidat-o, în urma retragerii din ședință a d-lui general Rădescu.

Primiți, vă rog, domnule general, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Constantin Vișoianu,
Membru în Comitetul Național

Alexandru Cretzeanu,
Membru în Comitetul Național,
însărcinat cu conducerea Secretariatului General

Proces verbal no. 25
Ședința Comitetului Național
din 9 ianuarie 1950

În ziua de 9 ianuarie 1950 a avut loc o ședință a Comitetului Național, la Washington.

Ședința a fost deschisă la ora 4 p.m., sub președinția d-lui general Rădescu, în prezența următorilor membri ai Comitetului: C. Bianu, E. Caranfil, Al. Cretzianu, M. Fărcășanu, Gr. Gafencu, A. Popa, C. Vișoianu și I. Zissu.

1) S-a stabilit textul definitiv al procesului

verbal al ședințelor din 21, 22, 23, 27 și 28 decembrie 1949.

2) Intrându-se în ordinea de zi, dl. general Rădescu a declarat că a scris M.S. regelui că ar fi dăunător intereselor Coroanei să se aducă în dezbatere scrisoarea trimisă prin dl. general Petre-Lazăr, cu data de 16 decembrie 1949, și că, în consecință, dacă Comitetul Național dorește totuși să discute această scrisoare, d-sa nu înțelege să participe la asemenea discuțiuni.

În urma cererii majorității membrilor prezenți de a se proceda la această discuțiune, dl. general Rădescu se retrage din ședință.

Ședința continuă sub președinția d-lui Constantin Vișoianu, care vine la rând ca președinte.

În urma unui schimb de vederi, Comitetul constată că se găsește în imposibilitatea materială de a-și da părerea asupra chestiunii ridicate la punctul II al scrisorii d-lui general Petre-Lazăr – chestiune pe care majoritatea membrilor prezenți o consideră de o importanță esențială –, deoarece dl. general Rădescu a refuzat să comunice textul scrisorii sale din 6 decembrie 1949, adresată M.S. regelui.

Ședința s-a ridicat la ora 8 p.m.

Telegramă primită de la Florența la 14 ianuarie, înregistrată la no. 14 din 14 ianuarie 1950.

L.C. Rumanian National Committee
2910 Que Street, Washington D.C.

Suveranul așteaptă opinia Comitetului la scrisorile din 18 noiembrie și 16, 20, 24, 24 [?] decembrie adresate Comitetului prin președinte, din Înalt ordin.

General Lazăr

DINASTIA COMNENILOR DIN BIZANȚ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										

ORIZONTAL: 1) Port la Marea Neagră,

unde nepoții împăraților Comneni și-au creat, după ce dinastia a fost înlăturată, un imperiu care a rezistat până în 1461. 2) Forma grecească a prenumelui patriarhului de Constantinopol (1081 – 1084) numit de împăratul Alexios I Comnenul, considerat incult și slab de Ana Comnena, care nu s-a opus când basileul a confiscat averile Bisericii. 3) Veșmânt purtat de episcopi ortodocși; conform Anei Comnena, împăratul Alexios I, când s-a războit cu pecenegii, ar fi purtat unul ce i-ar fi aparținut Fecioarei Maria – Codul ISO al limbii zulu. 4) Cetate care datează probabil din perioada Comnenilor, ce apăra orașul Filadelfia din Asia Mică. 5) Trecuți cu vederea, precum contele Raymond, care, spre deosebire de ceilalți conducători ai Primei Cruciade, nu i-a jurat credință împăratului Alexios I – Virus care afectează lalelele. 6) Personificarea Soarelui în mitologia maori – Spiritul înțelepciunii în credința lakota – Uroș

Ivan. 7) Familie nobiliară de care aparținea cărturarul Grigore, cel care a scris un elogiu la moartea celui de-al patrulea împărat Comnen, comparându-i bătăliile cu patimile lui Hristos. 8) Trib antic atestat în Slovacia – La intrarea în Peloponez! 9) Rege al Ungariei (1172 – 1196) care a crescut la Curtea celui de-al patrulea împărat Comnen și, fiind logodit cu fiica lui, a fost un timp moștenitorul tronului bizantin – Prefix ce înseamnă „dumnezeiesc” în limba greacă, prezent în mai mulți termeni de origine bizantină. 10) Populație nomadă de la nord de Caucaz, mulți luptând în armata Comnenilor, adesea în roluri de cercetași sau cavalerie ușoară – Primul împărat al dinastiei (1057 – 1059), ajuns pe tron în urma unei revolte a aristocrației militare, care a abdicat și s-a călugărit după ce s-a îmbolnăvit.

VERTICAL: 1) Prințesă căsătorită cu regele Balduin al III-lea al Ierusalimului, care, după moartea soțului, a fugit și a avut doi copii cu ruda ei, viitorul împărat Andronic I Comnenul – Dimpotrivă. 2) Sultanat turcesc din Anatolia, cu care împărații Comneni au purtat numeroase războaie – Al patrulea împărat Comnen (1143 – 1180), un diplomat abil și o fire războinică; a adus Ungaria și statele cruciate din Orient sub suzeranitatea bizantină. 3) Termen istoriografic care desemnează un co-împărat, cel mai adesea fiul basileului, care astfel devenea moștenitorul tatălui – La capăt de mahala! 4) Punct de trecere a frontierei (abr.) – Al treilea împărat Comnen (1118 – 1143), considerat de istorici cel mai abil suveran al dinastiei. 5) Primul membru al dinastiei atestat istoric, un general al împăratului Vasile al II-lea, care l-a învins pe răsculatul Bardas Skleros la Niceea în 978 (Manuel, m. 1020). 6) Numele vechi al cetății Zadar, cucerită de a Patra Cruciadă în 1202 – Termen folosit în sursele bizantine pentru populațiile nord-dunărene, Ana Comnena referindu-se astfel la pecenegii și cumanii cu care s-a luptat tatăl ei, împăratul Alexios I (sg.). 7) Universitatea Twente (abr.) – Numele românilor în sursele bizantine, Ana Comnena atestând că mai mulți au sprijinit invazia cumanilor din 1095, dar și că unul, Pudilos, l-ar fi înștințat pe Alexios I (sg.) – Exclamație care întărește o întrebare. 8) Mare vizir selgiucid, la moartea căruia a început destrămarea Imperiului Selgiucid, de care au profitat împărații Comneni (al-Mulk, 1018 – 1092) – Ultimul comandant al excubitorilor, garda imperială distrusă când Alexios I a fost înfrânt de normanzi în 1081, ulterior numit comandant al flotei bizantine (Constantin). 9) Comitat francez condus de Raymond, unul dintre liderii Primei Cruciade, care a refuzat să-i înapoieze lui Alexios I Antiohia cucerită în 1097. 10) Grupuri de popoare aflate în Balcani și în estul Europei, împărații Comneni având relații importante cu principatele de la nord de Marca Neagră – Întindere de apă stătătoare, precum Askania, la malul căreia se afla Niceea, cetate recucerită de flota lui Alexios I în timpul Primei Cruciade.

Dicționar: ZUL, LMOV, RAA, KSA, OSI.

Andrei OPREA

DIALOG CU CITITORII

COLECȚII DONATE

Domnul PETRU GALIȘ din Cizer, jud. Sălaj, mai vechi corespondent al revistei, ne scrie că a donat colecția Magazin istoric, alcătuită din majoritatea numerelor apărute între 1967 și 2024, Bibliotecii Publice „Veronica din Sălaj” din Cizer. Ne-a transmis o fotografie de la eveniment, la care a participat și primarul comunei Cizer, Nicolae Pavel.

Corespondentul nostru ne-a mai transmis: Vă mulțumesc că luați în seamă observațiile cititorilor și țineți cont de conținutul lor.

Ne-a scris și domnul ION STOICA, din Moreni, jud. Dâmbovița, câștigătorul Blitz... Concursului din luna decembrie 2025: Am plăcerea să vă povestesc un mic episod contemporan. E zi de sâmbătă. Generația trecută de 60 de ani este la chioșcul de ziare. Mă privesc „mai altfel” până când unul îmi spune că sunt dator de cinste, explicându-mi că am câștigat concursul lunar.

Așa că dezbaterile se deplasează spre o cafenea, cinstea fiind obligatorie.

În timpul discuțiilor au intervenit câteva probleme, cea mai interesantă fiind dacă abonamentul este online sau la ediția tipărită.

Apoi a fost problema dacă pe timpul abonamentului mai cumpăr revista. Răspunsul este fără echivoc, revista va fi cumpărată. Aceasta pentru că am donat-o de la primul număr. Până în 1991, toate exemplarele au fost duse la biblioteca din comuna Valea, lângă Cricov. Responsabilul

bibliotecii nu mai avea spațiu de expunere – dar, acum câțiva ani, am văzut că a fost atent îngrijită colecția! Așa că, de două ori pe an, am trimis publicația domnului Mihai Tudor Rusnac, din satul Bulboacă, raionul Briceni, Republica Moldova. În anul 2025, corespondența a încetat brusc, probabil din motive de sănătate. Am colecția pe anul trecut, pe care intenționez să o ofer unei comunități românești din afara țării, de aceea publicația va fi cumpărată lunar. Am reluat corespondența cu persoane din afara României și am să iau o decizie.

Am speranța că veți rezista cât mai mult pe piață, în varianta printată. Mult succes! Vă doresc multă sănătate, fericire și prosperitate!

Le mulțumim corespondenților noștri pentru aceste inițiative și pentru aprecieri. Ținem să precizăm că abonamentele câștigate la Blitz... Concursul nostru lunar sunt la ediția tipărită a revistei, exceptând cazurile unde concurenții ne transmit că doresc ediția online. ■

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356. Abonamentul se poate realiza și online, pe website-ul Poștei Române: <https://www.posta-romana.ro/abonamente-presa/magazin-istoric-328.html>.

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, sector 5 (interior 3706 de la intrare sau numerele de telefon 0755.290.606 și 021.312.68.77).

Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei. Pe website-ul nostru, www.magazinistoric.ro, la rubrica Abonamente la ediția online găsiți cum se poate realiza abonamentul. Se poate face pe o perioadă de trei luni (9 lei), șase luni (18 lei) sau un an (36 lei). Pe perioada abonamentului, aveți acces la toată colecția revistei, de la primul număr, aprilie 1967, accesând rubrica Arhiva de pe website.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

CONTENTS (Romanian History) V. Chiru Poisoned weeds ● I.-A. Pop Leave history to the historians! ● M. Buturugă An invitation to the Academy Library: The 25-year jubilee of the Romanian Academy ● C. Păiușan, D.-C. Obreja Correspondence between king Carol II and the American diplomat George S. Messersmith ● M. Ioniță The Institute for Young Women founded by the National Orthodox Society of Romanian Women ● A. Fehér The jesters at the princely Courts of Transylvania ● L.S. von Krosigk, C.M. Florian Economic relations between Romania and Nazi Germany ● M.E. Ionescu 1848 – 2010. The different schools of thought in Romanian foreign policy (XXXVII) ● C. Nițulescu Military attachés investigated by the Securitate (II) ● R. Dîpratu 9 – 12 September, Bucharest. The National Congress of Romanian Historians ● B. Șendrea How the agrarian reform was implemented in Transylvania, following the Great Union (II) ● G. Roșu Once upon a time, there was: The window ● I. Schipor What happened to the cultural treasures returned by the Soviets in 1956 (IV) ● S. Iordache, M. Manolache, I. Banu Stories of Bucharest: Interwar-era pottery in the “Dr. Nicolae Minovici” Museum’s collection ● In Romania, 100 years ago ● M. Stavinschi Camille Flammarion and the Romanians ● Romanian documents at Hoover Institution (CCXL)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) В. Киру Ядовитые сорняки ● И.-А. Поп Оставьте историю историкам ● М. Бутуругă Приглашение в Библиотеку Академии: 25-летие Румынской Академии – юбилейное торжество ● К. Пэюшан, Д.-К. Обрежа Кэрол II и американский дипломат Джордж С. Мессерсмит – переписка ● М. Ионицэ Институт благородных девиц, созданный Национальным Православным Обществом Румынских Женщин ● А. Феер Шуты при дворе трансильванских князей ● Л. Шверин ф. Крозих, К.М. Флориан Экономические связи между Румынией и нацистской Германией ● М.Е. Ионеску 1848 – 2010. Школы мышления во внешней политике Румынии (XXXVII) ● К. Ницулеску Военные атташе, преследуемые Секуритате (II) ● Р. Дипрату 9 – 12 сентября, Бухарест. Национальный конгресс румынских историков ● Б. Шендря Аграрная реформа в Трансильвании после Великого объединения (II) ● Дж. Рошу Жили-были: окно ● И. Скипор Что случилось с культурными ценностями, возвращёнными Советским Союзом в 1956 г.? (IV) ● С. Йордаке, М. Манолаке, И. Бану Истории Бухареста: Керамика межвоенной эпохи в коллекции музея «Д-р Николае Минович» ● В Румынии 100 лет тому назад ● М. Ставински Камиль Фламарион и румыны ● Румынские документы в Институте Гувера (CCXL)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar.

Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

magazin istoric

